

Gemeente Hollands Kroon

INVENTARISATIE OPVALLENDE GRAFBEDEKkingEN op de gemeentelijke begraafplaatsen

Bureau Funeralia
IJsselstein, juli 2021

Opdrachtgever:

Gemeente Hollands Kroon
Postbus 8
1760 AA Anna Paulowna

Contactpersoon: dhr. A. van der Veeke

Uitvoering:

Bureau Funeralia
Nederlandlaan 49
3402 AP IJsselstein

Telefoon: 06-40412804

E-mail: info@bureau-funeralia.nl

Website: www.bureau-funeralia.nl

Tekst en fotografie : **Bureau Funeralia**, René ten Dam

Redactie : **Bureau Funeraire Adviezen**, Leon Bok

Met dank aan: Anita Blijdorp, werkgroep begraafplaats Middenmeer, Historisch Genootschap Wieringermeer.

Foto voorzijde: Grafmonument Johan Carel de Leeuw, ontwerper, stichter en eerste dijkgraaf Anna Paulowna Polder

IJsselstein, juli 2021

© Bureau Funeralia. Alle rechten voorbehouden.

Conform de algemene voorwaarden, artikel 5, mag het opgeleverde product door de opdrachtgever aangewend worden voor presentatie en publicatie, binnen de strekking van de opdracht. Indien foto's en teksten door opdrachtgever worden aangewend voor andere publicaties of andere doeleinden, dan dient Bureau Funeralia hiervoor uitdrukkelijk toestemming te geven. Aan gebruik, anders dan voor de doelstelling van de opdracht, kan Bureau Funeralia kosten verbinden.

Onlangs alle zorg die aan de samenstelling van dit rapport is besteed, kan Bureau Funeralia niet aansprakelijk worden gesteld voor enige schade die ontstaat of ontstaan is, doordat Bureau Funeralia bij de uitvoering van de overeenkomst is uitgegaan van door de opdrachtgever verstrekte onjuiste en/of onvolledige gegevens.

SAMENVATTING

In opdracht van de gemeente Hollands Kroon heeft Bureau Funeralia (BF) een inventarisatie uitgevoerd op tien begraafplaatsen in de gemeente. Deze inventarisatie geschiedt op grond van artikel 34 van de Beheerverordening gemeentelijke begraafplaatsen Hollands Kroon 2014. Daarbij is overigens, in tegenstelling tot lid 2 van dat artikel, ook gekeken naar graven waarvan de rechten nog niet verlopen zijn. Voorts is rekening gehouden met door de gemeente goedgekeurde criteria waarbij grafmonumenten van voor 1990 geïnventariseerd en geselecteerd zijn. In overleg zijn de volgende begraafplaatsen opgenomen in de inventarisatie:

1.	Anna Paulowna	Middenweg
2.	Barsingerhorn	Heerenweg (Westerbegraafplaats)
3.	Hippolytushoef	Noordburenweg (Zandburen)
4.	Hippolytushoef	Stroeërweg (Stroe)
5.	Kolhorn	Waardpolderhoofdweg (Oosterbegraafplaats)
6.	Middenmeer	Kerkhoflaan
7.	Nieuwe Niedorp	Dorpsstraat
8.	Oude Niedorp	Dorpsstraat
9.	Wieringerwaard	Iepenlaan
10.	Winkel	Dorpsstraat

De inventarisatie heeft zich gericht op de graven die van historische betekenis zijn of waarvan de grafbedekking een opvallende kwaliteit heeft. Alvorens de inventarisatie uit te voeren, is onderzoek gedaan naar de ontstaansgeschiedenis en de karakteristiek van de begraafplaatsen. Daartoe is gebruik gemaakt van enige literatuur en een onderzoek in het krantenarchief Delpher. Daarna is de inventarisatie uitgevoerd aan de hand van de genoemde criteria. Voor het kerkhof in Hippolytushoef, delen van de begraafplaatsen in Barsingerhorn, Oude Niedorp en Nieuwe Niedorp, wordt voorgesteld deze als geheel te selecteren.

Uiteindelijk is van de tien begraafplaatsen een zogenaamde groslijst samengesteld. Dit heeft in eerste instantie een lijst opgeleverd van 431 graven, 377 grafmonumenten en 1 herdenkingsmonument. Deze groslijsten zijn aan de hand van een puntensysteem voorzien van een score. Na scoring vielen er geen grafmonumenten af.

De geselecteerde graven en grafmonumenten vertegenwoordigen een soort 'benchmark' waartegen de overige grafmonumenten van de geïnventariseerde begraafplaatsen afgemeten kunnen worden. Het is onmogelijk om op termijn alle grafmonumenten te behouden, maar deze selectie kan een hulpmiddel zijn bij het behoud of bij toekomstige ruimingen. Er wordt daarom niet alleen geadviseerd over de wijze waarop omgegaan kan worden met de grafmonumenten uit de selectie, maar ook met de overige grafmonumenten. Primair dient men bij het behoud uit te gaan van een consoliderende aanpak. Daarbij zijn in het advies enkele aandachtspunten opgetekend die het onderhoud op de lange termijn ten goede kunnen komen.

Bureau Funeralia adviseert de gemeente Hollands Kroon de definitieve selectie formeel vast te laten stellen door het college en deze vervolgens vast te leggen, mede in de grafadministratie. Op grond van de selectie zou een heroverweging gemaakt kunnen worden van de lijst met historische en gemeentelijke grafmonumenten. Alle grafmonumenten die geselecteerd zijn, dienen in de administratie een aantekening te krijgen zodat ze niet per ongeluk verwijderd worden.

Voorts dient nader gekeken te worden naar het beleid rondom toekomstig onderhoud en beheer van de te behouden grafmonumenten in context tot de begraafplaatsen. Aangeraden wordt dit af te stemmen op de grafmonumenten op deze lijst en alle overige grafmonumenten. Het verdient aanbeveling een toegespitst beleids-, onderhoud- of beheerplan op te stellen (in de hoofdstukken 4 en 5 worden daartoe handvaten aangereikt). In het beleid kan de gemeente ook meenemen dat met name de historische delen van de begraafplaatsen een brede rol blijven spelen binnen de lijkbezorging in de gemeente. Dat daarbij ook het ruimen van teruggelaten graven een rol speelt, is vanzelfsprekend.

INHOUD

SAMENVATTING	3
INHOUD	4
INLEIDING	6
1 HISTORISCHE SCHETS EN KARAKTERISTIEK BEGRAAFPLAATSEN	8
1.1 Anna Paulowna – gemeentelijke begraafplaats Middenweg.....	8
1.1.1 Karakteristiek.....	9
1.2 Barsingerhorn – Gemeentelijke Westerbegraafplaats.....	10
1.2.1 Karakteristiek.....	11
1.3 Hippolytushoef – Gemeentelijke begraafplaats Zandburen	13
1.3.1 Karakteristiek.....	15
1.4 Hippolytushoef - Gemeentelijke begraafplaats Stroeërweg (Stroe).....	16
1.4.1 Karakteristiek.....	16
1.5 Kolhorn - Gemeentelijke Oosterbegraafplaats	18
1.5.1 Karakteristiek.....	19
1.6 Middenmeer - Gemeentelijke begraafplaats Kerkhoflaan.....	20
1.6.1 Karakteristiek.....	21
1.7 Nieuwe Niedorp – Gemeentelijke begraafplaats Dorpsstraat	22
1.7.1 Karakteristiek.....	23
1.8 Oude Niedorp – Gemeentelijke begraafplaats Dorpsstraat.....	24
1.8.1 Karakteristiek.....	25
1.9 Wieringerwaard – Gemeentelijke begraafplaats Iepenlaan	25
1.9.1 Karakteristiek.....	27
1.10 Winkel – Gemeentelijk kerkhof Dorpsstraat.....	28
1.10.1 Karakteristiek.....	29
1.11 Samenvatting karakteristieken.....	30
2 GEHANTEERDE CRITERIA	32
2.1 Criteria voor inventarisatie.....	33
2.1.1 Biografische betekenis van de begravene.....	33
2.1.2 Ouderdom grafmonument	33
2.1.3 Materiaalgebruik en hantering.....	34
2.1.4 Vormgeving van het monument	34
2.1.5 Bijzondere symboliek	34
2.1.6 Passend in karakter van het grafveld	34
2.1.7 Technische staat.....	35
3 SELECTIE OP GROND VAN CRITERIA	36
3.1 Toepassing van de criteria.....	36
3.2 Uiteindelijke lijst en gegevens.....	36
3.3 Eindscore	43
4 ADVIES ONGANG MET GESELECTEERDE GRAFMONUMENTEN	45
4.1 Juridisch.....	45
4.1.1 Aanpak in (gemeentelijke) administratie	45
4.2 Scenario omgang met grafmonumenten	46
4.2.1 Regels en beleidsuitvoering.....	46
4.2.2 Restauratie en onderhoud	47
4.2.3 Groen en padenstructuur	48
5 ADVIES INZAKE ONGANG MET OVERIGE GRAFMONUMENTEN	49
5.1 Betekenis overige grafmonumenten.....	49
5.2 Wijze van onderhoud en omgang	49
6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	51

VERKLARENDE WOORDENLIJST	53
LITERATUUR, INTERNET EN BRONNEN	59
BIJLAGE 1: SAMENSTELLING GROSLIJSTEN	60
Totstandkoming	60
Leeswijzer	60
Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Anna Paulowna	61
Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Anna Paulowna	68
Groslijst gemeentelijke Westerbegraafplaats, Barsingerhorn	70
Toelichting groslijst gemeentelijke Westerbegraafplaats, Barsingerhorn.....	73
Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Hippolytushoef	74
Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Hippolytushoef.....	76
Groslijst gemeentelijke begraafplaats Stroeërweg, Hippolytushoef.....	77
Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats Stroeërweg, Hippolytushoef	81
Groslijst gemeentelijke Oosterbegraafplaats, Kolhorn	83
Toelichting groslijst gemeentelijke Oosterbegraafplaats, Kolhorn.....	88
Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Middenmeer	90
Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Middenmeer	92
Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Nieuwe Niedorp.....	94
Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Nieuwe Niedorp	96
Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Oude Niedorp	97
Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Oude Niedorp.....	98
Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Wieringerwaard	99
Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats Wieringerwaard	104
Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Winkel	105
Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Winkel	109

INLEIDING

De gemeente Hollands Kroon telt in totaal achttien begraafplaatsen, waaronder elf gemeentelijke begraafplaatsen. Een van de begraafplaatsen, het oude kerkhof in Hippolytushoef is niet meer in gebruik is. De gemeente Hollands Kroon heeft Bureau Funeralia opdracht gegeven een inventarisatie van in stand te houden historische graven en opvallende grafbedekkingen uit te voeren op de tien in gebruik zijnde gemeentelijke begraafplaatsen. In dit rapport is de inventarisatie vastgelegd.

De inventarisatie wordt uitgevoerd aan de hand van vooraf vastgestelde criteria, die samengevat als volgt luiden:

1. Ouderdom grafmonument > 30 jaar;
2. Biografische gegevens;
3. Materiaalgebruik en hantering;
4. Vormgeving van het monument;
5. Bijzondere symboliek;
6. Passend in karakter van het grafveld;
7. Technische staat.

De inventarisatie heeft plaatsgevonden in mei 2021 en is uitgewerkt in juni en juli. Bij de inventarisatie is onder meer gebruik gemaakt van plattegronden van de begraafplaatsen en een uitdraai van de begraafregisters. De inventarisatie is in eerste instantie vastgelegd in een zogenaamde groslijst (zie bijlagen). Daarna is een nadere selectie gemaakt aan de hand van de beschreven criteria. Grafmonumenten hebben in die selectie een specifieke score gekregen wanneer ze:

- Een aanduiding of verwijzing naar een historische persoon of familie geven;
- Een grafmonument bevatten dat ouder is dan dertig jaar (dat wil zeggen dat 1990 als grens is gehanteerd);
- Een grafmonument bevatten waarin sprake is van bijzonder materiaalgebruik en -hantering;
- Een grafmonument bevatten met een vormgeving met cultuurhistorische betekenis;
- Een grafmonument bevatten dat voorzien is van bijzondere symboliek of bijzondere teksten;
- Een grafmonument bevatten dat een impact heeft op de totale aanblik van de begraafplaats of van belang is voor de karakteristiek van het betreffende grafveld, en:
- Waarvan het grafmonument in een dusdanige technische staat verkeert (onderscheiden in Goed, Redelijk, Matig, Slecht) dat geen grote ingreep nodig is.

Aan de hand van de score wordt uiteindelijk aan de gemeente Hollands Kroon een lijst voorgesteld van grafmonumenten die behouden zouden kunnen blijven. In dit rapport is deze aanpak uitgewerkt. Om een goede selectie te kunnen maken, is in hoofdstuk één eerst een korte beschrijving gemaakt van de funeraire historie van de begraafplaats en is een korte karakteristiek opgesteld van de desbetreffende grafvelden. De geschiedenis vormt één van de uitgangspunten voor de inventarisatie en selectie van de grafmonumenten. In hoofdstuk twee worden de criteria voor deze inventarisatie nader toegelicht en wordt her en der gerefereerd naar de eerste resultaten van de inventarisatie. In hoofdstuk drie wordt ingegaan op de toepassing van de geformuleerde selectiecriteria op de geïnventariseerde grafmonumenten. Hieruit komt een definitieve lijst naar voren die als apart bestand (Excel) bij dit rapport is gevoegd. In dit hoofdstuk wordt op deze definitieve lijst een toelichting gegeven.

Hoofdstuk vier bevat een aanvullend advies voor de omgang met de geselecteerde grafmonumenten, passend binnen het beleid en beheer van de begraafplaatsen. In hoofdstuk vijf wordt kort ingegaan op de wijze waarop omgegaan zou kunnen worden met alle overige grafmonumenten die ook een belangrijk onderdeel vormen van het beeld op de begraafplaatsen. Hoofdstuk zes is een afsluitend hoofdstuk waarin enkele conclusies en aanbevelingen op een rij worden gezet. De groslijsten van de individuele begraafplaatsen zijn als bijlage opgenomen.

In het rapport en de bijlage is terughoudendheid betracht ten aanzien van het vermelden van op de grafmonumenten toegepaste metaalsoorten.

Voor nadere duiding is nog een verklarende woordenlijst opgenomen waarin een groot aantal begrippen en termen die in dit rapport voorkomt, nader verklaard wordt. Vanzelfsprekend is ook een verwijzing opgenomen naar de gebruikte literatuur, internetsites en bronnen.

1 HISTORISCHE SCHETS EN KARAKTERISTIEK BEGRAAFPLAATSEN

De gemeente Hollands Kroon is in 2012 ontstaan na de fusie van vier gemeenten. Die vier gemeenten (sommige ook het resultaat van eerdere fusies) hadden alle een eigen signatuur als het gaat om het funerair erfgoed. Op Wieringen en in het zuidelijke deel van de gemeente (Niedorp) vinden we nog middeleeuwse kerkhoven, terwijl in het middendeel van de gemeente de begraafplaatsen dateren uit de negentiende en twintigste eeuw, nadat daar de zee was ingepolderd (of oudere kerkhoven die in onbruik raakten, zoals in de Wieringerwaard). In sommige van de oudere dorpen zijn de kerkhoven al lang niet meer in gebruik, maar bij een aantal nog wel zoals in Winkel en Oude Niedorp. Door verschillen in ontstaan en gebruik heeft elke begraafplaats zo zijn eigen karakteristiek. In dit geval worden hiermee de kenmerkende eigenschappen bedoeld van de begraafplaats. Die kenmerkende eigenschappen kunnen beschreven worden ten aanzien van de gehele begraafplaats, maar ook meer in detail wanneer gekeken wordt naar specifieke grafvakken of zelfs individuele grafmonumenten. Bij het inventariseren van grafmonumenten op begraafplaatsen gaat het niet alleen om losse objecten, maar ook om de samenhang. De grafmonumenten reflecteren een stuk geschiedenis van de begraafplaats, maar ook van het dorp waartoe ze behoren. In dit hoofdstuk wordt kort ingegaan op de funeraire geschiedenis van de dorpen en de aangetroffen karakteristiek van die begraafplaatsen. Deze beschrijving is van nut bij de volgende hoofdstukken waarin ten aanzien van de inventarisatie keuzes gemaakt worden.

1.1 Anna Paulowna – gemeentelijke begraafplaats Middenweg

Tussen 1845 en 1847 werd de Anna Paulownapolder drooggelegd. Hiermee werd een stuk grond dat in de middeleeuwen in zee verdwenen was, weer tot land gemaakt. De nieuwe polder viel onder de gemeente Zijpe. De dorpen en buurten die ontstonden, kregen in 1856 een begraafplaats, aangelegd door de hervormde gemeente. Dat was wel nodig want de polder raakte snel bevolkt en rond 1869 telde deze al meer dan 2.000 inwoners.

De locatie die gekozen werd voor de begraafplaats was aan de Middenweg, langs de Middenvliet, beide belangrijke ontsluitingen voor de polder. Tussen de Gelderse Buurt (1846) en de latere Spoorbuurt (1865) werd een geschikt stuk grond aangekocht dat ongeveer anderhalve meter werd opgehoogd. De ligging aan de Middenvliet betekende dat de begraafplaats ook via het water te bereiken was. De aanleg

Afbeelding 1. Topografische kaart van ± 1870 waarop de begraafplaats groter is weergegeven dan in werkelijkheid.

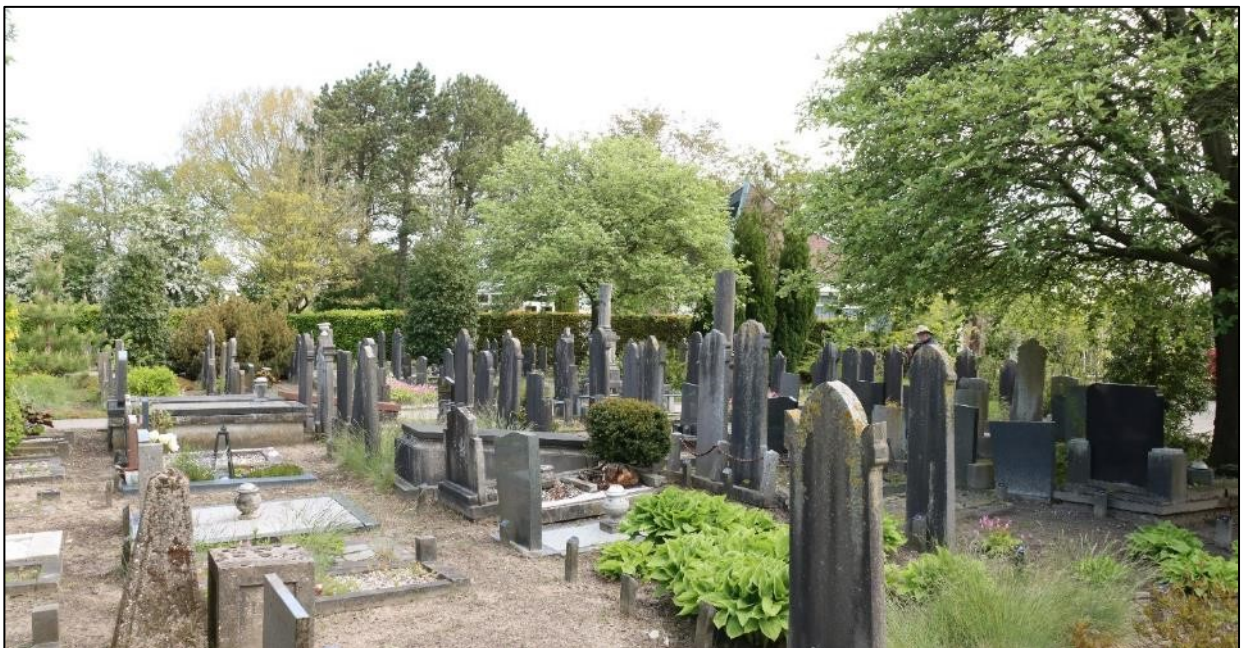
betref een georiënteerde opzet met een centraal hoofdpad. Direct na de ingang splitsten twee paden zich hiervan af om daarna weer aan te sluiten op een dwarspad. Hierdoor ontstonden twee min of meer driehoekige centrale grafvelden. Eromheen werden ook, meelopend met de vorm van het hoofdveld, grafvelden gemaakt. Achter het dwarspad werden kleinere, rechthoekige grafvelden aangelegd. De graven lagen exact oost-west en een padenstelsel ontsloot meerdere grafvakken. In 1870 ontstond de gemeente Anna Paulowna, maar die had geen algemene begraafplaats, zoals destijds verplicht was. In 1875 kwam de gemeente met de hervormde gemeente overeen dat zij de begraafplaats zou overnemen. Kort daarvoor had de katholieke parochie in de Spoorbuurt een eigen begraafplaats aangelegd.

De gemeentelijke begraafplaats van Anna Paulowna heeft zeker tot de jaren na de Tweede Wereldoorlog zijn oorspronkelijke vorm behouden. Daarna werd achter het bestaande gedeelte een nieuw gedeelte aangelegd. Dit deel was niet alleen groter dan het bestaande deel, maar ook anders van opzet. Vanuit het centrale hoofdpad en het noordelijke pad werden aansluitingen gemaakt. In eerste instantie is dan een wat rondlopende padenstructuur herkenbaar maar daaromheen sluiten vervolgens alleen nog rechte paden aan zodat de structuur veel formeler is geworden. Wel kregen de graven veel meer ruimte en liggen ze alle aan paden. Ook dit gedeelte is opgehoogd. In 1970 werd de toegang tot de begraafplaats grondig aangepakt met de bouw van een aula, een ingangspartij met hekwerk en een klokkentoren. Aan de straatzijde werd een beheerderswoning gebouwd. Een ouder baarhuisje op de begraafplaats is toen afgebroken.

In 1989 is ten noorden van de begraafplaats een volgende uitbreiding in gebruik genomen. Deze is functioneel ingericht met een tuininrichting die strak en formeel overkomt. De aansluiting tussen de eerste en tweede uitbreiding loopt via een tegelpad over een dam. Langs het pad zijn berken geplant. De laatste uitbreiding heeft ook een eigen toegang.

1.1.1 Karakteristiek

De begraafplaats heeft door aanpassingen in het verleden deels zijn historisch aanzien verloren. De impact van de aula en de aangepaste toegang drukken zwaar op de beleving. Eenmaal op het oude gedeelte ervaart men nog wel het karakter van de oude grafvelden doordat de grafmonumenten nog aaneengesloten liggen, zoals halverwege de negentiende eeuw gebruikelijk was. Ook het vele groen, dat het zicht op andere elementen wegneemt, werkt mee. Het oude gedeelte is gedeeltelijk door een hoge haag omgeven.

Afbeelding 2. Zicht over het linker grafveld richting de aula. Het groen blokkeert grotendeels het zicht op de omgeving.

De hoofdpaden op de begraafplaats zijn voorzien van betontegels. Dit maakt met name op het oude deel een wat vreemde indruk, gezien de oude grafmonumenten die hier aan weerszijden staan opgesteld. De grafmonumenten liggen aaneengesloten in rijen met slechts weinig ruimte tussen de graven. Op de hoeken van de grafvelden staan Zweedse lijsterbessen die mede door hun grootte hier het beeld bepalen. Tegelpaden en begroeiing zijn waarschijnlijk alle van latere ingrepen en niet origineel.

Op het oorspronkelijke gedeelte kennen de grootste grafvelden nog enkele grafmonumenten uit de negentiende eeuw. Opvallend is de grote hoeveelheid hardstenen stèles. Twee grotere grafmonumenten bepalen met name het aanzien van deze grafvelden door hun hoogte en volume. Het zijn de grafmonumenten van de eerste predikant van de polder, Antoine Guillaume Pareau (1831-1896) en de stichter/dijkgraaf/burgemeester van de Anna Paulownapolder, Johan Carel de Leeuw (1816-1880).

Meer naar achteren zijn ook jongere grafmonumenten te vinden en komen we materialen tegen als graniet, marmer en kunststeen. De rechthoekige vakken achter de grote grafvakken zijn qua grafmonumenten minder interessant, maar in het gedeelte in de rand aan de rechterzijde is dat juist wel weer het geval. De karakteristiek van deze delen komt overeen met dat van de hoofdvakken. Ook hier overheerst in eerste instantie hardsteen in de hoge stèles, terwijl meer naar achteren de grafcultuur in uitvoering moderner wordt en lager.

Op het uitbreidingsdeel is in eerste instantie sprake van grotere grafmonumenten, vaak over twee graven gelegen, maar meer naar achteren betreft het vooral enkelvoudige grafmonumenten in graniet of gneis. Kenmerkend voor de jongere grafmonumenten is dat nagenoeg rondom elk graf een rand ligt, ingevuld met enige begroeiing of afgedekt met een dekplaat. Dergelijke grafmonumenten met omranding zijn op het oude gedeelte ook aanwezig, maar ze zijn minder bepalend en vallen minder op.

De nieuwste uitbreiding bevat vooral laat twintigste-eeuwse en vroeg eenentwintigste-eeuwse grafmonumenten die veelal een individuele invulling kennen met uiteenlopende vormen en materialen.

Bij de inventarisatie is de focus gelegd op de oudere grafmonumenten op het oorspronkelijke gedeelte van de begraafplaats. Daarnaast is gelet op materiaaltoepassingen, bijzondere vormgeving en symboliek. Op de eerste uitbreiding is met name gekeken naar de personen die van belang zijn voor Anna Paulowna, zoals enkele ereburgers.

1.2 Barsingerhorn – Gemeentelijke Westerbegraafplaats

Het dorp Barsingerhorn is ontstaan langs de zeedijk in de twaalfde eeuw. De oudste vermelding van het dorp dateert uit 1288. Hoewel Barsingerhorn in 1415 samen met Haringhuize stadsrechten kreeg, heeft dat nooit geleid tot een stedelijke uitstraling. Bovendien lag Schagen te dichtbij om de dorpen tot grotere groei te brengen. De in 1574 gebouwde Sint Laurenskerk werd in 1968 gesloopt wegens bouwvalligheid. Die kerk was een opvolger van een zuidelijker gelegen kerk. Na afbraak van de kerk werd onder meer

Afbeelding 3. Ten westen van het dorp is de nieuwe begraafplaats aangelegd.

een aantal sarcofagen opgegraven. Rondom en in de kerk werd begraven, wat bevestigd is door later archeologisch onderzoek. Het kerkhof bleef in gebruik tot in 1871 een nieuwe begraafplaats is aangelegd. In dat jaar gaf de gemeente Barsingerhorn te kennen de aanleg van een begraafplaats te willen aanbesteden. Bedoeling was om brede grachten rondom te graven en de uitkomende grond te gebruiken voor ophoging van het terrein tot tweeënhalve meter hoogte. De locatie van de nieuwe begraafplaats was aan de Heerenweg, aan het Westeinde, niet ver van de gemeentegrens. Vanwege de ligging binnen de gemeente kreeg de begraafplaats de aanduiding Westerbegraafplaats.

De begraafplaats werd niet direct aan de weg aangelegd, maar zo'n vijftien meter het land in. Rondom bevindt zich inderdaad een brede sloot die aan de voorzijde nog breder is dan aan de zijkanten. Met de uitkomende grond is destijds het grootste deel van het terrein opgehoogd. Aan de weg staat een smeedijzeren hekwerk met gietijzeren palen op een dam. Daarachter ligt een keerkus voor oorspronkelijk de lijkkoetsen en tegenwoordig rouwauto's. Vervolgens ligt een dam door de brede gracht, maar daarvan is door een ligusterhaag weinig te zien. Rechts van het pad staat in het lagere deel voor de begraafplaats een baarhuisje dat niet lang na de aanleg zal zijn gebouwd. Een talud voert vervolgens omhoog naar de begraafplaats. Door de ophoging ligt de begraafplaats op gemiddeld anderhalve meter boven NAP, bijna twee meter hoger dan de omgeving. Ook daarvan is echter door de groene rand weinig te merken.

In februari 1940 werd op verzoek van de gemeente door de Nederlandse Heidemij een plan gepresenteerd voor een uitbreiding van de begraafplaats. Daarbij werd de sloot achter de begraafplaats gedempt en rondom het nieuwe deel opnieuw uitgegraven. Omdat dit onvoldoende grond op zou leveren werd nabij Kolhorn zo'n 5.000 m³ grond afgegraven op de locatie waar nadien het schoolzwembad werd ingericht. Plannen om een nieuw lijkenhuisje te bouwen, naar het model van dat in Kolhorn, zijn niet doorgegaan. Het verschil in aanleg tussen het oorspronkelijke deel en de uitbreiding is goed zichtbaar, met name door de aanplant van een Anna Paulownaboom in een kleine rotonde. De aanleg moet in de oorlog gereed zijn gekomen, terwijl de eerste graven in de jaren vijftig werden uitgegeven.

1.2.1 Karakteristiek

De begraafplaats heeft door de uitbreiding niet het oorspronkelijk besloten karakter verloren. Het omringende groen is gewoon wat ruimer rond de begraafplaats getrokken dan voorheen het geval was. De oudste grafmonumenten zijn te vinden op de grafvelden die direct links en rechts van het hoofdpad liggen bij het oplopen van de begraafplaats. Dit gedeelte oogt authentiek door de grote hoeveelheid

Afbeelding 4. Tweede deel links met uitbundig bloeiende planten op de graven.

negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse stèles. Het materiaal dat het meest toegepast is, is hardsteen maar tussendoor bevindt zich ook een aantal houten stèles (mei 2021 in restauratie) en één van kunststeen. De stèles staan op rijen, direct aaneengesloten, en zijn goed zichtbaar omdat ze in het gras staan. Veel stèles zijn vormgegeven volgens het klassieke schema van de aedicula met acroteria en voorzien van verschillende symbolen, waaronder een aantal met zandloper, treurboom of palmtak en enkele met een ster.

Het beschreven grafveld wordt van een tweede grafveld gescheiden door een strook met gras en een grindpad. Dit tweede gedeelte betreft ook nog de oorspronkelijke begraafplaats. In sommige gevallen zijn de grafmonumenten hier wat uitbundiger voorzien van symboliek en vormgeving. Met name links van het hoofdpad staan of liggen opvallende grafmonumenten waaronder enkele consoles in zandsteen en een marmeren zuil met krans. Het beeld is wat meer gemengd dan op het eerste gedeelte, doordat her en der wat jongere grafmonumenten zijn geplaatst. Groot verschil is ook dat hier tussen de graven allerlei beplanting voorkomt die het zicht op de grafmonumenten tot een geheel andere maakt dan wanneer ze in het gras staan. Bovendien beschikken de grafmonumenten hier vaker over een rand met graftuin. Ook is na een aantal rijen met aaneengesloten graven een smal pad tussen de graven aangebracht. Dit is een reflectie van de wens uit de eerste helft van de twintigste eeuw om grafbezoek mogelijk te maken. Sommige van de smallere paden zijn afgezet met een rand van baksteen. Aan de rechterzijde van het hoofdpad liggen nog weer wat jongere grafmonumenten, waaronder alweer een deel met moderne grafmonumenten. Tussendoor is wel een aantal interessante grafmonumenten te vinden met onder andere een van kunststeen met een graftrammel.

Afbeelding 5. Grafmonument van kunststeen met verwaarloosde graftrammel op het rechter grafvak in het tweede deel.

Het hoofdpad, beslagen met grind in een grindmat en voorzien van een kantopsluiting van betonbanden, loopt achter het grafvak uit op een kleine rotonde waarin de eerdergenoemde Anna Paulowna boom is geplant. Binnen de rotonde ligt een aantal grote grafmonumenten, hoogstwaarschijnlijk 1^e klasse graven. Links en rechts liggen kleinere rijen graven, alle ontsloten door een pad. De begraafplaats wordt afgesloten door een nog grotere rotonde waarin dwarspaden zijn aangebracht langs de graven. Het laatste deel van de cirkel is ingevuld met een strooiveld. De

grafmonumenten die hier liggen behoren tot de jongere grafmonumenten op de begraafplaats en zijn voornamelijk weinig interessant.

Bij de inventarisatie is de focus gelegd op de totale selectie op het eerste gedeelte en is niet monument voor monument geïnventariseerd. De grafmonumenten hier geven een mooi beeld van de laat negentiende-eeuwse grafcultuur. In het tweede gedeelte is bij de inventarisatie vooral gelet op materiaaltoepassingen, bijzondere vormgeving en symboliek. De graven met graftrappen zijn ook meegenomen, vanwege de relatieve zeldzaamheid.

1.3 Hippolytushoef – Gemeentelijke begraafplaats Zandburen

Het dorp Hippolytushoef ligt centraal op het voormalige eiland Wieringen. Als keileemopduiking in een gebied dat nogal eens last had van overstromingen, was Wieringen al vroeg bewoond. Dorpen ontstonden in de middeleeuwen rond kleine kerken, zoals ook met Hippolytushoef het geval was. Rond 1200 raakte Wieringen geïsoleerd doordat het omringende lagere land overstroomde. Hierna concentreerde de bewoning zich enkel nog op de hogere delen van het eiland. De centraal gelegen kerk in Hippolytushoef dateert uit de twaalfde eeuw en was eeuwenlang de plek waar het dorp haar doden begroef. Rondom de kerk, het hoogste deel van het dorp, ligt nog een fors kerkhof. In de negentiende eeuw ging het beheer van het kerkhof over naar de burgerlijke gemeente. In 1899 werd het oude houten hek rondom het kerkhof in delen vervangen door een ijzeren hekwerk. Op het kerkhof zijn tot 1940 graven uitgegeven en nadien vonden zeker nog tot in de jaren zeventig bijzettingen plaats.

Afbeelding 6. Blik op het zuidelijke deel van het kerkhof in 1937 (Beeldbank RCE).

Het begraven midden in het dorp leverde veel problemen op, want telkenmale werd gemeld dat het kerkhof met name op zondag een ware speeltuin was voor de jeugd, waarbij menig voorwerp sneuvelde. In 1921 werd in de gemeenteraad besproken om het kerkhof te kopen en buiten gebruik te stellen. Er was in 1867 weliswaar een tweede begraafplaats aangelegd in Hippolytushoef, maar dit was enkel voor katholieken en bovendien was deze slechts 740 m² groot. Bij nader inzien bleek het kerkhof kadastraal niet op naam te staan van de kerk, zodat de koop niet door kon gaan. Op een foto uit 1937 (afbeelding 6) is te zien dat veel jongere grafmonumenten inmiddels verdwenen zijn, evenals de gietijzeren nummerpaaltjes, hekwerken en graftrommels.

Toen in 1935 de aanleg van een nieuwe begraafplaats weer aan de orde kwam, bleek de grondprijs te hoog te zijn voor de gemeente. Toch lukte het in 1936 om een stuk grond te vinden dat met behulp van een werklozenproject ingericht kon worden. Het terrein, gelegen ten noordoosten van het dorp, moest 2.625 gulden per hectare kosten. Gezien de ligging behoeftte het wel enige ophoging. Pas in 1938 werden het besluit en aankoop definitief en kon de aanleg starten. Op 18 september 1939 werd de nieuwe begraafplaats in gebruik genomen met de allereerste begraafing en deze wordt ter plekke nog steeds aangeduid met een monument. Op oude foto's is te zien dat de graven destijds, net als op het kerkhof, met gietijzeren nummerpalen werden gemarkeerd.

Afbeelding 7. De nieuwe begraafplaats op de Topografische kaart van Nederland in 1950.

De situering van de nieuwe begraafplaats was bij het gehucht Zandburen, ver van de bebouwde kom van Hippolytushoef. Rondom werd een sloot gegraven waarvan de grond waarschijnlijk gebruikt is om het terrein op te hogen en uit te vlakken. De ingang, met een dam over de sloot, kwam aan de zuidzijde te liggen waar ook een eenvoudig gebouwtje verrees voor opbaring van de doden en dat tevens kon dienen als bergplaats.

Vandaag de dag voert een korte laan vanaf de ingang de begraafplaats op. Deze laan is deels beplant met prunus, oftewel Japanse sierkers. Links daarvan ligt een grafvak met korte regels en relatief jonge graven. Rechts ontsluit zich een de oorspronkelijke aanleg, in tweeën gedeeld door een middenpad dat aansluit op de korte as en geheel beplant is met geschoren hulstbomen. De paden zijn voorzien van schelpen, net als de korte en smalle paden tussen de graven. Rondom is een groene zoom aangelegd.

De sloot aan de zuidwestzijde van de begraafplaats is in de jaren zeventig gedempt om plaats te maken voor een parkeerplaats. In 1995 werd ten westen van de begraafplaats een aula in gebruik genomen.

1.3.1 Karakteristiek

De begraafplaats heeft waarschijnlijk veel van zijn oorspronkelijk karakter behouden. Dat geldt iets minder voor de entree en het terrein ervoor. Het omringende groen maakt dat de begraafplaats een sterk besloten indruk maakt. Dit wordt op de grafvelden zelf nog eens versterkt door de lanen die aan weerszijden beplant zijn. Bij de ingang is een bakstenen herdenkingsmonument te vinden voor een viertal inwoners van Hippolytushoef die gesneuveld zijn in Indonesië. De oudere grafmonumenten zijn

Afbeelding 8. *Blik over het noordelijke deel van afdeling HA waarbij zich een zeer gemengd beeld aan grafmonumenten voordoet.*

vooral te vinden op afdeling HA, met name op het noordelijke deel en in de eerste rijen. Verspreid over de begraafplaats bevinden zich nog meer oude grafmonumenten, waaronder duidelijk een aantal dat afkomstig is van het kerkhof.

De grafmonumenten liggen alle aan paden, maar langs het hoofdpad is telkens een aantal graven naar het hoofdpad gekeerd. Op sommige plaatsen maakt dit een rommelige indruk. In het verleden waren dit waarschijnlijk de eerste klasse graven. Doordat de begraafplaats voortdurend in gebruik is, bijzettingen plaatsvinden en graven opnieuw worden uitgegeven, is een gemengd beeld ontstaan qua grafcultuur. Meer naar achteren zijn ook gedeelten nog relatief leeg, waarschijnlijk omdat bijvoorbeeld algemene graven met eventuele grafmonumenten reeds geruimd zijn.

De variëteit aan stèles is groot wanneer gekeken wordt naar materiaalgebruik en vormgeving. Een eenduidig beeld van de toegepaste symboliek is er niet. Duidelijk is dat de meeste grafmonumenten dateren uit de tweede helft van de twintigste eeuw.

Bij de inventarisatie is de focus gelegd op de wat oudere grafmonumenten en tevens is gelet op materiaaltoepassingen en bijzondere vormgeving. Een enkele keer is ook een ouder grafmonument, afkomstig van het kerkhof, geselecteerd.

1.4 Hippolytushoef - Gemeentelijke begraafplaats Stroeërweg (Stroe)

Stroe is een gehucht tussen Oosterland en Hippolytushoef, gelegen op het oostelijke eind van een keilemrug. Die hoogte werd al vroeg benut voor de bouw van een kerkje gewijd aan St. Willibrordus. Vanaf de plek van de kerk voert een weg verder over de rug, de huidige Stroeërweg, waarlangs zich de verspreide bebouwing van het gehucht ontwikkelde. Over de kerk is weinig bekend. Ze werd in 1878 gesloopt wegens bouwvalligheid. Enkele zerken die in de vloer van het gebouw lagen, zijn bewaard gebleven. In de tijd dat de kapel werd afgebroken was het kerkhof al in handen van de gemeente Wieringen.

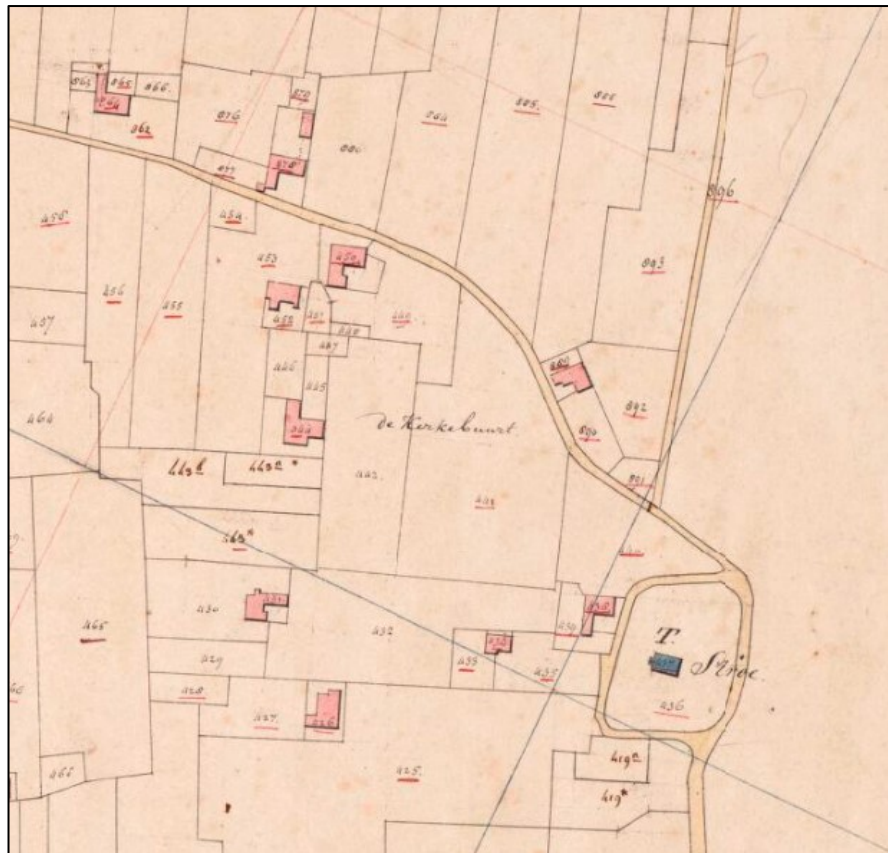
Het kerkhof werd van oudsher omgeven door een pad. Na de sloop van de kerk werd op het kerkhof een zogenaamd 'doodenhuisje' gebouwd. Dit houten huisje werd in 1903 hersteld, maar in de jaren nadien bleek het telkens slecht onderhouden te worden. Het onderhoud aan huisje en hekwerk stond talloze keren op de agenda van de raadsvergaderingen. In de jaren dertig werd rondom de begraafplaats een gazon hekwerk aangebracht tussen betonpalen. Mogelijk is toen ook de poort aangelegd die bestaat uit een betonnen trap met betonpalen waartussen een dubbel houten hek is aangebracht. Opvallend is de boog boven het hek die de volgende tekst bevat: "Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeren". Veel later is links van het hek een doorloophek aangebracht.

In de jaren tachtig is door de gemeente het huidige beeld op de begraafplaats gecreëerd door grafmonumenten te ruimen en elders op de begraafplaats te plaatsen, waarbij de langwerpige eilanden tot stand werden gebracht. Daardoor staan niet alle grafmonumenten op het oorspronkelijke graf.

In 2016 is op initiatief van de stichting Heidense Kapel Wieringen midden op het kerkhof weer een kapel gebouwd. In de vloer zijn daarbij enkele oude zerken weer teruggeplaatst, alsmede een wat meer recent grafmonument. De bouw van de kapel is ten koste gegaan van het 'doodenhuisje'. Na de bouw van de kapel is er flink gedund in het groen en maakt de begraafplaats een geheel andere indruk dan voorheen.

1.4.1 Karakteristiek

Naast de nieuw uitgevoerde kapel, maakt het kerkhof ook in andere zin een ietwat oneigenlijke indruk. Dat heeft vooral te maken met de in grootte variërende, vaak langwerpige eilandjes met daarin telkens weer andere soorten grafmonumenten. De grafmonumenten stonden ooit in aaneengesloten rijen, maar daartussen zijn dus in de jaren tachtig paden gemaakt, waarbij ook de oriëntatie van veel

Afbeelding 9. Kadastrale tekening van ± 1830 waarop kerkhof met kerk en een deel van de boerderijen rondom afgebeeld zijn.

grafmonumenten veranderd is op de vakken A (deels) tot en met E. De situatie op de andere vakken is door de tijd heen tot stand gekomen.

De omranding is nog intact zoals van oudsher, maar behoorlijk gedund zodat het kerkhof anno 2021 een veel lichtere indruk maakt dan voorheen. De huidige aanleg is feitelijk pas na de Tweede Wereldoorlog tot stand gekomen en past in principe niet bij een 'typisch' kerkhof. Vermoedelijk is al na het afbreken van de kapel de oriëntatie op dat gebouw losgelaten en is er gekozen voor een compleet andere inrichting. Die is versterkt door latere ingrepen.

Met name in de grafvakken A (deels), G, H, I, L, M en N staan of liggen nog veel oudere grafmonumenten. Het betreft vooral eenvoudige hardstenen stèles die in rijen zijn opgesteld. De oudste stèles gaan terug tot halverwege de negentiende eeuw. De oudere stèles hebben een overwegend klassieke uitstraling zoals gebruikelijk bij dergelijke monumenten uit genoemde periode. De smalle en hoge stèles worden beëindigd met verschillende soorten bogen, zoals past bij negentiende-eeuwse stèles in de noordelijke provincies, waartoe ook dit deel van Noord-Holland gerekend kan worden. De wat jongere stèles, vaak begin twintigste-eeuws, zijn vaker voorzien van symboliek in de vorm van een treurboom of palmtak. De symboliek verwijst overwegend naar het christelijke geloof in een eeuwig leven en de wederopstanding. Deze stèles zijn vaak ook wat breder en vormen de opmaat naar de weer wat bredere, lagere en jongere monumenten die met name in de tweede helft van de twintigste eeuw hun intrede deden.

Het beeld wordt in sommige vakken bepaald door de hardstenen stèles, maar nieuwe grafmonumenten daartussen doen afbreuk aan het beeld, met name door hun afwijkende vorm en materiaalgebruik. Een opvallend verschil is ook zichtbaar daar waar rijen stèles in de kale grond staan, met een strook gras ervoor en andere plekken waar de stèles opgaan in allerlei beplanting. In sommige gevallen tast dit de karakteristiek aan doordat de monumenten minder zichtbaar zijn en de structuur van de rijen verloren gaat.

Afbeelding 10. Grafvak M, waar de grafmonumenten in de kale aarde staan met ervoor een grasstrook.

Bij de inventarisatie is de focus gelegd op de wat oudere stenen die passen in de karakteristiek. Er is ook gelet op enkele jongere materiaaltoepassingen en bijzondere vormgeving. Niet alle grafmonumenten zijn overigens goed leesbaar waardoor niet altijd de tekst gelezen kon worden.

1.5 Kolhorn - Gemeentelijke Oosterbegraafplaats

Kolhorn, gelegen op het oude land, is ontstaan als voorhaven van Schagen dat zo'n zes kilometer naar het westen ligt. Het dorp vond zijn oorsprong in de veertiende eeuw langs de Westfriesedijk waar de Hoogsloot uitmondde in de Zuiderzee. In de achttiende eeuw waren visserij en overslag van turf belangrijke economische activiteiten in het dorp. Iets achter de dijk werd in de vijftiende eeuw een kerk gebouwd die in 1648 werd uitgebreid met een noordtransept. Een brand in 1788 verwoestte de kerk, maar deze werd weer opgebouwd. De vloer van de kerk is voorzien van zerken, meestal twee of drie nagenoeg vierkante exemplaren per graf. Sommige zerken zijn voorzien van tekst, andere niet. Het kerkhof werd na het verbod op begraven in de kerk van 1829 gebruikt als algemene begraafplaats.

De gemeente Barsingerhorn kocht in 1867 een terrein aan in de Waardpolder voor de aanleg van een nieuwe begraafplaats. De Waardpolder was in 1834 ingepolderd en vormde de opmaat voor verdere inpoldering van de Zuiderzee waardoor Kolhorn uiteindelijk zijn positie als vissersplaats verloor. Maar de aanleg van de polders brachten ook nieuwe bewoners met zich mee en die konden nooit alle na hun dood een plekje vinden op het kerkhof. Op 31 december 1869 werd het oude algemene kerkhof buiten gebruik gesteld. Op de nieuwe begraafplaats was al een lijkenhuis en bergplaats gebouwd dat de gemeente 490 gulden had gekost.

De begraafplaats werd aangelegd op een goed bereikbare plek, net voorbij de brug over het Kolhorner Diep, dat het oude land van de Waardpolder scheidde. Daarmee was de afstand tot de bebouwing van Kolhorn voldoende, maar was de begraafplaats toch dichtbij. Deze kreeg de naam Oosterbegraafplaats. De eerste aanleg betrof een rechthoekig perceel, dat vandaag de dag nog herkenbaar is. Begin 1935 is de begraafplaats uitgebreid als werkverschaffingsproject. Door de ligging van het perceel kon dat alleen aan de westzijde. Met deze uitbreiding is de driehoekige vorm van de huidige begraafplaats tot stand gekomen. Vanwege de uitbreiding was ook een nieuwe toegang nodig. Het oude lijkenhuisje kwam daardoor wat ongunstig te liggen, reden om het te vervangen door een nieuw huisje. Het oude werd gesloopt en er werd 1.000 gulden begroot voor een nieuw huisje dat naast de nieuwe ingang gebouwd werd.

Afbeelding 11. De begraafplaats van Kolhorn op de Topografische kaart van ± 1880. De kerk met het kerkhof liggen vlakbij.

Het hekwerk bij de ingang is hoogstwaarschijnlijk het originele hek. Voor het hek ligt een kleine keerlus voor lijkkoetsen en -auto's. Achter de ingang loopt een pad naar het nieuwe gedeelte, maar ervoor kan men ook het oude gedeelte betreden. Beide delen zijn nog steeds van elkaar gescheiden door een rij struiken (hypericum) die in de zomer een haag vormt.

1.5.1 Karakteristiek

De begraafplaats van Kolhorn laat zich door de groene omzoming beleven als een gesloten begraafplaats. De beide delen van de begraafplaats (A voor het oude en B de uitbreiding) lijken in eerste instantie sterk op elkaar, maar er zijn toch grote verschillen. Van het oorspronkelijke gedeelte (A) is met name een strook met vijf rijen graven zeer beeldbepalend. De andere strook, waar waarschijnlijk lange tijd algemeen begraven werd, is nauwelijks beeldbepalend. Een gedeelte is ingericht als asverstrooiingsveld, omgeven met een beukenhaag. Een groot deel is gazon en alleen in het laatste gedeelte ligt een aantal rijen graven met geheel in de noordoostelijke hoek een zevental geallieerde graven. De strook met de vijf rijen en het gazondeel worden gescheiden door een grindpad met betonnen kantopsluiting. De buitenste rand wordt geschied van een strook bosplantsoen door een taxushaag.

De strook waar de oudste grafmonumenten voorkomen telt talloze negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse stèles. Het materiaal dat het meest toegepast is, is hardsteen maar tussendoor zijn ook enkele houten stèles te vinden en een aantal van kunststeen. De stèles staan op lange rijen, direct aaneengesloten. De zichtbaarheid van veel grafmonumenten wordt tenietgedaan door uitbundige beplanting die hier tussen de graven en in de graftuinen is geplant. Sommige struiken ontnemen het zicht op de achterliggende grafmonumenten. Behalve dat de stèles hier veel symboliek bevatten, waaronder opvallend vaak een vlinder en soms ook rups of cocon, is er nog een aantal bijzondere elementen te vinden. Zo zijn hier drie houten hekwerken te vinden, wat in Nederland in feite de grootste verzameling van dit type hekwerken vormt. Voorts zijn hier nog vijf graftrommels te vinden. Deze verkeren weliswaar in wisselende staat, maar ze zijn nog wel te herstellen. Dat geldt ook voor de houten stèles op dit gedeelte. Tussen dit gedeelte en de uitbreiding (B) staat een lage haag van hypericum die telkens teruggezet wordt. Achter de haag een grindpad en dan volgt de uitbreiding. In tegenstelling tot

Afbeelding 12. De beplanting op de strook met de oudste grafmonumenten is sterk beeldbepalend.

het oorspronkelijke gedeelte liggen in de uitbreiding de graven aan paden. Het gaat om vier stroken van telkens twee rijen die aan grindpaden liggen. De paden zijn hier deels afgezet met een bakstenen rand. De noordelijke uiteinden van de rijen wordt afgesloten met enkele struiken terwijl aan het begin een brede taxushaag is geplaatst met daarbinnen een boom. De vier rijen bevatten vooral jongere grafmonumenten uit de tweede helft van de twintigste eeuw. Het betreft veelal lage en brede stèles van graniet, terwijl sommige grafmonumenten op een hoge betonnen roef liggen. Rondom sluit de taxushaag ook hier het grafveld af met daarachter een gemengd bosplantsoen.

Bij de inventarisatie is de focus gelegd op de strook met vijf rijen graven. Een groot aantal grafmonumenten op dit deel is van waarde vanwege het typische tijdsbeeld dat ze geven van de laat negentiende-eeuwse grafcultuur. Bovendien is geselecteerd op bijzondere materialen, symboliek en vormgeving. In het tweede gedeelte is vooral gelet op graven van personen die mogelijk van belang zijn geweest voor Kolhorn of de voormalige gemeenten.

1.6 Middenmeer - Gemeentelijke begraafplaats Kerkhoflaan

Het dorp Middenmeer ligt midden in de jongste polder in de gemeente, de Wieringermeerpolder. De polder was in 1930 drooggevallen en vanaf 1932 werd het dorp Middenmeer opgebouwd. In 1933 en in 1934 volgden respectievelijk een katholieke en een hervormde kerk. Nabij de katholieke kerk werd een begraafplaats aangelegd voor beide gezindten. De begraafplaats was de enige in de polder en werd in de loop van 1938 in gebruik genomen. Een jaar later werd een aula op de begraafplaats gebouwd. Bij de groenaanleg van de begraafplaats is hoogstwaarschijnlijk de tuin- en landschapsarchitect J.T.P. Bijhouwer betrokken geweest, daar hij ook beplantingsplannen maakte voor andere onderdelen in de polder.

Afbeelding 13. Eind februari 1945 was van de begraafplaats het katholieke deel (links) en het algemene deel (rechts) ingericht (RAF-foto's bibliotheek van Universiteit Wageningen).

In 1939 werd afgesproken dat de begraafplaats samen met andere eigendommen overgedragen zou worden van de staat aan de op te richten gemeente. Op dat moment was van de begraafplaats bijna twee hectare aangelegd. Formeel was de begraafplaats per 1 januari 1941 een gemeentelijke begraafplaats omdat toen de gemeente Wieringermeer werd ingesteld.

In 1943 werd het westelijke deel van de begraafplaats ingericht voor katholieke begravingen. Daarbij werd een groot kruismonument onthuld dat op een luchtfoto uit februari 1945 ook zichtbaar is (zie afbeelding 13).

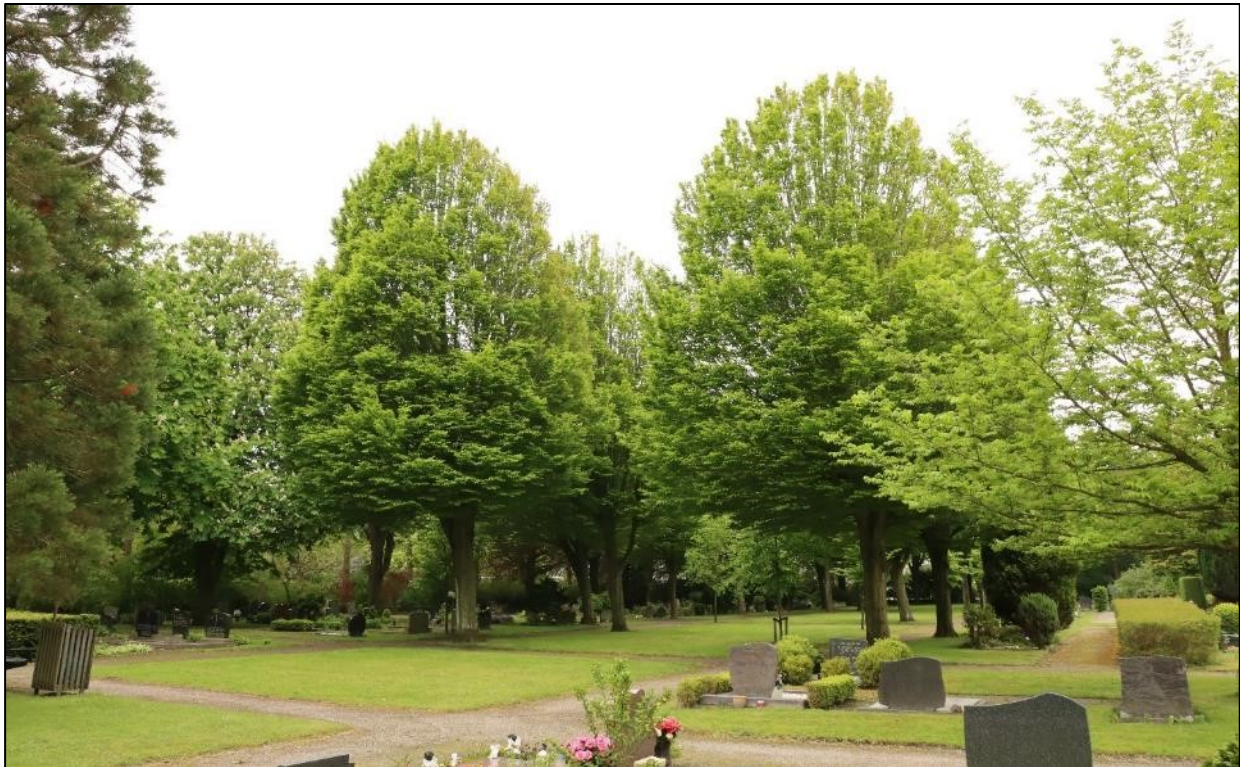
Alles wat tot dan opgebouwd was in de polder en op de begraafplaats werd op 17 april 1945 getroffen door de moedwillige inundatie van de polder. De Duitsers hadden de dijken doorgestoken, waarschijnlijk om mogelijke luchtlandingen te voorkomen. De polder overstroomde met zoet water zodat na drooglegging de landbouw meteen weer opgepakt kon worden. De schade was echter groot en alles moest nagenoeg opnieuw opgebouwd worden. Dat gold ook voor de begraafplaats waar onder meer de resten van de aula werden afgebroken en weer opnieuw opgebouwd. Grafmonumenten die de overstroming hadden overleefd, werden, voor zover niet meer op hun plaats, teruggeplaatst en het groen weer aangepakt.

Het katholieke gedeelte kon direct vanuit de kerk bereikt worden, terwijl het openbare gedeelte via de Kerkhoflaan, langs de aula, bereikt kon worden. Lange tijd lag het middendeel braak. Pas in de jaren tachtig werd de begraafplaats meer een eenheid. In 1984 werd de aula uitgebreid met een aanbouw die in een compleet andere stijl werd uitgevoerd. De oude ingang van de aula werd dichtgezet en voorzien van een reliëf.

In het jaar 2000 werd de begraafplaats aan de noordoostzijde uitgebreid met een flinke strook waarbij ook diverse voorzieningen voor asbestemmingen werden aangelegd. Sinds begin deze eeuw is de begraafplaats geheel ingebouwd door de zich uitbreidende bebouwing van het dorp Middenmeer.

1.6.1 Karakteristiek

De begraafplaats openbaart zich als een modern en op geometrische basis aangelegd geheel. Er zijn geen grote grafvakken te vinden, maar telkens kleine vakken met graven in allerlei verschillende richtingen. Talloze paden ontsluiten deze grafvakken. Verschillende soorten bomen en struiken zijn gebruikt om accenten aan te geven.

Afbeelding 14. Zicht vanaf de achterzijde van afdeling A richting de open middenstrook.

Op het katholieke gedeelte (afdeling A) is veel van de oorspronkelijke opzet bewaard gebleven. Een middenstrook met gazon wordt omzoomd door inmiddels volgroeide haagbeuken. Ter weerszijden liggen in korte of langere rijen telkens de grafmonumenten, alle aan half verharde paden. Het hoog opgebouwd kruisbeeld vormt het focuspunt en wordt zoals vaak bij katholieke begraafplaatsen aan de achterzijde gedekt door groenblijvende struiken en coniferen. Oudere grafmonumenten zijn sporadisch aanwezig maar maken geen karakteristieke indruk. Er is geen overzicht mogelijk zoals op oudere begraafplaatsen vaak wel het geval is. De groene invulling en de verspreid geformeerde rijen met achterliggende begroeiing zijn belangrijker voor de karakteristiek dan de grafcultuur.

Tussen de afdelingen is een wat breder plantsoen ingevuld met een diversiteit aan struiken en bomen. Afdeling C, die het laatst in gebruik is genomen, kent grafmonumenten vanaf de jaren zeventig. De geometrische opzet wordt hier versterkt door strak geschoren hagen die sommige grafrijen begeleiden.

Afdeling B, waar algemeen begraven werd, kent geen focuspunt, maar kent qua grafvakken, invulling en aankleding veel gelijkenis met afdeling A. Er is wel een aantal oudere grafmonumenten te vinden die verwijzen naar de beginjaren van de begraafplaats, maar voor het overige is de grafcultuur vooral die van de late twintigste eeuw.

De opzet, de wijze waarop de graven zijn gepositioneerd, de hagen en het overheersende groene karakter wijzen op een sterke betrokkenheid van Bijhouwer, die vooral in de Wederopbouw van Nederland zijn werk heeft gedaan. In het ontwerp zijn de opvattingen van die tijd goed te herkennen waarbij individuele uitingen ondergeschikt gemaakt werden aan het totaal. Gezien de relatief jonge leeftijd van de begraafplaats en het feit dat er in de beginjaren weinig werd begraven, is vooral gelet op de oudste grafmonumenten als verwijzing naar het ontstaan. Een typische karakteristiek is niet aanwezig.

1.7 Nieuwe Niedorp – Gemeentelijke begraafplaats Dorpsstraat

Het dorp Nieuwe Niedorp ontstond in de middeleeuwen als veenontginning. Vanaf 1415 kregen Oude en Nieuwe Niedorp samen met Winkel stadsrechten als 'Stede Niedorp', maar net als bij Barsingerhorn was dit louter een bestuurlijke daad en had het verder nauwelijks gevolgen. De middeleeuwse kerk kreeg een plek binnen de lintbebouwing met rondom het kerkhof. Een uit de dertiende eeuw daterende kerk

Afbeelding 15. Kadastrale situatie ± 1830 met rond de oude kerk het kerkhof.

werd later vervangen door een kruiskerk die nog weer later uitgebreid werd met een dwarsbeuk en drie schepen. De toren werd rond 1500 gebouwd. In 1875 was de kerk zo bouwvallig dat men besloot een nieuwe kerk te bouwen. Ook deze overleefde het niet, want in 1967 werd ter plekke de huidige kerk gebouwd. De oude toren werd daarbij behouden. Uit de kerk dateren nu buiten talloze zerken die door allerlei afbeeldingen van ambachtelijk gereedschap een fraai beeld geven van de bedrijvigheid in het dorp. Achter de huidige kerk dateert nog een klein deel van het kerkhof dat tot zeker 1969 gebruikt werd.

In 1924 werd het kerkhof geëgaliseerd met 18m3 grond en werden de houten nummerpaaltjes vervangen door betonnen. Ook werd op verzoek van B&W het gebruik van het knekelhuis gestaakt. Voortaan werden de overblijfselen van geruimde graven onder in het graf gedeponneerd. In 1928 kwam aan de orde dat het kerkhof te klein was en dat de graven die voor 60 jaar werden uitgegeven te lang bleven liggen.

In 1937 werd het plan opgevat een nieuwe begraafplaats aan te leggen. Gedacht werd aan de geheel nieuwe locatie, maar omdat dan de oude begraafplaats gesloten zou moeten worden, koos B&W voor een locatie nabij de oude. Door tussen de oude en nieuwe begraafplaats een plantsoen aan te leggen, werd het bezwaar van enkele nabije omwonenden over het kerkhof tenietgedaan. In 1940 werd door de Nederlandse Heidemij gestart met de aanleg van de nieuwe begraafplaats. De voor de ophoging benodigde grond werd gedeeltelijk verkregen uit de grond die vrijkwam door het graven van het kanaal Oudkarspel-Kolhorn. Een ander deel kwam uit een te graven vijver achter de begraafplaats.

In 1969 vond een verdere uitbreiding plaats, ten zuidwesten van de eerdere aanleg. Die uitbreiding heeft lange tijd ongebruikt gelegen, maar inmiddels word er alweer enkele jaren begraven. Op het oude kerkhof werd niet meer begraven en verschillende grafmonumenten zijn overgebracht naar de nieuwe begraafplaats. Op het oude kerkhof is in de eenentwintigste eeuw een wat meer parkachtige uitstraling gecreëerd.

1.7.1 Karakteristiek

De begraafplaats van Nieuwe Niedorp laat zich opdelen in drie delen. Er is het restant van het oude kerkhof dat wat betreft funeraire cultuur vooral een vroeg-twintigste-eeuwse uitstraling heeft. Het deel erachter, te bereiken via een pad tussen het groen, oogt strakker en bevat vooral grafmonumenten uit de tweede helft van de twintigste eeuw. De graven liggen hier aan paden, in tegenstelling tot die op het oude kerkhof. Dan is er de laatste uitbreiding. Hier is nog maar begraven in een paar rijen en er is hier een urnenmuur toegevoegd aan de

Afbeelding 16. Zicht over de uitbreiding van de begraafplaats richting de toegang met daarvoor een uiteenlopend assortiment aan grafmonumenten.

begraafplaats. Het grootste gedeelte van de laatste uitbreiding wordt nog steeds bepaald door gras en wat paden.

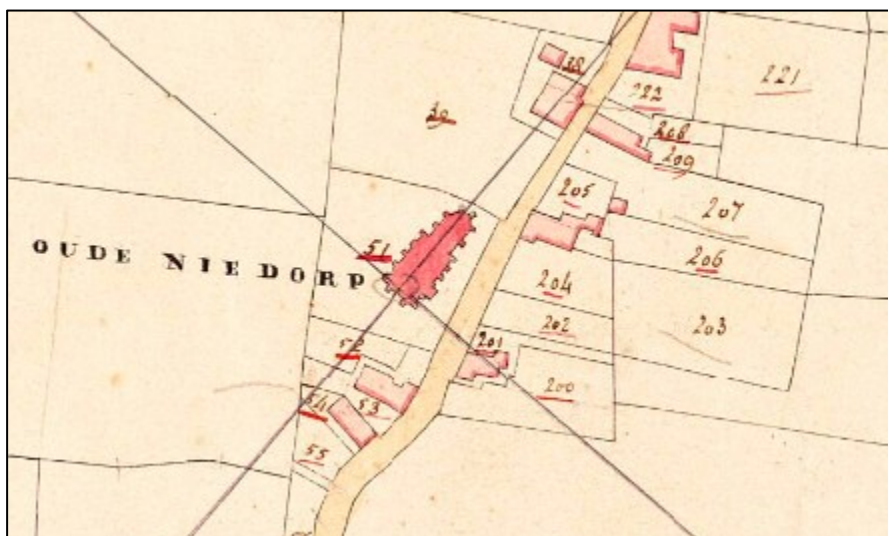
De karakteristiek van het oude kerkhof wordt bepaald door een aantal oudere stèles die centraal op het kerkhof zijn geplaatst met daaromheen gras. Daarbuiten staan nog enkele losse grafmonumenten. De stèles zijn er in verschillende varianten, maar wel nagenoeg alle van hardsteen. Sommige kennen een toevoeging van een rand met daarop palen met kettingen. Enkele wat jongere grafmonumenten zijn van graniet.

Op de uitbreiding is nog nauwelijks sprake van een eenduidige karakteristiek in de grafcultuur omdat deze behoorlijk gemengd is. Hoewel de grafmonumenten in rijen liggen wordt het ontwerp gekenmerkt door drie cirkels waar de paden doorheen lopen. Een dergelijk ontwerp is ook zichtbaar op de uitbreiding van het kerkhof in Winkel. Nabij de toegang tot dit deel zijn urnengraven geplaatst en verder liggen de grafmonumenten behoorlijk ruim, langs brede met grind beslagen paden. Ook hier speelt de inrichting met groen en paden een belangrijke rol. De uitbreiding maakt door het vele groen in de rand een besloten indruk. De laatste uitbreiding is niet voorzien van een specifiek ontwerp en bevat nog nauwelijks grafmonumenten.

De restanten van het oude kerkhof, inclusief alle grafmonumenten, zijn de moeite waard om in zijn geheel te behouden. Verder is op de uitbreiding gezien de relatief jonge leeftijd van de begraafplaats vooral gelet op enkele bijzondere grafmonumenten en die van personen die mogelijk voor Nieuwe Niedorp of de gemeente van belang zijn geweest. Daarbij zijn vooral enkele grafmonumenten uit de beginjaren van de begraafplaats geselecteerd.

1.8 Oude Niedorp – Gemeentelijke begraafplaats Dorpsstraat

Het ontstaan van het dorp Oude Niedorp is verbonden met dat van Nieuwe Niedorp, mogelijk omdat ze samen ontstaan zijn. Het werden al snel onafhankelijke dorpen met elk een eigen kerk. Halverwege de dertiende eeuw werd in Oude Niedorp een kerk gebouwd die echter in de veertiende eeuw herbouwd

Afbeelding 17. Kadastrale tekening van ± 1830 met centraal de kerk en kerkhof.

moest worden wegens verzakkingen. De kerk was op een terp gebouwd, maar waarschijnlijk op een slappe ondergrond. In 1648 werd de kerk wederom verbouwd en later nog weer aangepast. De toren is door de frequente verzakkingen in 1814 afgebroken en vervangen door een torentje op de kerk. In de kerk werd begraven, net als op het kerkhof rondom. In 1924 werd het kerkhof op orde gebracht, waarschijnlijk door grond op te brengen. In 1934 werd door B&W voorgesteld de algemene begraafplaats te vergroten in het kader van de werkverschaffing. Daarbij is waarschijnlijk aan de noordzijde van de kerk de aanleg tot stand gekomen, zoals we die vandaag de dag kennen. Daarbij zal gestopt zijn met begraven aan de zuid- en westzijde van het kerkhof. In 1977 brandde de kerk af door een blikseminslag. Voor het begraven op het omringende kerkhof had dat geen gevolgen, maar in de kerk konden geen diensten meer plaatsvinden. Wel worden er inmiddels tal van andere evenementen gehouden.

1.8.1 Karakteristiek

Het kerkhof van Oude Niedorp valt in twee delen uiteen. Er is een gedeelte met oudere grafmonumenten, vooral stèles, aan de westzijde en een jonger gedeelte ten noorden van de kerk. Op het oudere deel staan de grafmonumenten deels in het gras en een deel is wat meer beplant met allerlei bloeiende planten. De grafmonumenten die hier staan en liggen dateren nog deels uit de negentiende eeuw, maar het beeld wordt vooral bepaald door hardstenen stèles in uiteenlopende vormen met tussendoor enkele jongere grafmonumenten.

Afbeelding 18. De hervormde kerk van Oude Niedorp in 1968.

Het tweede gedeelte bevat over het algemeen veel jongere grafmonumenten en doordat hier een groot deel van de grafmonumenten aan paden ligt, komt dit deel heel anders over. Het soort grafmonument op dit gedeelte is meer typerend voor de tweede helft van de twintigste eeuw en bevat lagere stèles met daarvoor een rand met daarbinnen grind, beplanting of een dekplaat. Tussendoor is meer beplanting aangebracht die hier mede beeldbepalend is.

Rondom het kerkhof is een zoom met struiken en bomen aangebracht die het geheel afschermt van de omgeving. Aan de straatzijde is een eenvoudig metalen hekwerk aangebracht, maar aan deze zijde liggen geen grafmonumenten. De restanten van het oude kerkhof aan de westzijde, inclusief alle grafmonumenten, zijn de moeite waard om in zijn geheel te behouden. Hiertussen liggen of staan de oudere grafmonumenten, waaronder een aantal van personen die van belang waren voor Oude Niedorp of de gemeente. Op het jongere gedeelte is gelet op materiaaltoepassing en vormgeving.

1.9 Wieringerwaard – Gemeentelijke begraafplaats Iepenlaan

De Wieringerwaard is een polder die begin zeventiende eeuw werd bedijkt. Langs een van de ontsluitingswegen, de Zijperweg, ontstond een lintdorp met de naam Tweewegen. In 1693 werd een hervormde kerk gebouwd, waar binnen en rond werd begraven. Enkele achttiende-eeuwse prenten

tonen een kerkhof waarop enkele palen de graven markeren. De huidige kerk is van 1865, maar de zerken die hier nog op de vloer liggen komen uit de voorganger.

In 1875 werd een aanvang gemaakt met de aanleg van een nieuwe begraafplaats, maar deze was in 1876 nog niet voltooid. Niet lang daarna zal de begraafplaats toch in gebruik zijn genomen, want

Afbeelding 19. De kerk van Wieringerwaard in 1727, tekening van Jacobus Stellingwerf (1667-1727), collectie prenten en tekeningen van de Provinciale Atlas Noord-Holland.

de provincie stond gebruik van het kerkhof niet langer toe. De begraafplaats werd aangelegd achter het Polderhuis dat dateert uit 1612. Het Polderhuis ligt op de kruising van de Zijperweg en de Molenweg. Parallel aan de Molenweg werd een lange strook ingericht met vier rijen graven ter weerszijden van een hoofdpad. De toegang liep langs het Polderhuis.

In 1891 werd op de begraafplaats een grafkelder opgericht voor de familie Blaauboer. Later zijn nog twee van dergelijke kelders ingericht. Door hun grootte en voorkomen zijn ze beeldbepalend op de begraafplaats.

Hoewel het zonder archiefonderzoek niet exact vast te stellen is, is duidelijk dat rond de Tweede Wereldoorlog een uitbreiding van de begraafplaats plaatsvond. Op dit gedeelte ligt een aantal grafmonumenten dat dateert uit de tweede helft van de jaren veertig, alsmede een groot graf voor de bemanning van bommenwerpers die in 1943 en 1945 in de buurt waren neergestort. Het merendeel van de grafmonumenten hier is echter jonger. De opzet van dit gedeelte vormt een afsluiting van het lange hoofdpad van het oude gedeelte. Het pad splitst bij de uitbreiding in tweeën en omgeeft een grafvak waarin vier rijen graven liggen. Ter weerszijden liggen dan nog telkens twee rijen in de rand. Opvallend is dat de graven niet alle aan paden zijn gesitueerd, wat in die tijd al gebruikelijk was op begraafplaatsen. De uitbreiding is niet volledig ingericht, maar met de groei van het dorp Wieringerwaard is de begraafplaats steeds meer tussen de bebouwing komen te liggen. In de jaren zeventig werd het land ten oosten van de begraafplaats benut voor woningbouw. Daarbij is aansluitend op de begraafplaats de sloot verbreed en een klein plantsoen aangelegd als buffer. Op het laatste deel van het perceel werd eind jaren zeventig een nieuwe ontsluiting gemaakt, gelegen aan een rotonde. Vanaf de Molenweg is deze

ingang met een voetgangersbrug te bereiken. Het laatste deel van de uitbreiding is nog niet in gebruik genomen.

De toegangshekken aan beide zijden zijn waarschijnlijk in de jaren tachtig vervangen door eenvoudige en functionele metalen hekwerken. De oude toegang is inmiddels niet meer in gebruik doordat het Polderhuis in particuliere handen is overgegaan.

1.9.1 Karakteristiek

De ontsluiting van de begraafplaats loopt vandaag de dag vanaf de noordzijde van de begraafplaats via de Iepenlaan. Het gedeelte waar men vroeger de begraafplaats op kwam, ligt niet meer 'in de loop'. Het beheer is wel gericht op de gehele begraafplaats, waardoor het oudste gedeelte geen vergeten hoek is geworden. De begraafplaats werd voorheen door hoge bomen omgeven, maar daarvan is alleen nog een struikenlaag en gedeeltelijk een haag over. De begraafplaats maakt evenwel een groene indruk.

Op het oude gedeelte vormen de vier rijen grafmonumenten met name aan de westzijde een mooi voorbeeld van een verzameling van laat negentiende-eeuwse en vroeg twintigste-eeuwse grafmonumenten. Aan de oostzijde is dat iets minder het geval, maar ook hier is een groot aantal hardstenen stèles te vinden met tussendoor zerken met her en der wat jongere grafmonumenten. Het gebruik van de begraafplaats door de tijd laat zich op dit vak nog goed lezen. Hoe verder richting de uitbreiding, hoe jonger de grafmonumenten worden. Voor het grootste gedeelte liggen de grafmonumenten in kale aarde, terwijl her en der beplanting is aangebracht. De stèles op dit gedeelte laten een uiteenlopend scala aan vormen en uitbeeldingen zien die typerend zijn voor het laatste kwart van de negentiende eeuw en het eerste kwart van de twintigste eeuw. De symboliek is wat terughoudend, maar her en der wel aanwezig. Zoals aangeven zijn de grote grafkelders opvallend in het geheel en dragen ze daardoor bij aan de karakteristiek. Een aantal later ingevoegde grafmonumenten doet juist afbreuk hieraan. De hoge verticale stèles bepalen nog grotendeels het beeld en daarmee de karakteristiek van deze twee grafvelden.

Afbeelding 20. Voorbeeld van een grafmonument met een afwijkende karakteristiek.

Op de uitbreiding is nauwelijks sprake van een karakteristiek omdat de grafmonumenten veel jonger, meer afwisselend in vorm en materiaal zijn en omdat het hier maar een beperkt oppervlak gaat. Wel komt hier het groen van struiken en planten meer prominent naar voren.

Vanwege de bepalende karakteristiek is op het oudste deel, met name aan het begin, een groot aantal typerende grafmonumenten geselecteerd. Daarbij is ook getracht te letten op betekenis van de aldaar begraven personen. Op de uitbreiding is verder nog gelet op materiaaltoepassing en vormgeving van individuele monumenten en is gekeken naar de oudste voorbeelden op dit gedeelte. Uiteraard is het graf voor de geallieerde vliegers een opvallend element dat eveneens geselecteerd is.

1.10 Winkel – Gemeentelijk kerkhof Dorpsstraat

Het dorp Winkel is net als Oude en Nieuwe Niedorp ontstaan als veenontginning. De stadsrechten die de drie dorpen kregen, waren van weinig betekenis. In 1519 werd het dorp verwoest en een dorpsbrand zorgde in 1649 voor de volgende tegenslag. Daarna concentreerde de bebouwing zich vooral tussen de kerk (noordoosten) en het raadhuis (zuidwesten). Die kerk was een van oorsprong middeleeuwse kerk die in 1843 werd gesloopt en daarna opnieuw opgebouwd. In de kerk werd begraven, wat in 1987 duidelijk werd toen bij een restauratie talloze oude zerken, waaronder enkele uit de dertiende eeuw, werden teruggevonden. De kerk met kerkhof lag op een ovaal perceel met centraal de kerk. Die situatie is zeker tot eind jaren dertig van de twintigste eeuw blijven bestaan.

Na het verbod op begraven in de kerken, bleef het kerkhof in gebruik. De gemeente ging zoals ook elders in Noord-Holland het beheer voeren. Daarvan getuigen ook verschillende oproepen aan rechthebbenden van de gemeente in de negentiende eeuw.

Afbeelding 21. Kadastrale tekening van ± 1830 met de ligging van de kerk en het kerkhof (Beeldbank RCE).

Opmerkelijk is het verhaal uit 1893 en 1894 toen een arm gezin intrek had genomen in het lijkenhuisje. In februari 1894 werd er zelfs een kind geboren. Het gezin was er terecht gekomen nadat ze de huur van hun huisje niet meer konden betalen. Voor bewoning van het lijkenhuisje was door de gemeente toestemming verleend.

In 1938 werd het kerkhof door de Hervormde kerk in eigendom afgestaan aan de gemeente. Niet lang daarna zal aan de noordzijde van het kerkhof een uitbreiding hebben plaatsgevonden. Deze is althans op luchtfoto's en plattegronden waar te nemen. Het bijzondere aan die aanleg, waarover verder geen bijzonderheden bekend zijn, is dat niet gekozen werd voor een functioneel en rechtlijnig ontwerp. Zoals eerder al aangegeven zien we dit ontwerpaspect ook terug in Nieuwe Niedorp op de uitbreiding die vermoedelijk rond dezelfde tijd tot stand is gekomen. Op luchtfoto's, gemaakt in februari 1945 is ten noorden van de kerk een zestal dwarspaden te zien die met elkaar verbonden zijn door een cirkelvormig pad dat aansluit op een pad dat naar de ingang van het kerkhof voert. Het lijkt erop dat de sloten rondom verbreed zijn, wellicht om (extra) grond voor de ophoging te vinden.

Na de aanleg van het nieuwe gedeelte bleef men het kerkhof nog gebruiken, met name voor het bijzetten in bestaande graven. Vandaag de dag gebeurt dat nog incidenteel. Wel zijn er in het beheer

aanpassingen gedaan, waaronder het aanplanten van veel struiken en vaste planten tussen en op de graven.

In de loop der tijd is het ontwerp voor de uitbreiding op enkele kleine punten aangepast. Zo bestaan er nog steeds zes dwarspaden maar is een deel van de ruimte tussen de cirkel en het eerste pad binnen de cirkel benut voor een strooiveld. Tussen het laatste pad en de cirkel is ruimte ingericht voor urnengraven. Het lijkenhuisje waarin ooit het gezin huisde is al geruime tijd vervangen door een moderne houten berging.

Afbeelding 22. Luchtfoto van de RAF uit februari 1945 waarop duidelijk de aanleg van de uitbreiding te zien is (RAF-foto's bibliotheek van Universiteit Wageningen).

1.10.1 Karakteristiek

De begraafplaats van Winkel kent twee gedeelten, beide met hun eigen karakteristiek. Allereerst is daar het kerkhof, gelegen ten zuiden en oosten van de kerk. De karakteristiek hier is vroeg twintigste-eeuws met nog veel hardstenen stèles op rijen direct aaneen, zonder paden ertussen. Hoewel talloze oudere grafmonumenten verdwenen zijn, maakt dit deel een historische indruk. Enkele grafmonumenten vallen

Afbeelding 23. In historische zin hoort deze beplanting niet bij het kerkhof. Hierover dient in het beheer afstemming bereikt te worden.

met name op door hun zakelijke vormgeving. Ook in materiaal is enige verscheidenheid aan te treffen, zoals stèles van graniet uit een periode dat dit materiaal nog maar mondjesmaat werd toegepast. De karakteristiek wordt wel beïnvloed, zo niet aangetast, door de forse begroeiing die op sommige plaatsen aanwezig is.

De uitbreiding ten noorden van de kerk verschilt van het kerkhof. Niet alleen omdat hier nu alle grafmonumenten langs paden liggen, maar vooral omdat de grafmonumenten een zeer tijdsgebonden beeld uitstralen qua vormgeving en materiaalgebruik. Dat beeld is meer laat-twintigste-eeuws, ondanks dat hier nog enkele oudere grafmonumenten te vinden zijn. Er ligt hier een Engelse bemanning van een bommenwerper begraven uit de Tweede Wereldoorlog onder een grafsteen die niet standaard is voor dergelijke graven. Net als bij een aantal oudere stenen bestaat het materiaal uit hardsteen. Dit vormt echter maar een klein aandeel op de uitbreiding. Veel jongere grafmonumenten bestaan vooral uit graniet en een enkele uit een witte kalksteensoort. Wel overheerst nog het beeld van stèles, waarvan de lagere en bredere vooral de jongere betreft. De grafmonumenten zijn hier ook minder in een collectief of ensemble te plaatsen, maar zijn meer op te vatten als individuele objecten. De beplanting is ook hier tussen de graven uitbundig aanwezig.

Met name op het kerkhof is een groot aantal grafmonumenten geselecteerd vanwege de bepalende karakteristiek of vanwege de betekenis van de aldaar begraven personen. Op de uitbreiding is verder nog gelet op materiaaltoepassing en vormgeving van individuele monumenten en is gekeken naar de oudste voorbeelden, inclusief het graf voor de geallieerde vliegers. Een wat ouder urnengraf is eveneens geselecteerd.

1.11 Samenvatting karakteristieken

Afgaand op de beschreven karakteristieken van alle begraafplaatsen dan zijn die van Anna Paulowna, Barsingerhorn, Kolhorn, Wieringerwaard en Winkel qua grafcultuur het meest interessant. De begraafplaats van Stroe is ook interessant, maar de inrichting draagt daar niet meer bij aan de karakteristiek. Van de oorspronkelijke kerkhoven in de gemeente oogt die van Hippolytushoef, ondanks veel aanpassingen, het meest authentiek. Dat is ook de reden om die in zijn geheel voor te dragen. Voor de resterende delen van het kerkhoven in Oude Niedorp en Nieuwe Niedorp en het oudste gedeelte van de begraafplaats van Barsingerhorn wordt op grond van de karakteristiek ook voorgesteld om dit in zijn geheel te behouden. Zoals verderop in het rapport naar voren zal komen, zijn de meeste grafmonumenten geïnventariseerd op de begraafplaats van Anna Paulowna, goed voor ruim 20% van het totaal aantal.

De beschreven karakteristieken van de begraafplaatsen kennen op grond van hun leeftijd overeenkomsten. Zo worden op de kerkhoven en oudere begraafplaatsen nog veel negentiende-eeuwse stèles aangetroffen die mede de karakteristiek bepalen. Op de jongere begraafplaatsen wordt de karakteristiek niet zozeer bepaald door de grafcultuur als wel door de beplanting. Met name Middenmeer is daar een goed voorbeeld van.

Wat in het algemeen sterk van invloed is op de karakteristiek is de bodembepanting die op veel oudere delen van de begraafplaatsen is aangeplant. In Anna Paulowna valt dit mee, maar elders, zoals in Kolhorn en Winkel heeft het groen dat tussen de graven een behoorlijke impact. De begraafplaatsen komen nu eerder over als een tuin dan als een begraafplaats. Voor het oog en de beleving is dat eerste te verkiezen, maar het kan ten koste gaan van de historische waarden. Daarover zal verderop in het rapport meer worden gezegd. Ondanks dat veel oudere grafmonumenten verdwenen zijn en er door de tijd allerlei ingrepen zijn gepleegd, zijn veel belangrijke elementen nog intact en geven zij vorm aan de karakteristiek van de begraafplaatsen in de gemeente. Punten die daarbij van belang zijn, zijn de volgende:

- Hoogte van de grafmonumenten: op veel begraafplaatsen staan hoge stèles of opstanden die, uitgevoerd in het karakteristieke hardsteen, een belangrijk aandeel leveren in het aanzien van de oudere delen;
- Op de oude kerkhoven is nog maar een beperkt deel van de historische context aanwezig, met uitzondering in Hippolytushoef;

- De variatie in vorm en vormgeving van de oude grafmonumenten is typerend en geeft een goed overzicht van zeker twee tot drie eeuwen grafcultuur in de gemeente;
- De hoge toepassingsgraad van Belgisch hardsteen als natuursteensoort is van belang voor het karakter;
- Er is sprake van een uiteenlopende hoeveelheid symboliek en die is ook enigszins gebonden aan het type begraafplaats, zoals blijkt uit het feit dat het kruis als symbool bij het voormalige katholieke deel van de begraafplaats in Middenmeer het sterkst aanwezig is.
- De beplanting op de oude delen hoeft niet storend te zijn en kan een welkome aanvulling vormen, echter dit dient dan wel beperkt te blijven tot zekere hoogte en volume;

Met de benoemde karakteristiek kan in de toekomst gekozen worden in het beleid voor behoud en versterking van bepaalde elementen. Dat zal evenwel niet overal mogelijk zijn door de aard van de begraafplaats en de beschikbare ruimte.

2 GEHANTEERDE CRITERIA

Op de tien geïnteriseerde begraafplaatsen vinden we vele honderden graven. Niet op elk graf is een grafmonument geplaatst en in sommige gevallen zijn de grafmonumenten al geruime tijd verdwenen. In de voorgaande karakteristieken is beschreven hoe de verschillende begraafplaatsen of grafvelden zijn opgebouwd. De gemeentelijke begraafplaats van Anna Paulowna bevat een uiteenlopend palet aan grafmonumenten, terwijl die van de begraafplaats van Middenmeer juist deels een rooms-katholieke uitstraling kent. De begraafplaatsen van Oude Niedorp, Nieuwe Niedorp en Winkel zijn op hun beurt weer typerend voor hun ligging rond of bij een kerk. In het geheel vormt de begraafplaats van Stroe een vreemde eend in de bijt doordat daar de rol van de kerk in het centrum verdwenen is.

Er is uiteraard een verschil in de intensiviteit waarmee de begraafplaatsen gebruikt zijn en nog worden gebruikt. Alle begraafplaatsen zijn nog in gebruik, maar de impact die dat heeft op de begraafplaatsen verschilt sterk. In Hippolytushoef worden nieuwe graven over de gehele begraafplaats uitgegeven waardoor een steeds diffuser beeld ontstaat. In Oude Niedorp wordt alleen nog ten noorden van de kerk begraven en niet meer op het oude gedeelte. Dat geldt ook voor Barsingerhorn. Dat betekent dat enerzijds oude grafvelden compleet intact blijven en andere gaandeweg van karakteristiek veranderen. In Middenmeer valt dat minder op, maar daar wordt nu vooral begraven op de jongste uitbreiding. Van begravingen op uitbreidingen zoals in Anna Paulowna, Middenmeer en Oude Niedorp valt op de oudere gedeelten nauwelijks impact te verwachten. Wanneer gekozen zou worden om op de oudste grafvakken weer nieuwe graven uit te geven dan zorgt dat voor een nieuwe dynamiek, maar tast gelijk bestaande waarden aan. Bij de inventarisatie is met bovenstaande getracht rekening te houden.

Niet alle grafmonumenten die nu nog op de begraafplaatsen staan, zijn even waardevol om te behouden of te beschermen. De waarde van een grafmonument kan op verschillende manieren worden vastgesteld. De beste methode is die waarbij achteraf aangetoond kan worden dat er geen sprake is geweest van willekeur bij het selecteren van de grafmonumenten. De gemeente Hollands Kroon heeft daartoe de geformuleerde criteria van Bureau Funeralia geaccepteerd. Deze criteria luiden als volgt:

1. Biografische betekenis van de begravene
2. Ouderdom grafmonument;
3. Materiaalgebruik en hantering;
4. Vormgeving van het grafmonument;
5. Bijzondere symboliek;
6. Passend in karakter van het grafveld;
7. Technische staat.

Voor het samenstellen van de criteria is onder meer gebruik gemaakt van het boekje *Begraafplaatsen als cultuurbezit*, dat in 2003 is uitgegeven door onder meer de toenmalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed). Verder wordt gebruik gemaakt van jarenlange ervaring van de betrokken onderzoekers en is ook gekeken naar de grafcultuur op de bijzondere begraafplaatsen in de gemeente en begraafplaatsen in omliggende gemeenten. Van de geïnteriseerde grafmonumenten op de begraafplaatsen is een zogenaamde groslijst opgesteld, een eerste selectie van grafmonumenten die mogelijk van belang kunnen zijn. Deze groslijst is vervolgens aan de hand van de criteria langs het puntensysteem gehouden. Alle grafmonumenten krijgen daarbij punten, maar het kan ook zijn dat ze toch niet van voldoende belang zijn. Op basis van de dan voorgelegde lijst kan de gemeente vervolgens bepalen of de lijst zondermeer in aanmerking komt of dat bijvoorbeeld alle grafmonumenten met maar één punt afvallen. Het proces is zoals eerder aangegeven verifieerbaar en kan gebruikt worden bij het samenstellen van lijsten op grond van de beheersverordening begraafplaatsen of om gemeentelijke monumenten aan te wijzen op grond van de gemeentelijk erfgoedverordening. Om deze criteria verder te objectiveren is per criterium een nadere uitwerking gemaakt. Deze wordt nader verklaard in de volgende paragraaf.

2.1 Criteria voor inventarisatie

Om de hierboven genoemde criteria verder te objectiveren is per criterium een nadere uitwerking gemaakt. Deze wordt nader verklaard in de volgende paragrafen.

2.1.1 Biografische betekenis van de begravene

Om op grond van dit criterium op de lijst te kunnen worden geplaatst, dienen onder meer de volgende richtlijnen:

- ✓ De overledene moet (bijvoorbeeld) minimaal dertig jaar geleden overleden zijn (voor 1990), of;
- ✓ De overledene moet publicaties van enig belang op zijn naam hebben of er is over hem/haar gepubliceerd, of;
- ✓ Het moet gaan om een overledene die bij leven openbare functies bekleedde die van betekenis waren voor de gemeenschap van de gemeente of de regio. Maatgevend is bijvoorbeeld duur van de functie, vernoeming van de persoon in straatnaam of naam van openbaar gebouw, of;
- ✓ De persoon moet over een zekere (lokale) status beschikken, bijvoorbeeld door het uitgeoefende beroep of de bekendheid die de persoon bij leven genoot en die nu nog als zodanig wordt herinnerd.

De termijn van dertig jaar dient om een besluit louter op subjectieve gronden uit te sluiten. Voor het maken van keuzes op basis van de bovengenoemde criteria, zijn de personen in categorieën ingedeeld. De aanduiding van de categorie is, indien van toepassing, ook opgenomen in de lijst.

De categorieën voor de gemeente Hollands Kroon zouden als volgt kunnen zijn:

- v1 Bijzondere gevallen (verbonden met bijzondere gebeurtenissen);
- v2 Notabelen en bestuurders: ambtenaren en ambten zoals burgemeesters, wethouders, bestuurders, predikanten en dergelijke;
- v3 Sport, cultuur en onderwijs: onderwijzers, schrijvers, sportlieden, kunstenaars;
- v4 Slachtoffers Tweede Wereldoorlog, erkend of niet erkend, of uit andere oorlogen;
- v5 Industrie, landbouw en arbeid: fabrikanten, ondernemers, boeren, ambachtslieden.

Bij de categorieën v1 en v4 wordt vooral gelet op de verhalende omstandigheden, terwijl bij de andere categorieën meer gekeken wordt naar het belang van de overledene zelf. De mate van belang die aan de verdiensten van een persoon gehecht kan worden, wordt met behulp van een cijfer tot uitdrukking gebracht. De cijfers lopen van 1 tot en met 5, waarbij het hoogste cijfer staat voor het meeste belang. Daarbij gaat het vooral om het belang voor de historie van Hollands Kroon en de andere dorpen in de gemeente:

- 1: minst wel enige bekendheid, maar (uiteindelijk) geen invloed op de historie;
- 2: matig wel bekend, maar weinig invloed op de historie;
- 3: gemiddeld bekend en heeft enige invloed gehad op de historie;
- 4: belangrijk heeft de nodige invloed gehad op de historie;
- 5: zeer belangrijk heeft veel invloed gehad op de historie.

De hierboven weergegeven gradatie gaat ook op voor lokaal, regionaal of landelijk belang. Hoe meer impact een overledene op de historie heeft gehad of nog heeft, hoe groter ook zijn stempel op de lokale, regionale of landelijke geschiedenis.

2.1.2 Ouderdom grafmonument

Niet alle grafmonumenten komen zondermeer in aanmerking om op de lijst te worden geplaatst. Nieuwe of vernieuwde monumenten worden niet op de lijst geplaatst, tenzij deze op een graf van een persoon staan die historische betekenis heeft. Om die reden is in de lijst een aantal uitzonderingen gemaakt voor

later toegevoegde elementen, vaak tekstplaten. Ook is een aantekening gemaakt wanneer delen van een geïnventariseerd grafmonument zijn vernieuwd.

Verder kan een ouderdomsgrens aangehouden worden. Dit om enige afstand te creëren tussen hedendaagse grafcultuur en datgene wat van waarde is. Meestal wordt gekozen voor een periode die aansluit op die voor personen. Dertig jaar geeft voldoende distantie om de kwaliteit van de grafcultuur op waarde te kunnen schatten. Voor bijzondere grafmonumenten van personen die korter geleden begraven zijn, is onder het eerste punt reeds vermeld dat zij wel een status kunnen krijgen zodat daar in de administratie rekening mee gehouden kan worden. Aan een dergelijke aantekening kunnen verder geen rechten of verplichtingen toegekend worden ten opzichte van het grafmonument.

2.1.3 Materiaalgebruik en hantering

Bijzondere materialen zijn met name materialen die in het algemeen niet vaak gebruikt zijn voor grafmonumenten, zoals zandsteen, marmer of graniet. Ook metaal (hekwerken, gietijzeren monumenten, ornamenten of belettering) en houten grafmonumenten kunnen van belang zijn. Gezien de verschillen in ouderdom was te verwachten dat er ten aanzien van materiaal enig onderscheid tussen de begraafplaatsen waarneembaar zou zijn. Op de wat jongere begraafplaatsen is inderdaad wat minder hardsteen aangetroffen dan op de oudere begraafplaatsen. Bij de selectie is daar rekening mee gehouden.

De hantering gaat over de wijze waarop bijvoorbeeld het grafmonument technisch bewerkt is. Dus het gebruik van een bijzonder materiaal met een slechte afwerking zal minder snel in aanmerking komen dan een goed verwerkt materiaal. Indien een grafmonument van een uitzonderlijk materiaal is gemaakt of een bijzondere bewerkingswijze dan wordt aan het monument een punt toegekend. De materiaalsoort zelf is in een aparte kolom vermeld als een vaststaand gegeven.

2.1.4 Vormgeving van het monument

De vormgeving van een individueel grafmonument kan van doorslaggevende betekenis zijn om dit te selecteren. Dat kan bijvoorbeeld vanwege het feit dat het zeldzaam is of omdat het binnen de stijl een goed voorbeeld vormt. Om die reden is bijvoorbeeld gekeken naar een grafmonumenten die te maken hebben met de zogenaamde 'armere' grafcultuur waarbij geen natuursteen is toegepast. Voor dit criterium wordt tevens gekeken naar de plaats van het grafmonument binnen het algehele karakter van de begraafplaats. Indien sprake is van een bijzonder vormgegeven grafmonument dan wordt aan het monument een punt toegekend.

2.1.5 Bijzondere symboliek

Symbolen op grafmonumenten zijn er in veel varianten. Op Nederlandse begraafplaatsen zijn de palmtak en het kruis de meest voorkomende symbolen, beide verwijzend naar het christelijke geloof. Alleen wanneer sprake is van een uitzonderlijke vormgeving zou zo'n symbool opgenomen kunnen worden in de lijst. Opvallende symbolen in de gemeente Hollands Kroon zijn vooral de treurboom, al dan niet met vlinder, rups en cocon. Veel stèles kennen ook een uitvoering met aedacula en acroteria, waarmee verwezen wordt naar de Griekse bouwkunst.

Persoonlijke symboliek of een samenvoeging van verschillende betekenissen kan een dusdanig symbool opleveren dat er sprake is van een bijzonder symbool. Sommige symbolen hebben een zwaarbeladen betekenis. Door deze te behouden kan het symbool in de juiste context worden geplaatst. Voor dit criterium wordt gekeken naar de algemene deler, maar ook naar de uitzonderlijke symbolen. Wanneer een grafmonument voorzien is van een bijzonder symbool dan wordt aan het monument een punt toegekend.

2.1.6 Passend in karakter van het grafveld

Hierbij wordt feitelijk niet gekeken naar de intrinsieke waarde van het grafmonument, maar naar de collectieve waarde. Dat betekent dat het grafmonument bijvoorbeeld goed aansluit bij het karakter van een begraafplaats of grafveld. Dat betekent dat groepen van grafmonumenten in aanmerking kunnen

komen, zoals een verzameling zerken met een gave vormgeving of monumenten die sterk opvallen in het beeld en ankerpunten vormen in de beleving. Grote en hoge grafmonumenten kunnen om die reden in de inventarisatie worden meegenomen. Het verdwijnen van zulke grafmonumenten van de begraafplaats zou immers een zeer grote impact hebben. Het kan ook zijn dat er door de verscheidenheid aan grafmonumenten op een vak geen sprake is van een echte karakteristiek. In dat geval is dat ook meegenomen door dan niet of nauwelijks aandacht te geven aan dit onderdeel. Bij deze inventarisatie is dat het geval bij Hippolytushoef Noordburen, Middenmeer en Nieuwe Niedorp.

2.1.7 Technische staat

In deze inventarisatie wordt aan de technische staat van het grafmonument een belangrijke betekenis gegeven. Wanneer bijvoorbeeld het monument onherstelbaar beschadigd is, kan dat een andere waardering inhouden dan wanneer het monument gaaf is. Dit criterium speelt met name een rol wanneer de technische staat van onderhoud goed is. Dat betekent dat te slechte grafmonumenten niet opgenomen zullen worden omdat die niet genoeg punten krijgen. Verder is dit onderdeel van belang bij de uitwerking van het toekomstig beleid. De aanduidingen die hier gebruikt worden:

- Goed: het grafmonument is constructief in orde en vertoont uiterlijk geen gebreken.
- Redelijk: het grafmonument is constructief in orde maar vertoont gebreken als scheurvorming, sterke vervuiling of slijtage.
- Matig: het grafmonument vertoont constructieve gebreken zoals afgebroken, verschoven of missende onderdelen.
- Slecht: het grafmonument is constructief afgeschreven. Alleen compleet herstel kan het oude voorkomen herstellen.

In een aparte kolom met "opmerking" is eventueel omschreven wat precies de conditie is, bijvoorbeeld of er sprake is van missende onderdelen of dat het grafmonument sterk vervuild of verweerd is. Ook kan opgemerkt worden dat onderdelen zoals banden verwijderd kunnen worden. Ze zijn dan te slecht of het gaat om latere toevoegingen die afbreuk doen aan de karakteristiek.

3 SELECTIE OP GROND VAN CRITERIA

Met de groslijst compleet is vervolgens door het toekennen van punten aangegeven welke grafmonumenten uiteindelijk voor behoud in aanmerking komen. In hoofdstuk 2 is al een voorzet gegeven om welke criteria het gaat. De gemeente Hollands Kroon heeft deze criteria gekozen als uitgangspunt voor de inventarisatie.

3.1 Toepassing van de criteria

De criteria waarop punten gescoord kunnen worden, zijn in het kort als volgt te benoemen:

- A) Biografische betekenis
- B) Materiaalgebruik en hantering.
- C) Vormgeving van het grafmonument;
- D) Bijzondere symboliek;
- E) Karakteristiek;

Niet elk criterium legt evenveel gewicht in de schaal. In deze paragraaf wordt ingegaan op de wijze van toepassing van de criteria en hun gewicht in de afweging om het monument op te nemen in de lijst. De biografische betekenis kan tot 5 punten opleveren, terwijl voor elk van de andere genoemde items (materiaal, vormgeving, symboliek en karakteristiek) één punt toegekend wordt indien het grafmonument op dat item scoort. De technische staat van het monument wordt tevens beoordeeld en is daarmee een factor die de uiteindelijke weging beïnvloedt. In één kolom staat het aantal punten dat een grafmonument op deze wijze behaald heeft. Indien men later een andere weging wil toepassen dan kan de score altijd aangepast worden. In totaal kan een grafmonument maximaal 9 punten scoren.

3.2 Uiteindelijke lijst en gegevens

Voor het samenstellen van de definitieve lijst op grond van de door de gemeente Hollands Kroon goedgekeurde criteria, is uitgegaan van een selectie van 431 graven met daarop 377 grafmonumenten en 1 herdenkingsteken. Daarvan is uiteindelijk aan alle grafmonumenten en het herdenkingsteken één of meerdere punten toegekend. Er zijn geen grafmonumenten afgevalen. Dit is met name een gevolg van de scherpe selectie op locatie.

De definitieve inventarisatie is opgenomen als losse bijlage in een Excel-overzicht.

Per criterium wordt hieronder een uiteenzetting gegeven, voor zover van toepassing op de selectie. Daarbij wordt naar de totale selectie gekeken.

A. Biografische betekenis

De personen die om hun verdiensten, beroep of betekenis opgenomen zijn op de lijst, tonen een beeld dat vooral verwijst naar de agrarische betekenis van de dorpen in Hollands Kroon. De geselecteerde personen laten een verscheidenheid aan beroepen en rollen zien, maar beroepen die te maken hebben met *Industrie, landbouw en arbeid* zijn het meest vertegenwoordigd. In deze categorie zijn 152 verwijzingen naar een beroep of rol te vinden. Daarbij gaat het om uiteenlopende beroepen en rollen, een aantal keer in combinatie met een rol uit een andere categorie zoals met de *Tweede Wereldoorlog*. Zo gaat het in 46 gevallen om een landbouwer, 23 keer een landman, 19 veehouders en 24 arbeiders. De laatste vaak veldarbeiders. Verder treffen we nog 5 vissers, 5 timmerlieden, 2 winkeliers, 2 slaggers, 2 schippers, 2 kooplieden, 2 grondwerkers en nog talloze andere ondersteunende beroepen zoals kweker, zaadhandelaar, takelaar, commissionair, etc.. Kortom een uiteenlopende hoeveelheid die aantoont dat naast de landbouwers er nog een groot aantal ondersteunende beroepen nodig was. Opvallend personen in deze categorie zijn er echter weinig. De twee personen die in deze categorie het hoogst scoren, doen dat feitelijk op basis van een andere rol. Zo kreeg Adriaan Cornelis de Graaf (Middenmeer, B\032-033) 3 punten vanwege zijn rol in het verzet en als bestuurder in de Wieringermeer en omgeving. Hij werd in 1945 door de Duitsers doodgeschoten. Een andere persoon die hier hoog scoort is Jan

Breebaart (Winkel, O\254). Hij was onder meer landbouwer en aannemer en als vermogend man werd hij ook lid van de Eerste Kamer.

De tweede categorie is die van *Notabelen en bestuurders*. Die is met 36 verwijzingen naar een beroep of rol uit die categorie vertegenwoordigd. De meeste van die beroepen of rollen werden aangetroffen in Anna Paulowna. Het gaat daarbij onder meer 9 burgemeesters, 6 wethouders, 5 predikanten, 5 artsen, 4 (gemeente)secretarissen, 4 dijkgraven en 3 kerkvoogden. Daarnaast nog enkele beroepen als raadslid, heemraad en geneesheer. De score in deze categorie is evenwel hoog omdat over de meeste personen voldoende informatie gevonden kon worden. Dat geldt zeker voor personen die scoren op meerdere categorieën. De hoogste score, 5 punten, is er voor Johan Carel de Leeuw (Anna Paulowna, 0022\). Hij is de ontwerper en stichter van de polder en tevens de eerste dijkgraaf en later burgemeester van de gemeente Anna Paulowna. Ook een aantal andere burgemeesters scoort hoog in deze categorie.

De categorie die verband houdt met *Slachtoffers Tweede Wereldoorlog* kent 17 grafmonumenten of grafvakken. De vakken waar geallieerden begraven zijn, worden als 1 geteld omdat anders hun impact op het totaal groter wordt dan nodig. In totaal gaat het hier om 50 graven, waarvan het merendeel geallieerde bemanningsleden van bommenwerpers die in de gemeente crashten met hun vliegtuig. Het gaat in totaal om 36 graven met in totaal 41 slachtoffers. De graven zijn te vinden in Hippolytushoef, Kolhorn, Middenmeer, Wieringerwaard en Winkel. De grafmonumenten op de graven voor de geallieerden zijn redelijk standaard, behalve in Winkel.

Afbeelding 24: Grafmonument voor de familie Drijfhout in Anna Paulowna.

Onder de overige grafmonumenten bevinden zich er 7 met graven van erkende oorlogsslachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog en 6 graven met slachtoffers van de oorlog die vielen tijdens bombardementen of bij andere gebeurtenissen. In een geval liggen drie personen van de familie Drijfhout (Anna Paulowna, 0433\-0434\) in hetzelfde graf waarbij één persoon erkend is als oorlogsslachtoffers en twee familieleden eveneens omgekomen zijn door de gevolgen van de Tweede Wereldoorlog. Zij vielen als gevolg van een bizarre afrekening door een van knokploegen (KP) van het verzet. Wegens vermeend verraad trachtte de KP Michiel Drijfhout te liquideren, maar bij de gebeurtenissen die volgden kwam ook

diens moeder om het leven. Broer Johannes had enkele maanden daarvoor het leven verloren bij een poging om de Waal over te zwemmen met als doel zich bij het verzet te voegen. Hij verdrong echter.

Onder de oorlogsdoden vinden we verder drie slachtoffers van een bombardement. Twee op de haven van Den Helder waar de mannen werkten in 1942 en 1943. De derde viel door een bombardement op Nijmegen. Een vierde kwam om bij een beschieting door een Engelse jager. De meeste oorlogsdoden hebben vanwege hun rol of betrokkenheid bij een gebeurtenis 2 punten gekregen. Aan het graf van de familie Drijfhout is vanwege de dubbele rol 3 punten gegeven.

Van de overige 6 erkende oorlogsslachtoffers kregen 5 stuks er ook 2 punten, maar vanwege de rol van Adriaan Cornelis de Graaf (zie hiervoor) is aan diens graf 3 punten toegekend. De overige oorlogsslachtoffers kwamen op een na om in dwangarbeid in Duitsland. Dat geldt niet voor Maarten Pieter Snoodijk (Hippolytushoef, HA\222). Hij werd in 1945 doodgeschoten omdat hij de dynamietstaven onder de brug bij de Van Ewijcksluis had vervangen door houten staven.

In de categorie *Sport, cultuur en onderwijs* scoorden in totaal 10 grafmonumenten met begravenen die meerdere beroepen of rollen uit deze categorie tellen. Onder hen 5 schoolhoofden, 1 hoofdonderwijzer, 1 boekdrukker en -handelaar, 1 leraar, 1 kunstschilder en 1 auteur. Twee van hen scoren ook in andere categorieën, zoals de kunstschilder Hendrik Pieter Daniel Johan van der Speck Obreen (Hippolytushoef, HA\5330). Naast notaris was hij ook amateurkunstschilder. Er is echter weinig over hem bekend en niet duidelijk is welke rol hij heeft gespeeld. Over Nan Raap (Anna Paulowna, 0381\) is wat meer bekend. Hij was schoolhoofd in Anna Paulowna en daarnaast ook oprichter en secretaris van de Coöperatieve Zaaizaad- en Pootgoedtelersvereniging Anna Paulowna (ZAP). Hierdoor scoort Raap die in 1943 overleed, 3 punten.

Verder zijn 8 grafmonumenten aangemerkt in de categorie Bijzondere gevallen. De meeste hebben hiervoor een punt gekregen. Het graf van Johan Carel de Leeuw is vanwege het gehele verhaal ook aangemerkt als bijzonder. Onder de overigen bevindt zich een militair, gestorven in 1942 die betrokken was bij oorlogshandelingen in Nederlands-Indië, een opzichter van de Zuiderzeewerken, het herdenkingsteken op het eerste graf in Hippolytushoef alsmede het daadwerkelijke eerste grafmonument (waarschijnlijk niet op originele locatie), een matroos die verdrong bij het vergaan van zijn visserschip, een van de pioniersechtparen in de Wieringermeer en een vlieger-waarnemer die omgekomen is bij een ongeluk met zijn vliegtuig in 1953. Over de gebeurtenissen waarbij deze personen betrokken waren, is weinig informatie gevonden.

De indeling naar categorieën zoals hiervoor beschreven is als volgt gescoord:

Categorie	Uitleg	Aantal
V1	Bijzondere gevallen (verbonden met bijzondere gebeurtenissen)	8
V2	Notabelen en bestuurders: ambtenaren en ambten zoals burgemeesters, wethouders, bestuurders, predikanten en dergelijke	36
V3	Sport, cultuur en onderwijs: onderwijzers, schrijvers, sportlieden, kunstenaars	10
V4	Slachtoffers Tweede Wereldoorlog, erkend of niet erkend, of uit andere oorlogen.	17
V5	Industrie, landbouw en arbeid: fabrikanten, ondernemers, boeren, ambachtslieden en dergelijke.	152
		223

In 16 gevallen zijn aan één grafmonument meerdere categorieën toegekend. Aan al de grafmonumenten is vanwege de begravenen gemiddeld 2 punten toegekend. In totaal is aan 206 grafmonumenten of ensembles vanwege een of meerdere personen uiteindelijk een code uit een van de categorieën toegekend. Daarvan scoort twee derde echter geen punten op de biografische betekenis omdat binnen

de uitvoering van de inventarisatie geen informatie over de in het graf begraven personen kon worden gevonden. Aan 68 grafmonumenten is voor dit onderdeel een of meerdere punten toegekend.

Het belang dat aan de personen gehecht kan worden, is met een cijfer tot uitdrukking gebracht. De score is als volgt:

Belang	Punten	Uitleg	Aantal
Minst	1	Wel enige bekendheid, maar (uiteindelijk) geen invloed op de historie	30
Matig	2	Wel bekend, maar weinig invloed op de historie	28
Gemiddeld	3	Bekend en heeft enige invloed gehad op de historie	9
Belangrijk	4	Heeft de nodige invloed gehad op de historie	0
Zeer belangrijk	5	Heeft veel invloed gehad op de historie	1
			68

Zo'n 44% van de personen heeft wel enige bekendheid, in de zin dat we iets weten over hun beroep of betrokkenheid bij een gebeurtenis, maar ze hebben uiteindelijk geen invloed gehad op de historie. In 41% is er sprake van bekendheid maar weinig invloed. Ruim 13% is bekend en heeft enige invloed gehad op de historie. Slechts 1 persoon is zeer belangrijk en heeft veel invloed gehad op de historie. Bij deze laatste gaat het wederom om Johan Carel de Leeuw, de stichter van de Anna Paulownapolder.

In de meeste gevallen gaat het om personen wiens daden of nalatenschap niet meer herinnert worden, maar die door hun beroep of rol wel van belang zijn om het verhaal daarover te kunnen vertellen. Aan de meeste oorlogsdoden zijn 2 punten toegekend, naar gelang hun rol en betekenis. Ze zijn vooral van belang vanwege het verhaal dat aan de hand van hun leven en dood verteld kan worden over de Tweede Wereldoorlog in de gemeente Hollands Kroon.

B. Materiaalgebruik en hantering

Zoals uit de karakteristiek van de begraafplaats en de beschrijving van de groslijst naar voren komt, is Belgisch hardsteen het meest gebruikte materiaal voor de grafmonumenten op de begraafplaatsen. Om die reden is in de inventarisatie niet altijd aandacht besteed aan dit materiaal, maar gezien de oudste grafmonumenten van hardsteen zijn, scoort dit materiaal in de inventarisatie toch hoog. In totaal is aan 93 grafmonumenten een punt toegekend omdat er sprake was van bijzondere materialen of bewerkingen, 25% van het totaal aantal

Afbeelding 25: Fraaie toepassing van graniet op de begraafplaats in Barsingherhorn.

geselecteerde grafmonumenten. In die selectie van 93 grafmonumenten is sprake van een groot aantal meervoudige materiaaltoepassingen, zoals blijkt uit onderstaande tabel.

Gekeken naar de hoofdmaterialen van alle geselecteerde grafmonumenten en het algemeen voorkomen van het materiaal dan komen we tot het volgende overzicht:

Materiaal	Aantal als hoofdmateriaal	Percentage	Aantal algemeen toegepast	Percentage
Baksteen	1	0,3%	4	0,8%
Beton	0	0,0%	1	0,2%
Diabas	1	0,3%	1	0,2%
Glas	0	0,0%	4	0,8%
Gneis	2	0,5%	3	0,6%
Graniet	62	16,4%	66	13,5%
Hardsteen	253	66,9%	320	65,6%
Hout	4	1,1%	6	1,2%
Kalksteen	6	1,6%	6	1,2%
Keramiek	0	0,0%	4	0,8%
Kunststeen	15	4,0%	15	3,1%
Marbriet	0	0,0%	6	1,2%
Marmer	32	8,5%	48	9,8%
Metaal	0	0,0%	65	13,3%
Porselein	0	0,0%	2	0,4%
Smeedijzer	1	0,3%	2	0,4%
Travertin	1	0,3%	1	0,2%
Zandsteen	0	0,0%	5	1,0%
Totaal	378		488	

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat een aantal materialen vaak als steunmateriaal voorkomt, of als tweede materiaal bijvoorbeeld in een tekstplaat. Dat geldt veel minder voor graniet en hardsteen, maar wel voor materialen als glas, keramiek, marbriet, een zwarte glassoort die vaak voorkomt op grafmonumenten in Nederland. Marmer is ook in veel gevallen als tweede materiaal gebruikt, bijvoorbeeld voor tekstplaten. Voor metaal geldt dit helemaal. In geen enkel geval is metaal toegepast in een dragende, constructieve toepassing. Wel is metaal veel toegepast in belettering, kettingen en toevoegingen als graftrommels.

Nagenoeg alle in Nederland toegepaste materialen zijn op de begraafplaatsen te vinden, behalve emaille dat vaak is toegepast in tekstplaten. De houten grafmonumenten en hekwerken die aangetroffen zijn, kunnen als heel bijzonder worden gezien. Dat komt niet zozeer door de vormgeving, maar vooral door het feit dat hout op Nederlandse begraafplaatsen steeds minder voorkomt, terwijl het ooit veelvuldig werd toegepast. Een materiaal als zandsteen is in een aantal gevallen aangetroffen als basis voor een tekstplaat in de vorm van een console.

Uit de tabel is verder op te maken dat bij een grafmonument van kunststeen veelal geen andere materialen zijn toegepast. De aangetroffen kunststenen stèles zijn over het algemeen weinig bijzonder, maar dat geldt niet voor het monument op graf A\518 in Barsingerhorn. Door een gekleurde toeslag in het mengsel toe te voegen heeft deze steen een wat ander voorkomen dan de andere kunststenen monumenten die overwegend grijs van tint zijn. Bedoeling van dit monument was waarschijnlijk om het een wat duurdere uitstraling te geven.

C. Vormgeving van het monument

In 132 gevallen is er sprake van een grafmonument met een typerende vormgeving, of wel bij 35% van het totaal aantal geselecteerde grafmonumenten. Meestal omdat deze grafmonumenten zodanig

vormgegeven zijn dat ze afwijken van de gangbare vormgeving of omdat ze een typologische vormgeving kennen die past bij een periode of voortkomt uit het materiaalgebruik. Een voorbeeld daarvan is het oudere type stèle dat vaak is toegepast in de periode 1850-1920 waarbij sprake is van de toepassing van stijlvormen die veel voorkomen in de noordelijke delen van het land. Dat zijn vaak wat smallere stèles met een eenvoudige ronde beëindiging. Veel stèles bevatten ook acroteria en een aedícula wat deze stèles een zekere uitstraling geeft die verwijst naar de Griekse tempelbouw. Deze vormgeving heeft daarnaast ook een symbolische betekenis. Op de begraafplaats van Stroe zijn hiervan veel voorbeelden te vinden.

Elders zijn ook vaak gecombineerde grafmonumenten opgenomen vanwege hun samenstelling, waarbij vaak nog verschillende materialen zijn toegepast. Dit betreft ook veelal opstanden waarbij banden met palen, buizen en kettingen zijn toegepast. De meeste grafmonumenten zijn van hardsteen en bevatten nauwelijks symboliek en zijn over het algemeen ook niet bijzonder in hun vormgeving of materiaalhantering. Er is echter op alle begraafplaatsen wel een aantal grafmonumenten te vinden met een fraaie vormgeving en waar de nodige aandacht is besteed aan details. Bij de jongere grafmonumenten is daar over het algemeen minder sprake van, uitzondering daargelaten. Zo'n uitzondering wordt gevormd door het monument op graf 221- in Wieringerwaard. Hier is sprake van een wat meer zakelijk vormgegeven monument in kunststeen met korenaren als symbool dat bovendien voorzien is als enige in de selectie, met een steenhouwersmerk.

Afbeelding 26: Kunststenen grafmonument (221-) in Wieringerwaard, met korenaren en een steenhouwersmerk.

D. Bijzondere symboliek

Binnen de selectie is sprake van ruim 40 verschillende symbolen met een uiteenlopende betekenis. Op 147 grafmonumenten, bijna 40%, komt geen symboliek voor. Waar wel een symbool is opgenomen is vaak sprake van meerdere symbolen, met een samenhangende betekenis. Voor 128 grafmonumenten was de symboliek doorslaggevend om er een punt aan toe te kennen, 34% van de totale selectie.

Een aantal symbolen is wat ruimer toegepast dan andere. Zo is bij ruim 12% van de geselecteerde grafmonumenten acroteria aangetroffen. Veelvuldig is ook een treurboom aangetroffen (12%), terwijl diverse varianten van een tak (12%) ook vaak voorkomen. Meestal in de vorm van een palmtak, in verschillende varianten als dubbele palmtak of met strik komt het meest voor. Daarnaast nog een aantal eikenbladen of -takken, niet nader te identificeren looftakken en een aantal olijftakken.

Een symbool dat daarnaast wat vaker voorkomt dan elders is de vlinder (10%), met name in Kolhorn, al dan niet met rups (5%) en cocon (1%). Een dergelijke verbeelding wordt vaak aangetroffen in combinatie met een treurboom. Als geheel verwijst dit naar rouw en verdriet maar met het geloof op een wederopstanding en het eeuwige leven. Verder is bij 9% van de grafmonumenten verschillende vormen van plant- of siermotieven aangetroffen ter decoratie van de steen, maar ook vaak met een verwijzing naar onsterfelijkheid en de wederopstanding. Bij 5% van de monumenten zijn kransen, al dan

niet met strik aangetroffen. De krans verwijst naar de overwinning op de dood. De rouwkrans op de afgebroken zuil op het graf van Johan Carel de Leeuw spreekt in die zin boekdelen.

Hoewel in de selectie veel grafmonumenten zijn opgenomen met symboliek en het aantal verschillende soorten symbolen redelijk is, mist een aantal typisch funeraire symbolen zoals zeis, schedels en botten. Wel een enkele keer aangetroffen zijn een staarbijtende slang (ouroboros), verwijzend naar het eeuwige leven en 2 keer een zandloper, ook weer verwijzend naar de hoop op een volgend of eeuwig leven. De gevleugelde zandloper staat ook voor het vlieden van de tijd waarop wij als mens geen grip hebben. Over het algemeen spreken de verwijzing in de symboliek in de richting van hoop op wederopstanding en het geloof in een eeuwig leven in Christus.

Afbeelding 27: Een ouroboros, staarbijtende slang, als symbool van het eeuwige leven (Winkel, O\124).

Het totale aantal symbolen op de geselecteerde grafmonumenten bedraagt 351. Zoals al bleek bij het onderdeel vormgeving is een deel van de grafmonumenten geselecteerd vanwege de samenhang van de symboliek met de vormgeving. Vaak scoorden grafmonument daarop. Bij een aantal stèles is het decoratieschema van een Griekse tempel toegepast, aedacula genaamd. Deze symbolische verwijzing is heeft in de meeste voorkomende gevallen ook geleid tot het toekennen van een punt.

Wanneer we een aantal van de meest voorkomende symbolen (die meer dan 5 keer voorkomen) weergeven dan zien we de volgende verdeling:

Symbool	Aantal
Acroteria	41
Aedacula	7
Bloem (of bloemmotief, geknakte bloem)	18
Drievuldig snoer	6
Eikenblad of -loof	7
Embleem	5
Krans	17
Kruis	20
Olijftak	5
Palmtak	25
Papaver	10
Plant- of siermotieven	31
Treurboom	43
Vlinder	36
Zuil	6
Totaal	319

Van de ruim veertig gevonden symbolen zijn er 15 die veelvuldig voorkomen. Symbolen als ankers, sterren, korenaren of een hart komen minder voor, maar in sommige gevallen vinden we daarvan ook nog voorbeelden op jongere grafmonumenten die niet geselecteerd zijn.

In de toegevoegde woordenlijst worden de meeste symbolen verklaard.

E. Karakteristiek

Aan 173 grafmonumenten (46%) is een punt toegekend vanwege het feit dat deze grafmonumenten bijdragen aan de collectieve waarde van de begraafplaatsen of de grafvelden waar ze staan. Ze sluiten goed aan bij het karakter vanwege hun gave vormgeving, opvallende vorm of grootte of juist doordat ze een treffend voorbeeld vormen van een bijzondere vormgeving met opvallende symboliek. Waar niet echt sprake is van een karakteristiek, hebben grafmonumenten op dit onderdeel niet gescoord. Dit is met name het geval in Hippolytushoef, Middenmeer en Nieuwe Niedorp. Op die begraafplaatsen wordt het beeld meer bepaald door de aanleg en in bijzonder het groen.

Hoewel in Stroe meer sprake is van karakteristieke grafmonumenten, beperkt zich die karakteristiek tot bepaalde grafeilanden en strekt die niet uit over de gehele begraafplaats. Er is hier wel veel meer sprake van een samenhang in vormgeving en materiaal.

Wanneer op de begraafplaatsen veel van de op dit punt scorende grafmonumenten weggehaald worden, eindigen die begraafplaatsen of specifieke grafvakken als typologisch arme plekken. De op dit punt geselecteerde grafmonumenten vormen dus waardevolle bouwstenen voor het aanzicht van de verschillende grafvakken. Wanneer grafmonumenten niet hebben gescoord op dit criterium, betekent dit niet dat de grafmonumenten niet passend zouden zijn, maar ze zijn minder te gebruiken als representant van de typische karakteristiek op de begraafplaats of het desbetreffende grafvak.

3.3 Eindscore

Met het toepassen van de hierboven geschetste criteria worden uiteindelijk aan 377 grafmonumenten en een herdenkingsmonument op 431 graven punten toegekend. In de eindlijst is te zien dat een grafmonument 8 punten heeft gescoord, maar dat de meeste grafmonumenten 1 punt scoren. De verdeling ziet er als volgt uit:

Aantal punten	Aantal graven/grafmonumenten	Percentage
1	190	50,3 %
2	134	35,4 %
3	38	10,1%
4	11	2,9 %
5	4	1,1 %
6	0	0,0 %
7	0	0,0 %
8	1	0,3 %
9	0	0,0 %
	378	

In totaal scoort 50% van de geselecteerde grafmonumenten op meerdere criteria. De 190 grafmonumenten die slechts één punt scoren doen dat op zeer uiteenlopende criteria. Daarvan scoort ruim 35% op de karakteristiek, 31% op vormgeving, 16% op symboliek, 14% op materiaal en 4% op de betekenis van de persoon of personen die begraven zijn in het graf. Hoewel deze grafmonumenten slechts op één aspect scoren, vormen ze een goede toevoeging aan het geheel. In totaal scoren alle grafmonumenten 644 punten, ofwel een gemiddelde van 1,7 punt per grafmonument. Karakteristiek en vormgeving en karakteristiek geven voor veel grafmonumenten de doorslag (respectievelijk 46% en 35%), maar ook symboliek draagt sterk bij aan de selectie met 34%. Materiaal is goed voor 25%, terwijl de biografische betekenis maar bij 18% een punt opleverde.

Indien het gewenst is de criteria strikter te hanteren, dan kan gekeken worden naar “passend in het karakter”. Daarbij dient dan wel rekening gehouden te worden met het feit dat dan op de verschillende

begraafplaatsen en grafvelden 'ankerpunten' zouden kunnen verdwijnen. Nadere informatie over personen zou er nog tot kunnen leiden dat die meer punten krijgen.

De wijze waarop in de toekomst met de geselecteerde en de overige grafmonumenten (en de begraafplaatsen) omgegaan kan worden, wordt in de volgende hoofdstukken behandeld.

4 ADVIES OMGANG MET GESELECTEERDE GRAFMONUMENTEN

Op de gemeentelijke begraafplaatsen in Hollands Kroon zijn in totaal 377 grafmonumenten en 1 herdenkingsmonument geselecteerd. De onderhoudsstaat van al deze grafmonumenten is over het algemeen redelijk tot goed. Slechts drie grafmonumenten (1%) verkeren in een matige of slechte staat. Voor deze drie grafmonumenten is ingrijpen in de komende jaren noodzakelijk om ze ook daadwerkelijk te behouden. Ook een aantal van de in redelijke staat verkerende monumenten dient op korte termijn geïnspecteerd te worden. Een aantal grafmonumenten is door verwerking, die inherent is aan het materiaal, in de loop der jaren slecht geworden. Daar is op zich weinig aan te doen.

Conform artikel 30, lid 2 van de beheerverordening begraafplaatsen 2014 (en de versies daarvoor), dienen de grafbedekkingen onderhouden te worden door de rechthebbenden. Dat geldt dus ook voor de geselecteerde grafmonumenten. Op verschillende begraafplaatsen zijn in het verleden ongetwijfeld veel graven voor onbepaalde tijd uitgegeven en mogelijk is de gemeente in het verleden een onderhoudsverplichting aangegaan voor bepaalde grafmonumenten. Wat betreft de staat van onderhoud van de grafmonumenten zijn in het algemeen weinig knelpunten gesignaleerd. Er ontbreken soms wel onderdelen of incidenteel zijn grafmonumenten verzakt. Op enkele begraafplaatsen is door de ruime begroeiing rond de graven weinig te zien van schade of missende onderdelen. Het is niet bekend of rechthebbenden aangeschreven worden op grond van artikel 30 lid 2. Daartoe geeft lid 5 van de huidige verordening de mogelijkheid. Feitelijk dient ook gekeken te worden naar de verordening die gold toen het grafrecht voor de betreffende graven werd uitgegeven. Daarin kunnen immers afwijkende bepalingen staan.

Los van de grafmonumenten die concreet in een matige staat verkeren, is de vraag hoe nu in de toekomst om te gaan met de geselecteerde grafmonumenten? Daartoe wordt niet alleen naar de selectie gekeken, maar ook naar de begraafplaats in breder verband. In een apart hoofdstuk zal daartoe ook ingegaan worden op de omgang met de niet-geselecteerde grafmonumenten.

4.1 Juridisch

De grondslag voor de inventarisatie en selectie wordt voor de gemeentelijke begraafplaatsen gevormd door artikel 34 van de *Beheersverordening gemeentelijke begraafplaatsen Hollands Kroon 2014*. Tot op heden heeft de gemeente zo'n lijst, als bedoeld in dit artikel, nog niet opgesteld of bijgehouden. Wel is in Middenmeer door vrijwilligers gestart met onderzoek, maar dat heeft nog niet tot een concrete lijst geleid.

Mogelijk zijn er in de afgelopen jaren al grafmonumenten verwijderd of opgeruimd van personen die nu geselecteerd zouden zijn. Hier is echter geen duidelijkheid over.

Er is voor zover bekend binnen de gemeente Hollands Kroon geen beleid geformuleerd inzake het behoud van bijzondere grafmonumenten en graven van bijzondere personen. Hiertoe wordt nu een aanzet gemaakt door middel van het vastleggen van een lijst op grond van onderhavige inventarisatie door Bureau Funeralia. De juridische status is echter daarmee niet gewaarborgd. Over hoe om te gaan met de huidige selectie en de rol van eventuele rechthebbenden, is nog niets vastgelegd. Hoe dat het best verder ingevuld kan worden, zal hierna worden aangegeven.

4.1.1 Aanpak in (gemeentelijke) administratie

De uitwerking van de inventarisatie dient allereerst vastgelegd te worden in de grafadministratie. Daar waar reeds afstand gedaan is van een graf, is duidelijk dat de gemeente vrij over dit graf en het bijbehorende grafmonument kan beschikken. Ten aanzien van de geselecteerde graven dient dit in de administratie aangetekend te worden, zodat duidelijk is wie het grafmonument op termijn moet onderhouden. Daar waar van de geselecteerde grafmonumenten een rechthebbende bekend is of waarvan de status onbekend is, kan een aanschrijving plaatsvinden, zeker als het grafmonument niet in al te beste staat meer verkeert (artikel 24 uit de Beheerverordening kan hiervoor benut worden). In dit schrijven moeten de rechthebbenden of diens nabestaanden gewezen worden op de plaatsing van hun

grafmonument(-en) op de lijst. Daarbij dient ook gewezen te worden op de consequenties. Die kunnen als volgt worden samengevat:

- Gebruik van het graf en de rechten blijven onveranderd;
- Rechthebbende blijft conform verordening verantwoordelijk voor het onderhoud (tenzij het onderhoud is afgekocht) en dient waar nodig gebreken te herstellen;
- Wanneer rechthebbende afstand doet, zal het grafmonument niet (meteen) verwijderd worden. Wel bestaat de mogelijkheid dat het graf opnieuw wordt uitgegeven en het grafmonument elders wordt geplaatst of hergebruikt;
- Waar geen rechthebbende bekend is, zal de gemeente het onderhoud (terughoudend) op zich nemen;
- Overschrijvingen van grafrechten vinden plaats conform artikel 21 van de verordening waarbij de coulanceregels uit lid 5 toegepast worden indien daar aanleiding toe bestaat.

Wanneer duidelijk is dat de gemeente zelf juridisch eigenaar is van een graf met of zonder grafmonument, dan zal zij deze ook moeten gaan onderhouden. Een deel van de geselecteerde grafmonumenten is verweerd door de tand des tijds en vraagt direct of op termijn enig of structureel onderhoud. Slechts een enkel grafmonument verdient een meer uitgebreide aanpak, vaak vanwege de constructie van het grafmonument of de omranding. Na een eventueel herstel is het periodiek reinigen en inspecteren op gebreken in de toekomst noodzakelijk.

Hieronder wordt verder het scenario geschetst rondom behoud en instandhouding van de geselecteerde grafmonumenten.

4.2 Scenario omgang met grafmonumenten

Behoud van de geselecteerde graven en grafmonumenten kan niet los gezien worden van het beheer en behoud van de begraafplaatsen in het algemeen. Het beheer van de geselecteerde grafmonumenten vereist een aparte aanpak. Gezien het feit dat alle begraafplaatsen in gebruik zijn, kunnen de volgende punten in acht worden genomen of worden overwogen:

- ✓ Herstel van de grafmonumenten op de meer historische grafvakken bevordert de uitstraling, waarmee het aantrekkelijker wordt om hier te begraven. Belangrijk is dat de grafmonumenten met behoud van patina worden hersteld en niet in nieuwstaat worden gebracht.
- ✓ Ten aanzien van de meeste grafmonumenten moet verval tegen worden gegaan en kan ingezet worden op consolidatie waarbij de bestaande waarden zo goed mogelijk bewaard blijven.
- ✓ De oudere grafvakken in Barsingerhorn, Nieuwe Niedorp en Oude Niedorp dienen in hun geheel in stand worden gehouden op een wijze die passend is om het karakter te behouden.
- ✓ Het behoud van de geselecteerde grafmonumenten en de wijze waarop dat geschiedt, kan worden vastgelegd in een beleidsnotitie die mogelijk gevolgen heeft voor de verordening of de nadere regels. Dit om te voorkomen dat toekomstige toevoegingen, herstellingen of restauraties op een wijze geschieden die niet past in het beleid.

Het beheer op de begraafplaatsen zal er verder op gericht moeten zijn dat de aanwezige waarden zo veel mogelijk in stand worden gehouden. De uitgangspunten voor het cultuurhistorisch beeld kunnen zodanig vastgelegd worden dat het niet nodig is dat alle grafmonumenten (of in hun geheel) in stand worden gehouden. Daarbij moet uiteraard rekening worden gehouden met rechthebbenden die hun rechten en plichten rondom het onderhoud in acht nemen. Wanneer dat laatste niet meer het geval is, zullen de grafmonumenten die op de lijst staan zeker behouden moeten blijven. Een dergelijke aanpak dient ook beschreven te worden in een beheerplan.

4.2.1 Regels en beleidsuitvoering

Om tegemoet te kunnen komen aan de wensen tot instandhouding dient de regelgeving daarop afgestemd te worden. Bij het uitgangspunt dat de geselecteerde grafmonumenten op het huidige graf blijven staan, hoeft daarvoor in de verordening geen nadere regelgeving opgenomen te worden. Wel zal

mogelijk een aanpassing nodig zijn aan de voorschriften voor grafbedekkingen om beter uitvoering te kunnen geven aan het beleid van instandhouding, bijvoorbeeld ten aanzien van de hoogte. Veel oudere grafmonumenten zijn immers hoger dan een meter en bepalen daarmee sterk het beeld. Mogelijk kan de gemeente met enkele aanpassingen of nadere regels, voorkomen dat het karakter van sommige grafvelden op termijn aangetast worden. Dat geldt bijvoorbeeld wanneer rechthebbenden grafmonumenten zouden willen vervangen of vernieuwen bij het bijzetten van een familielid. De gestelde regels moeten ook door de gemeente zelf gewaarborgd worden, want wanneer er bijvoorbeeld te veel grafmonumenten verwijderd worden, dan valt een groot deel van de cultuurhistorische waarde van het specifieke grafvak en daarmee van de desbetreffende begraafplaats weg.

De gemeente zal in haar toekomstige beheerplannen voor de begraafplaatsen wel een cultuurhistorische paragraaf moeten opnemen om te waarborgen dat de cultuurhistorische waarden voor lange tijd veiliggesteld worden. Alleen de geselecteerde grafmonumenten uit de huidige inventarisatie behouden, werkt dat behoud niet in de hand. In het volgende hoofdstuk zal daar nader op in gegaan worden.

4.2.2 Restauratie en onderhoud

Slechts een klein deel van de grafmonumenten vereist een aanpak die het gebruikelijke onderhoud te boven gaat. Dit betreft werkzaamheden die beter niet in eigen beheer uitgevoerd kunnen worden omdat ze vakmanschap vereisen. Op termijn zullen mogelijk meer grafmonumenten onder handen genomen moeten worden. Zo verdienen vooral de banden, palen en kettingen aandacht vanwege het feit dat veel ervan inmiddels missen.

Terwijl de rechthebbenden verplicht zijn het onderhoud van hun grafmonumenten zelf te doen of dat in het verleden uitbesteed hebben aan de gemeente, zal de gemeente aan teruggevallen en te behouden grafmonumenten ook onderhoud moeten plegen. Daarbij kan uitgegaan worden van enkele principes die mogelijk nu ook al vastgelegd zijn in een beheerplan. Dat is voor groene component:

- Onderhoud aan graftuin of indien mogelijk verwijderen banden;
- Onderhoud aan het groen direct grenzend aan het graf (met name tegenaan overwoekering);
- Wieden van onkruid in het grind van de graven. Algehele verwijdering van het grind zou in principe niet moeten plaatsvinden omdat het grind bijdraagt aan het karakteristiek beeld van veel grafmonumenten.

Voor grijze componenten kan het volgende gedaan worden:

- Behandeling met algenbestrijdingsmiddel (met dien verstande dat de achterzijde, mits niet voorzien van tekst, bemost mag raken) in kleine gedeelten, dus niet alles tegelijk;
- Uitvoeren van kleine reparaties, zoals het vastzetten van banden en het recht- en vastzetten van verticale elementen (palen) en bevestigen van aluminium kettingen;
- Periodiek (circa 1 x per vier of vijf jaar) vervangen van grind in de graftuin, wanneer dit te veel vervuild is;
- Reinigen van de grafmonumenten met behulp van stoom onder lage druk bij ernstige vervuiling.

In sommige gevallen kunnen te vervallen of verzakte randen rondom graven verwijderd worden. Dat kan bijvoorbeeld wanneer het latere toevoegingen betreffen, die eigenlijk niet passen bij het grafmonument. Ze sluiten vaak qua materiaal niet aan, of zijn te modern.

Aanbevolen wordt om voor de geselecteerde grafmonumenten in een beheerplan de wijze van onderhoud op te nemen. Uitgangspunt bij het behoud van de in de lijst opgenomen monumenten die teruggevallen zijn aan de gemeente, is dat getracht moet worden de grafmonumenten constructief in orde te houden met behoud van het bestaande patina. Dat betekent dat opschuren of bewerken met een haakse slijper of staalborstel voor grafmonumenten niet is toegestaan. Ook ten aanzien van te gebruiken schoonmaakmiddel dient aandachtig gekeken te worden naar het te behandelen materiaal en de eigenschappen van het schoonmaakmiddel. Doorgaan werkt lauw water met groene zeep het beste en veroorzaakt geen schade aan poreuze steensoorten als marmer of andere kalkstenen.

4.2.3 Groen en padenstructuur

Het groen in de zin van struiken of bomen speelt een wisselende rol ten aanzien van de waarde van de begraafplaatsen. Het aanwezige groen in de vorm van bomen en struiken draagt sterk bij aan het sfeerbeeld doordat er sprake is van een beschutte plek die naar binnen gericht is. De flora in de randen is goed voor fauna, insecten en minder kansrijke planten. Dat is op macroniveau. Op microniveau kan opdringend groen uit de omranding of door het niet handhaven van grafbeplanting, wel een bedreiging voor de grafmonumenten vormen.

In het beheerplan dient goed afgestemd te worden waar het groen prevaleert en waar het grafmonument. Schade door inzet van gemechaniseerde kracht om het groen te onderhouden, dient voorkomen te worden. Daar waar snoei- of maaimachines in aanraking kunnen komen met onderdelen van grafmonumenten (bijvoorbeeld langs de paden), treden mogelijk beschadigingen op. Hier moet extra op gelet worden. Bij het opstellen van een beheerplan moet goed op de in te zetten middelen worden gelet.

Het verwijderen van opschietend groen zoals zaailingen tussen de graven zelf of op grafmonumenten kan eigenlijk alleen afdoende gedaan worden met een onkruidbestrijdingsmiddel of door handwerk. Het handmatig verwijderen kost echter veel tijd en blijft vaak achterwege met alle gevolgen van dien.

5 ADVIES INZAKE OMGANG MET OVERIGE GRAFMONUMENTEN

Naast de enkele honderden grafmonumenten die nu op een lijst zijn geplaatst ter behoud, blijven er nog enkele duizenden andere grafmonumenten over die niet die status krijgen. Rechthebbenden of nabestaanden worden geacht het onderhoud van die grafmonumenten zelf te verzorgen, maar dat gebeurt niet altijd naar wens, of het gebeurt helemaal niet meer. Ondanks de handhavingplicht die vanuit de verordening is opgelegd, zullen toch regelmatig grafmonumenten ten prooi vallen aan verval. Als verval geconstateerd wordt, dan dient een oproep aan de rechthebbende gedaan te worden om zich te melden. Hoe dit in de praktijk werkt, is niet duidelijk. Of zo'n grafmonument dan toch verwijderd wordt op termijn, is aan het beheer. Wanneer dit te vaak gebeurt, kan de context van de op de lijst geplaatste grafmonumenten in het geding komen. Uiteindelijk kan de uitstraling van de begraafplaats worden geschaad. Dat zal vooral het geval zijn waar veel grafmonumenten zijn geselecteerd vanwege hun bijdrage aan de karakteristiek. Uiteraard kan dit bovenstaande scenario niet meer van toepassing zijn op de geselecteerde grafmonumenten, maar wat gebeurt er met de grafmonumenten die uit onderhoud vallen en alle andere die steeds minder onderhouden zullen worden?

5.1 Betekenis overige grafmonumenten

De vele grafmonumenten die niet geselecteerd zijn, spelen wel een belangrijke rol in het geheel. Ze kunnen stuk voor stuk gezien worden als de stenen in een gevel. Daarvoor zijn alle stenen nodig, maar ze stellen individueel weinig voor. De geselecteerde grafmonumenten op de respectievelijke grafvakken vertegenwoordigen binnen het geheel een zekere waarde, die ook is vastgelegd door middel van een scoringsysteem. Maar in zekere zin zijn de 377 grafmonumenten voor de begraafplaatsen een soort van benchmark. Aan deze grafmonumenten kan de waarde van de andere grafmonumenten afgemeten worden. Valt een graf terug dan zou niet direct het grafmonument verwijderd moeten worden, zeker niet op de oudere grafvelden die redelijk authentiek ogen. Verder moet in het genoemde beleid worden vastgelegd dat mogelijk de oude structuur en het karakter van een specifiek grafveld zo veel mogelijk bewaard moeten blijven. Dat betekent dat rechthebbenden van graven op die delen erop moeten worden gewezen dat de grafmonumenten na opzeggen van het graf voorlopig kunnen blijven staan. De aard en wijze waarop de graven nu worden uitgegeven, vereist vooralsnog geen aanpassingen.

5.2 Wijze van onderhoud en omgang

De wijze waarop de overige grafmonumenten onderhouden zouden kunnen worden, kan terughoudend gebeuren. Losse onderdelen kunnen inderdaad verwijderd worden, maar vermeden moet worden dat ter plekke een opstapeling van losse onderdelen ontstaat. Een dergelijke aanpak zou niet gunstig zijn voor de aanblik van de begraafplaatsen. Structureel slechte grafmonumenten kunnen verwijderd worden en de rest zou bijvoorbeeld onderhouden kunnen worden door een op te richten stichting of werkgroep van vrijwilligers. Door de richtlijnen voor hen vast te leggen en ervaringen te delen, kan ook hier een langdurig behoud gegarandeerd worden.

Voor zover hier al niet invulling aan gegeven wordt, kan de gemeente Hollands Kroon de begraafplaats verder onder de aandacht brengen. Dat kan door specifieke momenten aan te grijpen om deze op de begraafplaatsen te herdenken. Deze momenten kunnen bijvoorbeeld zijn:

- Viering van zoveel - jarig bestaan van de begraafplaatsen;
- Herdenking bij de graven van oorlogsslachtoffers, waarbij ook aandacht besteed kan worden aan de niet-erkende oorlogsdoden;
- Individuele verjaardagen van belangrijke personen (jaarlijks);
- Monumentendagen.

Naast dat de mogelijk op te richten groepen van vrijwilligers excursies op de begraafplaatsen kunnen verzorgen, kunnen de begraafplaatsen ook benut worden voor educatieve doeleinden voor scholen. Deze kunnen bijvoorbeeld via een lesplan kennis maken met de typische symboliek, materialen of vormgeving. Deze lesplannen passen in de algemene vorming van basisscholen en voortgezet onderwijs.

Adoptie van grafmonumenten door particulieren, stichtingen of bedrijven is ook een mogelijkheid die serieus bestudeerd zou kunnen worden. Dat geldt ook voor mogelijkheden waarbij het onderhoud op termijn in handen komt van een stichting “Vrienden van...”.

6 CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Als geheel vertegenwoordigen de geselecteerde grafmonumenten op de verschillende begraafplaatsen een dwarsdoorsnede van de funeraire cultuur van 1850 tot (grofweg) 1970. Kijken we naar Nederland, dan mag het bijzonder genoemd worden dat op een aantal begraafplaatsen elementen bewaard zijn gebleven, die binnen de Nederlandse grafcultuur bijzonder zijn, zoals de houten grafmonumenten en de graftrommels.

Het is duidelijk dat de verschillende begraafplaatsen op bijzondere wijze de geschiedenis van dorp en streek reflecteren. Met name het verschil tussen de oude kernen en de nieuwe dorpen in de polders is nog tastbaar en zichtbaar. Het verdient aanbeveling in te zetten op behoud van de geselecteerde grafmonumenten teneinde het verhaal van die geschiedenis te kunnen blijven vertellen.

Aanbevolen wordt om de lijst van geselecteerde grafmonumenten een juridische status te geven. Dat kan door deze lijst vast te laten stellen door het college van B&W op grond van artikel 34 uit de verordening. Als aanvulling daarop zou overwogen kunnen worden de oudere gedeelten van Barsingerhorn, Nieuwe Niedorp en Oude Niedorp gemeentelijke bescherming te geven.

Ten aanzien van het kerkhof in Hippolytushoef wordt geadviseerd deze als geheel te bewaren en aan te wijzen als gemeentelijke monument. Het kerkhof is als geheel het restant van een laatmiddeleeuws kerkhof en is daarmee van grote waarde voor de regio. Bureau Funeralia kan hiervoor ter ondersteuning een cultuurhistorische waardering opstellen.

Voor de inventarisatie van de begraafplaatsen is beperkt contact geweest met historische verenigingen, met name het Historisch Genootschap Wieringermeer. De werkgroep voor de begraafplaats Middenmeer is echter recent pas opgestart en kon om die reden eigenlijk nog geen lijst met historische personen overleggen. Voor Middenmeer en de begraafplaatsen in de andere gemeenten is vooronderzoek gedaan en is beperkt archiefonderzoek gedaan ten aanzien van de geselecteerde grafmonumenten. Het kan evenwel zijn dat er nog grafmonumenten voorkomen van personen die toch van betekenis zijn geweest voor de gemeente of daarbuiten. Hier dient bij toekomstige acties rekening mee gehouden te worden. Een belangrijke aanbeveling is om de overige grafmonumenten die niet op de lijst zijn geplaatst, niet zondermeer af te schrijven als onbelangrijk, conform wat hierover gesteld is in hoofdstuk 5 van dit rapport. Zoals blijkt uit de karakteristiek van de begraafplaatsen spelen de overige grafmonumenten een belangrijke rol in de waarde van de begraafplaatsen.

Zoals aangegeven herbergt de gemeente Hollands Kroon op haar begraafplaatsen een aantal bijzondere houten grafmonumenten. De houten stèles in Barsingerhorn worden op advies van stichting Dodenakkers.nl gerestaureerd. Het beheer van de houten stèles en houten hekwerken op de begraafplaats in Kolhorn ligt bij stichting Oud Kolhorn. Met name de houten hekwerken zijn uniek, niet alleen voor de regio, maar voor heel Nederland. Op een aantal punten is onderhoud en herstel aan de houten stèles en hekwerken in Kolhorn dringend vereist. Ook de graftrommels in Kolhorn verdienen aandacht, evenals een aantal graftrommels in Barsingerhorn en Winkel.

Met hulp van de inzet van vrijwilligers kunnen de cultuurhistorische waarden zoals die op de begraafplaatsen te vinden zijn, bewaard worden. Om ook in de toekomst de begraafplaatsen, in de huidige vorm, te kunnen blijven gebruiken is het van belang hier toespitst beleid op te maken, waarbij ook aandacht is voor de samenwerking met vrijwilligers en bijvoorbeeld natuurorganisaties die een rol (kunnen) spelen in het toegankelijk houden van dit bijzondere erfgoed. Als geheel vormen de begraafplaatsen een dwarsdoorsnede binnen de diverse Nederlandse grafcultuur, van kerkhof en negentiende-eeuwse begraafplaatsen tot relatief recente twintigste-eeuwse toevoegingen. De huidige selectie van grafmonumenten kan daarbinnen gezien worden als een soort richtingwijzer of inhoudsopgave als het gaat om funerair erfgoed binnen de gemeente Hollands Kroon en de regio.

Als afsluiter is het van belang dat de lijsten een rol gaat spelen in het beheer van de begraafplaatsen. Dat betekent dat het vastleggen van de lijst in de administratie en in het beheer en onderhoud zeer belangrijk is. Het afstemmen van beleid en regelgeving op deze rol is dan ook ten sterkste aan te bevelen.

De wijze waarop bij een toekomstige ruiming deze lijst gehanteerd wordt, is wellicht ook te beschrijven in een beleids- of beheerplan voor de begraafplaatsen. Bureau Funeralia is beschikbaar voor verder advies.

VERKLARENDE WOORDENLIJST

In dit rapport worden begrippen en termen gebruikt waarvan niet voor iedereen onmiddellijk duidelijk is wat daarvan de betekenis is. Zeker in de context van funerair erfgoed kan de betekenis van zo'n woord anders zijn dan in het dagelijks taalgebruik.

- Aedicula:** versieringsmotief ontleend aan de klassieke kunst, is een samenstel van twee zuilen of pilasters, hoofdstel en fronton met acroteria. Geliefd motief voor onder andere grafmonumenten, vooral stèles.
- Acroteria:** Meervoud voor acroterion, verwijzend naar de bekroning van gevelhoeken op Griekse tempels. In de negentiende eeuw overgenomen als decoratief element op gebouwen en grafmonumenten soms als los onderdeel in zink of terracotta. Op grafmonumenten komen ze vaak voor in de vorm van gestileerde palmetten of gefantaseerde bladvormen (acanthus). Voor de leek komen de acroteria over als kleine vleugels op de hoeken van de stèle. In functionele zin konden hier rouwkransen aan opgehangen worden.
- Behoud:** duidt in het algemeen activiteiten aan die worden ondernomen om verdere verandering of verslechtering van voorwerpen, locaties of bouwwerken te voorkomen. Wanneer het over gebouwen of andere bouwwerken gaat, wordt meestal de term 'monumentenzorg' gebruikt, zeker als dat behoud is uit culturele, esthetische of historische overwegingen. Verder staan begrippen als 'restauratie' en 'rehabiliteren' in relatie tot behoud. In dat geval betreft het activiteiten die ondernomen worden om een reeds in slechte staat verkerend bouwwerk weer in goede staat te brengen.
- Begraafplaats:** terrein waar stoffelijke resten van overledenen begraven, bijgezet of verstrooid worden, niet gelegen rond een kerk. In die zin te onderscheiden van kerkhof.
- Bescherming:** in funeraire zin het veiligstellen van begraafplaatsen, grafmonumenten en alles wat daarmee samenhangt tegen letsel of schade. Effectieve bescherming is bijvoorbeeld het afdekken van kwetsbare elementen, terwijl passieve bescherming het voornemen op papier betreft om funeraire zaken te behouden. Vaak is er de intentie om iets te beschermen, terwijl er effectief niets gedaan wordt.
- Bloem:** de bloem staat voor de ziel. Bloemen openen hun hart naar het zonlicht, zoals ook een mens zijn ziel opent voor God. Neutraal gezien symboliseren bloemen levenskracht en levensvreugde, het einde van de winter en de zege over de dood. In de christelijke symboliek is de naar boven geopende bloemkelk een verwijzing naar het ontvangen van Gods gaven, van de vreugde over de natuur in het paradijs, maar ook van de vergankelijkheid van alle aardse schoonheid die pas in de tuin des hemels duurzaam kan zijn. Het oude gebruik om graven in tuinen aan te leggen of ze met bloemen te beplanten, houdt daarmee verband. Bloemen symboliseren zowel levensvreugde als vergankelijkheid. Zo leest men in de Bijbel: 'Want de mens - als gras zijn z'n dagen, hij bloeit als de bloem op het veld; gaat de wind erover - verdwenen, en de plek heeft geen weet meer van hem'. (Psalm 103, 15-16).
Geknakte bloemen staan voor een kort en abrupt afgebroken leven. Vaak worden geknakte bloemen aangetroffen op graven van jonggestorven kinderen en vrouwen.
- Eigen graf:** een graf waarvoor de houder van de begraafplaats het recht tot begraven in heeft verleend. Het graf blijft eigendom van de gemeente. Dit in tegenstelling tot grafmonument dat op het graf wordt geplaatst. Dat is juridisch gezien eigendom van degene die het monument heeft betaald. Sinds de wetswijziging van 2010 wordt een eigen graf een 'particulier graf' genoemd.
- Funeraire cultuur:** het woord cultuur verwijst in het algemeen naar het patroon van menselijke activiteiten en de symbolische structuren, die deze activiteiten een zekere betekenis geven. Het begrip cultuur wordt in verschillende betekenissen gebruikt. In brede zin wordt het gebruikt voor alles wat door de samenleving wordt voortgebracht. In die zin wordt 'cultuur' dan tegenover 'natuur' gesteld. In meer strikte zin wordt het

gebruikt voor kunstuitingen of voor kunst en wetenschap, (inclusief literatuur, architectuur en dergelijke). Met het woord 'funeraire' ervoor verwijst het naar de specifieke activiteiten, structuren en betekenissen rondom de dood. Het slaat dus op de uitingen daaromheen, zoals begrafenissen, rouw en alles wat daarmee samenhangt: begraafplaatsen, grafmonumenten en dergelijke. Het woord funerair komt oorspronkelijk van het Latijnse woord "funus" dat gebruikt werd voor de rituelen rondom het overlijden. In het Frans wordt het afgeleide woord 'funéraire' gebruikt voor alles wat te maken heeft met begrafenissen. In het Franse taalgebied kent men dan ook zogenaamde 'centre funéraire', wat wij zouden zien als een uitvaartcentrum. In de afgelopen tien jaar is het begrip 'funeraire cultuur' langzaam de aanduiding geworden voor alles wat te maken heeft met uitingen rondom de dood in de vorm van begraven, rouw (funeraire riten en rituelen) en daaruit voortvloeiend begraafplaatsen, kerkhoven en grafmonumenten (funerair erfgoed).

- Geometrische motieven: veel van de lijnen en strepen op een grafmonument zijn louter decoratief, maar soms hebben ze ook een betekenis. Zo kunnen drie strepen op een grafmonument verwijzen naar het boek Prediker, hoofdstuk 4. Dit gedeelte wordt nogal eens in huwelijksdiensten gebruikt: twee mensen, die met elkaar een verbond aangaan en daarin een derde (God) betrekken- het zogenaamde drievoudige snoer, dat niet snel weer verbroken wordt. Ook meanderende motieven, die al in de Griekse cultuur gebruikt werden, hebben een symbolische betekenis: voorspoed.
- Graf: ruimte waarin één of meerdere lijken worden begraven, de plaats waar iemand begraven ligt. Vandaag de dag wordt onderscheid gemaakt tussen algemene graven en particuliere graven. Die laatste kennen een rechthebbende die bepaalt wie er begraven wordt, bij de eerste wordt dat bepaald door de beheerder van de begraafplaats.
- Grafkelder: gewoonlijk een gemetseld graf afgedekt met een zerk. Toegankelijk via de zerk of bij grotere kelders via een trap aan de voorzijde. Vandaag de dag ook wel van gewapend beton.
- Graftrommel: een trommel met voornamelijk ovaal- of ronde vorm die aan de voorzijde wordt afgesloten door glas. Meestal zijn de trommels gemaakt van zink of blik, maar ook andere metalen en materialen komen voor. In de trommels is in de meeste gevallen een krans met kunstbloemen en –bladen geplaatst. De trommels worden geplaatst op of bij grafmonumenten of fungeren zelfstandig als grafaanduiding. Terwijl bloemenkransen al eeuwen werden gebruikt, verscheen de graftrommel pas in de tweede helft van de negentiende eeuw. Voor de Tweede Wereldoorlog bereikte het gebruik van de graftrommel zijn hoogtepunt. Daarna werden veel minder graftrommels geplaatst, terwijl juist toen ook veel trommels werden opgeruimd. In Nederland komen nog ongeveer 1.100 graftrommels voor, verspreid over het hele land. Door allerlei acties komt de graftrommel weer meer in het nieuws. Oude graftrommels worden steeds vaker gerestaureerd en er verschijnen zelfs weer geheel nieuwe graftrommels. Ook bekend onder de namen kransdoos, kransstrommel of grafdoos.
- Grafzerk: liggende (natuur-)steen ter afdekking van een graf. De steen kan variëren in grootte en versiering. Doorgaans worden naam en geboorte- en sterfdatum vermeld. Oudere zerken bevatten meestal een grafschrift langs de rand.
- Graniet: korrelig oergesteente, hoofdzakelijk samengesteld uit kaliveldspaat, kwarts en glimmer. Zeer duurzaam en goed te polijsten. Deze steen vindt al zeer lang zijn toepassing in grafmonumenten, maar in de 20ste eeuw vaker toegepast en dan opvallend door hoge graad van polijstwerk.
- Gneis: Metamorf gesteente. Deze vertoont vaak een onregelmatige waaier aan kleuren, welke een scherp contrast vormt met de historische gebruikte soorten natuursteen.

- Hardsteen:** een harde kalksteensoort uit België die door koolstof een blauwgrijze kleur heeft; staat onder veel namen bekend, zoals arduin, blauwsteen, Belgisch graniet, stinksteen en stoepsteen. De benaming heeft vaak ook met de kwaliteit te maken.
- Krans:** of lauwerkrans, samengesteld uit laurierbladeren is door de groene bladeren een symbool van eeuwig leven, eeuwige vriendschap, overwinning, roem en eerbetoon. De oudste betekenis van laurier is die van reinheid (Apollo). Een schedel met een lauwerkrans symboliseert de heerschappij van de dood over de levenden.
- Kruis:** voordat het kruis een christelijk symbool werd, was het al een universeel teken van verzoening, de synthese tussen hemel en aarde en de vier windrichtingen. Als christelijk symbool wordt het in verschillende vormen aangetroffen. Het Latijnse kruis komt het meest voor. Vaak is het kruis ook de basisvorm van een rooms-katholieke begraafplaats. Bij het Griekse kruis zijn de vier armen gelijk van lengte. Afkomstig van de heidenen, waar de armen de vier elementen representeren: aarde, lucht, vuur en water. Het Calvariekruis is een Latijns kruis op drie blokken of treden. Het staat voor trouw, hoop en liefde. Soms wordt liefde vervangen door naastenliefde. Bij een gotisch kruis symboliseren de open uiteinden van de armen de volwassen christen. Bij een Keltisch kruis symboliseert de cirkel rond het centrum van het kruis eeuwigheid. Een Ionisch kruis symboliseert eeuwige verlossing en heerlijkheid. Evenals bij het Keltisch kruis lopen de uiteinden van de armen naar buiten.
- Kunststeen:** betreft alle steen die geen natuursteen is, dat wil zeggen die van oorsprong niet in de natuur voorkomt. Met 'steen' wordt hier bedoeld dat de steen het uiterlijk van natuurlijke steen heeft of dat het oppervlak ervan die imiteert. Voorbeelden van kunststeen zijn baksteen, gipsblokken, kunstzandsteen, maar ook grafmonumenten die van cement of beton zijn opgetrokken en door moeten gaan voor natuursteen.
- Marbriet:** ook wel marmorite genoemd is een ondoorschijnend, stevig en soms gemarmerd glas in verschillende kleuren. Op begraafplaatsen is het vaak gebruikt voor zwarte tekstplaten en in enkele gevallen als compleet grafmonument. Het materiaal werd eind negentiende eeuw populair en zou meer dan een halve eeuw een veel gebruikt materiaal zijn op begraafplaatsen. Ook in wit en rood (zeldzaam).
- Marmer:** natuursteensoort, ontstaan door omzetting van kalkgesteenten onder hoge temperatuur en druk (metamorfose genaamd). Daardoor zijn fossielen in de kalk vernietigd. Door zijn dichtheid, maar relatieve zachtheid is marmer gemakkelijk te polijsten. Daardoor ontstaat een glad en glanzend oppervlak waarin levendige tekeningen in de steen (feitelijk verontreinigingen) goed zichtbaar worden. Een bekende soort is Carrara-marmer uit Italië. Ook uit België komen zogenaamde marmers, in feite kalksteen maar goed te polijsten waardoor ze in het spraakgebruik tot de marmers gerekend worden. Marmer werd ook veel gebruikt in beeldhouwwerken en tekstplaten op begraafplaatsen en kerkhoven. Marmer is echter in ons klimaat weinig duurzaam. Door invloed van weer en wind versuikert het oppervlak wat een korrelige en meer open huid oplevert. Feitelijk spoelen zachtere delen uit en blijven hardere delen over. Het proces is nauwelijks te stoppen waardoor teksten en tekening uiteindelijk verdwijnen. Marmer is een kostbare steensoort.
- Metaal:** verzamelnaam voor materialen die vooral als delfstof voorkomen, bijvoorbeeld ijzer, zink, koper, tin, lood, zilver, goud, of die zijn samengesteld uit twee of meer metalen, zoals bijvoorbeeld gietijzer, brons of messing. Op begraafplaatsen treffen we metaal niet alleen aan in constructieve aard (bijvoorbeeld doken om onderdelen bij elkaar te houden) maar ook in de vorm van toevoegingen zoals letters, kettingen of ornamenten. In sommige gevallen zijn complete grafmonumenten uit metaal opgetrokken. Materiaal als zink en koper worden ook wel gebruikt om grafmonumenten af te dekken om ze te beschermen tegen de weersinvloeden.
- Monument:** verschillende betekenissen: 1. Gedenkteken, opgericht ter herinnering aan een historische persoon of gebeurtenis. Komt voor in verschillende vormen, maar veelal als zuil, naald, boog, stand- of borstbeeld, tombe, epitaaf en dergelijke. 2. Bouwwerk

	dat door zijn grootse, schone of kunstzinnige vormen opmerkelijk is of door de eraan verbonden historische aspecten van belang wordt geacht. Ook om zijn kunst- en bouwgeschiedenis, geschiedkunde of technologie kan het bouwwerk worden gewaardeerd. Een veelvoud van dergelijke bouwwerken kan ook als monument worden beschouwd. Ingevolge de Monumentenwet kunnen dergelijke gebouwen of objecten wettelijke bescherming genieten.
Obelisk:	hoge, vrijstaande zuil die van boven smaller is dan beneden, en die aan de bovenzijde uitloopt in een piramidevorm. Ook wel gedenknaald of pronknaald genoemd. De Egyptenaren maakten de obelisk oorspronkelijk als eerbetoon aan de zonnegod Ra. Op begraafplaatsen toegepaste obelisk staan symbool voor macht en als baken voor belangrijke gebeurtenissen of personen. De piramide die de obelisk bekroond staat voor de perfecte bouw en voor volmaakte afbouw van het leven.
Opstand:	een opbouw, vaak op het hoofteinde van het graf, dat deel uitmaakt van de rest van het grafmonument of een ander bouwvolume waarop tekst of symboliek is opgenomen. Een opstand onderscheidt zich van een stèle door zijn volume en grootte. Opstand wordt ook gebruikt voor verticale, ondersteunende elementen bij een stèle.
Palmtak:	als attribuut van de godin van de overwinning, Victoria, symboliseert de palmtak de overwinning op de dood. In de oudheid werd de palmtak geschonken aan atleten als teken van overwinning. De eerste Christenen namen het over als teken voor hen die gestorven waren, in het bijzonder de martelaren. In de christelijke kunst was de palmtak symbool van de overwinning op de dood door en in Christus. In de katholieke liturgie verwijst de palmtak naar de intocht van Jezus in Jeruzalem. Een duif met een palmtak verwijst naar vrede. De palmboom en de palmtak verwijzen in het algemeen naar vrede en overwinning.
Regel:	een rij met grafmonumenten binnen een grafveld wordt over het algemeen een regel of rij genoemd. Een grafveld bestaat meestal uit meerdere regels.
Roef:	in funeraire zin een voorziening die toegepast wordt onder een zerk. Deze voorziening zorgt ervoor dat de zerk aan de achterzijde hoger komt te liggen dan aan de voorzijde. Deze praktische oplossing zorgt enerzijds voor dat het regenwater snel afgevoerd kan worden, anderzijds dat de leesbaarheid van de tekst vergroot wordt. Door de zerk een aantal centimeters over de roef te laten vallen kan opspattend regenwater de zerk niet vies maken. Een roef kan uitgevoerd worden in baksteen, beton of natuursteen. De afwerking kan verschillen. Baksteen wordt vaak gecementeerd terwijl beton in veel gevallen zwart geverfd wordt. De hoogte van een roef kan van enkele centimeters oplopen tot verschillende decimeters. De term roef wordt ook gebruikt als benaming voor het schuin oplopende deksel op een doods-kist. Een dergelijk deksel vertoont een gelijkenis met zerken op een roef, waardoor dit woord daar mogelijk zijn betekenis aan ontleent. In een andere zin werd de term roef gebruikt voor een klein, oplopend rekje dat als vervanging diende voor een verhoogde grafkist. Omdat dergelijke kisten veel ruimte innamen werden ze vaak verboden. Bij de begrafenis werd dan een los rekje als verhoging gebruikt. Dit noemde men dus ook een roef(je).
Rups:	onderdeel van de transformatie die een vlinder doormaakt, staat symbool voor dat iets lelijks iets heel moois kan voortbrengen maar ook verwijzend naar de cyclus van het leven.
Smeedijzer:	een betrekkelijk zuivere vorm van ijzer die gemakkelijk gesmeed kan worden en niet snel hard wordt, zodat het met de hand gevormd of gehamerd kan worden, dit in tegenstelling tot gietijzer. Veel toegepast voor hekwerken op graven, ook wel in combinatie met gietijzer.
Stèle:	van het Griekse woord voor rechtopstaand steenblok. Een rechtopstaande graf- of gedenksteen of gedenkzuil waarin een motief of inscriptie is uitgehouwen, gewoonlijk op een graf.

- Treurboom: symbool van rouw en verdriet. De hangende takken symboliseren de tranenstroom die in de aarde verdwijnt. Vaak gaat het om een wilg die voor de Germanen het symbool van de dood was.
- Urn: het woord urn komt van het Latijnse 'urna', dat afgeleid is van het werkwoord 'urere', dat verbranden betekent. Een vreemde afleiding want een urn is feitelijk een vaas of beker waarin crematieresten worden opgeslagen. Maar de vaas of beker krijgt de naam urn juist door die functie.
- Vlam: de vlam verwijst naar vuur dat staat voor levenskracht. In het christendom staat vuur symbool voor de nabijheid van God. Vuur is ook louterend, zoals het geloof in Christus louterend kan werken. Een fel brandende vlam wijst ook op hoop en de overwinning in het geloof in Christus.
- Vlinder: symbool van de onsterfelijke ziel. Voor christenen is de dood de overgang naar een beter leven, de verplaatsing uit dit aardse tranendal naar het hemelrijk. De vlinder staat ook symbool voor de drie stadia die de menselijke ziel doorloopt: leven, dood en wederopstanding. Daarnaast staat de vlinder ook voor de kortstondigheid van het aardse leven. Vaak uitgebeeld samen met een rups of een cocon.
- Zakelijke stijl: ook wel aangeduid als Nieuwe Zakelijkheid. Stroming in de architectuur die dateert uit de jaren twintig en dertig. De stijlrichting was een reactie op vooral de Jugendstil. De vormen zijn strak en functioneel. In de grafcultuur werd daar al langer mee geëxperimenteerd omdat het bewerken van nieuwe materialen als graniet daarmee beter tot zijn recht kwam. De zakelijke stijl liet ook gestileerde symbolen zien en nieuwe vormen die eerder niet voorkwamen.
- Zandloper: duidt op het kortstondige van het leven en op het gestadig naderen van het stervensuur. Als symbool van de dood komt de zandloper voor het eerst voor in de late middeleeuwen. De meeste zandlopers zijn voorzien van vleugels. Die symboliseren de tijd die vervliegt en de vergankelijkheid van de mens (Psalm 90). Meestal zijn het de vleugels van een duif, maar het komt ook voor dat de zandloper is voorzien van één duivenvleugel en één vleermuisvleugel. Dit staat symbool voor het vervliegen van het leven, bij dag en bij nacht, bij goed en bij kwaad. De omkeerbaarheid van de zandloper wordt in de christelijke traditie gezien als het nieuwe leven en de wederopstanding.
- Zandsteen: een sedimentair- of afzettingsgesteente dat voornamelijk bestaat uit aan één gekitte zandkorrels. Bij de sedimentatie van de zandkorrels uit het zandsteen werden ook silt, kalk, grind, glimmers, veldspaat en andere gesteentefragmenten afgezet. Deze hebben samen onder druk de typische zandsteen opgeleverd. Door verwerking wordt een van oorsprong geelbruine zandsteen grijs. Doordat tussen de afzettingen ook bepaalde oxides en andere mineralen voorkomen, kan de kleur van zandsteen verschillende varianten bruinrood tonen. Zandsteen bestaat voornamelijk uit kwarts. In Nederland vinden we veelal de uit het graafschap Bentheim afkomstige gelige zandsteen en de rode Weser zandsteen.
- Zerk: grote, platte natuurstenen plaat ter afdekking van een graf, al dan niet versierd. Zie ook grafzerk.
- Zon: ook wel aurora genaamd. De zon speelt in veel religies een grote rol in de vorm van de zonnegod. In de christelijke beeldenwereld is de altijd weer in het oosten opkomende zon een symbool van onsterfelijkheid en de opstanding. Op grafmonumenten komen we de zon enerzijds tegen als de stralenkrans achter het hoofd van Christus (voorgesteld als heerser van de tijd), anderzijds vaak als een halve cirkel die de opgaande zon voorstelt en dus verwijst naar de onsterfelijkheid van de mens en de wederopstanding.
- Zuil: ronde pijler, vrijstaand dragend bouwdeel, waarvan de doorsnede een cirkel vormt. In grafmonumenten losstaand toegepast, maar ook voorkomend als afgeknotte zuil voor de symbolische betekenis. Vergelijk afgebroken zuil die staat voor een plotseling

of te vroeg afgebroken leven. Het gaat dan vaak om het onverwachts wegvallen van een steunpilaar of levenszuil.

LITERATUUR, INTERNET EN BRONNEN

Literatuur:

- Bok, Leon en René ten Dam; *Canon van het Nederlands funerair erfgoed*, IJsselstein 2020
- Goor, N.C. van Goor (samensteller); *Monumenten Inventarisatie Project, gemeentebescrijving Barsingerhorn*, Haarlem 1994
- Goor, N.C. van Goor (samensteller); *Monumenten Inventarisatie Project, gemeentebescrijving Wieringen*, Haarlem 1992
- Leeuwen, J. van, Verduin, J. en Bartels M.H.; *Archeologisch Advies. Herenweg 242, Barsingerhorn*, Archeologie West Friesland, Hoorn, 2015.
- Lourijsen, R.L. (samensteller); *Monumenten Inventarisatie Project, gemeentebescrijving Anna Paulowna*, Haarlem 1992
-

Internet:

- Informatie over symboliek, terminologie en begraafplaatsen: <https://ww.dodenakkers.nl>
- Informatie over oorlogsgraven en slachtoffers van de oorlog: <https://www.oorlogsgravenstichting.nl>
- Open Archieven: <https://www.openarch.nl>
- Parlement.com: <https://www.parlement.com>
- Tijdreis over 200 jaar topografie: <http://www.topotijdreis.nl>
- Kranten en tijdschriften: <https://www.delpher.nl>
- Beeldbank Historische Vereniging Wieringen: <https://www.archiefhvw.nl/cgi-bin/wieringen.pl>
- Begraafplaats Stroe: <http://www.heidensekapel.info/>
- Geoportaal RAF aerial photographs Wageningen University & Research: <https://library.wur.nl/WebQuery/geoportal/raf>
- Ruïnekerk Oude Niedorp: <https://ruinekerkoudenedorp.000webhostapp.com/>
- Noordhollandse huwelijken: <http://genea.pedete.net/wwaard/>
- Historisch Genootschap Wieringermeer: <https://wieringermeer.nl/>
- Aanvullende gegevens over oorlogsdoden: <https://nhn.nu/blog/2020/noordkop-regio/gemeente-hollands-kroon/hollands-kroon-herdenkt/>

Bronnen:

- Actueel Hoogtebestand Nederland: <https://ahn.arcgisonline.nl/ahnviewer/>
- Extract grafregisters

BIJLAGE 1: SAMENSTELLING GROSLIJSTEN

Aan de hand van bovenstaande criteria zijn in mei 2021 alle begraafplaatsen bezocht. Ter voorbereiding waren al eerder alle begraafplaatsen in de gemeente en enkele omliggende plaatsen bezocht, waaronder ook de bijzondere begraafplaatsen, zodat een goed beeld verkregen kon worden van de grafcultuur in de regio. Ook kon informatie geput worden uit enige literatuur die beschikbaar is over de begraafplaats (zie literatuur en bronnen). Toegevoegd zijn alle grafmonumenten van erkende oorlogsslachtoffers (zoals vermeld op de website www.oorlogsgravenstichting.nl) en particuliere grafmonumenten die op de een of andere manier verwijzen naar de Tweede Wereldoorlog. Deze graven of personen zijn vooraf in de lijst opgenomen en ze zijn tijdens de inventarisatie zoveel mogelijk meegenomen. De ervaring leert dat de graven van de meeste burgerslachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog onvoldoende bekend zijn en helaas vaak verdwijnen waarmee ook de mogelijkheid om het verhaal van de oorlog te blijven vertellen aan nieuwe generaties verdwijnt.

Totstandkoming

Ter plekke zijn alle grafmonumenten bekeken en waar ze voldeden aan een of meerdere criteria, gefotografeerd en toegevoegd aan de lijst. De bezoeken hebben geleid tot 10 groslijsten waarop in totaal 377 grafmonumenten op 430 graven zijn opgenomen. Dat laatste met dien verstande dat in Stroe niet alle grafmonumenten op een apart graf staan en het daardoor niet zeker is of bij elk grafmonument ook daadwerkelijk een graf hoort.

Bij het opstellen van de groslijsten is nog niet gekeken is naar de puntenscore per grafmonument. Hieronder is per begraafplaats de groslijst opgenomen om een indruk te geven om welke aantallen graven en grafmonumenten het per begraafplaats gaat. In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de score van alle grafmonumenten waarna de selectie wordt gemaakt van de grafmonumenten die behouden zouden moeten worden.

Leeswijzer

In de hieronder opgenomen groslijsten zijn alle geïnventariseerde grafmonumenten vastgelegd. De grafmonumenten hebben zo veel mogelijk de grafaanduiding gekregen zoals die voorkomt op de plattegronden van de begraafplaats en de uitdraaien uit het grafregister (daar waar nodig wordt een toelichting gegeven op de nummering). De bijbehorende foto's van de grafmonumenten hebben dezelfde aanduiding gekregen. Grafnummers met een gele kleur en een dik kader om 2 of meer graven betreft grafmonumenten die als ensemble zijn beoordeeld.

De eerste vier kolommen in het bestand betreffen achtereenvolgens: het grafnummer, de in het graf begraven personen, het jaar van overlijden en daarna, wanneer van toepassing, het beroep of de rol van de personen of de gebeurtenis waar ze bij betrokken waren. De volgende kolommen betreffen de staat van het grafmonument door middel van de aanduiding G(oed), R(edelijk), M(atig), S(lecht), het soort grafbedekking en de toegepaste materialen met het hoofdmateriaal als eerste. Verder nog een kolom voor de symboliek of de afbeelding op het grafmonument en een kolom 'aantekening', voor eventuele opmerkingen over de staat van het monument of de persoon.

Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Anna Paulowna

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
0002\A	Goes, Johannes Jacobus Kuiper, Dirkje Goes, Jannetje	1919 1926 1939	Sigarenfabrikant	V5	G	Stèle op basement, banden met blokken, grind	Graniet, hardsteen	Palmtak met rouwlint	
0003\	Smit, Jan Hoogvorst, Maartje Wiggers, Jan	1914 1923 1930	Landarbeider	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	
0003\A	Muntjewerf, Jan Mosk, Trijntje	1919 1926			G	Stèle op rand, banden met blokken, grind	Hardsteen	Treurboom, acroteria	
0004\A	IJzendoorn, Peter IJzendoorn, Peter Wijngaarden, Grietje	1919 1925 1935	Veehouder	V5	R	Stèle, blokken, banden, grind	Hardsteen	Gestileerde palmet	
0006\A	Zon, Sophia Broers, Maarten	1919 1936			R	Stèle, banden met palen	Hardsteen	Gestileerde palmet	Kettingen missen, paaltje mist
0007\A	Eeten, Pietertje van Heijblok, Anna Marie Bregman, Maartje Heijblok, Pieter	1919 1919 1926 1948	Landman	V5	G	Stèle met banden	Hardsteen	Treurboom, acroteria	
0009\	Siewers, Jacob Smit, Maria de	1916 1937			G	Stèle, banden met palen en kettingen	Hardsteen, metaal	Papaver	Kettingen herstellen
0009\A	Ootjers, Pieter Wissekerke, Maartje Ootjers, Arie	1920 1921 1943			G	Stèle, banden met palen en kettingen	Hardsteen, metaal	Gestileerde palmet	Kettingen herstellen
0011\	Kuut, Pieter	1945	Automonteur, omgekomen in Duitsland als dwangarbeider	V4,V5	G	Stèle op rand, blokken met banden, grind	Graniet, hardsteen	Geen	Oorlogsgraf. Mogelijk tekstblok in voorste band, niet leesbaar.
0011\A	Dekker, Reijer Teer, Geertruida Dekker, Ariën Nicolaas Kok, Akke	1934 1958 1991 1998	Opzichter polder en gemeente	V2	G	Stèle op basement, banden, tekststeen, grind	Graniet, hardsteen	Palmtak met rouwlint	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
0022\	Leeuw, Johan Carel de e.v.	1880	Ontwerper, stichter en eerste dijkgraaf Anna Paulowna Polder	V1, V2	G	Zuil op basement, tekstplaat, krans	Hardsteen, marmer	Afgebroken zuil, rouwkrans	
0024\	Pareau, Antonie Guillaume	1896	Predikant	V2	R	Zuil op sokkel, basement	Hardsteen, marmer	Afgebroken zuil met doek, siermotieven	Gevaarzetting.
0026\	Dubbeld, Hendrik Vergouwe, P.	1901	Predikant	V2	G	Stèle	Hardsteen	Siermotieven, acroteria	
0029\A	Teutelink, Jan Hermen	1942	Militair	V1	G	Stèle op rand, banden	Graniet, hardsteen	Geen	Niet in register
0042\	Hart, Maarten 't Hart, Leendert 't Zeelenberg, Neeltje	1905 1908 1945	Bouwman Koopman	V5	G	Stèle met banden, schelpen	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups	
0043\	Smit, Trijntje Cornelia Smit, Elisabeth Blom, Trijntje	1908 1908 1910			G	Stèle, banden met palen en buizen	Hardsteen, metaal	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	
0044\	Waiboer, Cornelis Jimmink, Elizabeth	1915 1927	Wethouder	V2	G	Samengestelde opstand met banden, grind	Hardsteen	Siermotieven	
0048\	Wallin, Pieter Johan Dijselfhoff, Adriana Piaternella	1902 1951	Timmerman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
0049\	Hugenholtz, Catharina Johanna Warnaars, Anna Waller, Theodorus Johannes	1890 1898 1901	Burgemeester	V2	G	Zerk	Hardsteen	Geen	
0054\	Schenk, Jan e.v.	1916			G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Siermotieven	Niet in register
0059\	Jongejan, Grietje Gijzen, Jan Gijzen, Maartje Gijzen, Klaas	1890 1904 1893 1948	Landbouwer	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom, vlinder	
0061\	Wijk, Jacob Cornelis Heuff, Geertruida Janna Wijk, Gerritje Elizabeth	1885 1889 1892	Hoofdonderwijzer	V3	G	Stèle, banden met palen en kettingen	Hardsteen, metaal	Siermotieven	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
0062\	Wijk, Lambertha Geertruida van Wijk, Jacob Cornelis Wallin, Cornelia	1901 1902 1912	Wethouder	V2	G	Stèle, banden met palen en kettingen	Hardsteen, metaal	Siermotieven	
0063\	Das, Pieter den Peel, Trijntje Das, Pieter Jacob den	1914 1942 1944	Veldarbeider	V5	G	Stèle, banden	Hardsteen	Acroteria	Andere namen register
0067\	Blankevoort, Jan Mill, Jenneke van	1900			G	Stèle	Hardsteen	Rouwkrans met banderole, acroteria	Andere namen register
0068\	Hoogvorst, Trijntje Blankevoort, Remmert Blankevoort, Jenneke e.v.	1917 1938 1941			G	Stèle, banden	Hardsteen	Rouwkrans met banderole, acroteria	
0069\	Smit, Cornelis Jongejan, Maartje Smit, Jan	1871 1891 1912			G	Meervoudige opstand, banden met palen en buizen, schelpen	Hardsteen, metaal	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	
0082\	Graaf, Lijsbeth Kos, Jacob Keppel, Guurtje	1917 1923 1940	Manufacturier	V5	G	Stèle op rand, staander met buis, banden met blokken, grind	Marmar, hardsteen, metaal	Geen	
0084\	Blaauboer, Jan e.v.				G	Palen met kettingen op poeren	Smeedijzer	Geen	Kindergraf, waarschijnlijk herplaatst
0092\	Geerligs, G.H. Kistemaker, Aagje Geerligs, Jacob	1909 1924	Landbouwer	V5	G	Zerk op roef	Graniet, hardsteen	Geen	
0093\	Heiting, Hendrina Geerligs, Jan Coenraad	1870 1888	Landbouwer	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
0096-0097\	Sipman, Cornelis Hendrik Sipman, Anthonie Peter Zwart, Petronella e.v.	1885 1892 1908	Landbouwer	V5	R	Stèle op basement, banden, vaas, grind	Hardsteen, marmar	Rouwkrans, acroteria	
0104\	Blaauboer, Maartje Sipman, Arie Peter	1896 1937			G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
0113\	Geerligs, G.H. Vader, Dieuwertje Geerligs, Jan Coenraad	1917 1932 1962			G	Stèle	Hardsteen	Palmtak, gestileerde palmet	
0116\	Kooger, Maria	1918			S	Pyramide, sokkel, tekstplaat	Kunststeen, marmer	Geen	Niet in register. Herstellen
0128\	Krouwel, Cornelia Fijnheer, Pietertje Krouwel, Johannes Jonker, Ariaantje	1917 1928 1932 1946	Landarbeider	V5	G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Palmtak, aedicula	
0134\	Blaauboer, Cornelis Jimmink, Maartje	1935 1958	Landbouwer	V5	G	Stèle op rand, staander, banden, grind	Marmer, hardsteen	Korenaar	
0169\A	Kouseband, Gerrit Lastdrager, Elisabeth	1921 1936	Landarbeider	V5	G	Stèle, banden, grind	Hardsteen, keramiek	Drievuldig snoer, fotoportret (2), siermotieven	
0184\	Vlaming, Reinold	1944	Kind		G	Stèle op basement, banden	Graniet	Geen	
0192\	Borst, Gerrit Borst, Geertje	1943	Chauffeur, omgekomen in Duitsland als dwangarbeider	V4,V5	G	Stèle, blokken, banden, dekplaat, urnhouder	Hardsteen	Geen	Oorlogsgraf Urn Geertje Borst niet in register
0227\F	Hartog, Trijntje Muntjewerf, Jan	1931 1956			G	Stèle op rand, banden met dekplaat, tekstplaat	Hardsteen, marbriet	Papaver	
0228\ - 0228\A	Wijdenes-Spaans, Cornelis Bakker, Jannetje	1943 1944	Burgemeester, dijkgraaf	V2	R	Zerk op roef, banden	Graniet, metaal	Geen	Veel letters missen
0235\	Balen Blanken, Gerard van Balen Blanken, Gerardus Cornelis van Visser, Maria Catharina	1943 1957 1961	Kind Directeur Zaaizaad en Pootgoedtelersvereniging (ZAP)	V5	G	Stèle op rand, blokken en banden, grind	Graniet, hardsteen	Geen	
0236\	Rezelman, Cornelis Waiboer, Cornelia Rezelman, Pietertje e.v.	1943 1942 1946	Dijkgraaf	V2	G	Stèle, blokken, zerk op roef, banden, grind	Graniet, hardsteen	Geen	
0366\	Linden, Neeltje van de Rademaker, Trijntje Linden, Cornelis van de Dekker, Guurtje	1920 1951 1955 1957			G	Stèle, banden	Hardsteen	Geometrische motieven, acroteria	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
0368\	Keuris, Jan Keppel, Ariaantje	1920 1935			G	Stèle	Hardsteen	Siermotieven	
0376\	Hart, Nicolaas 't Wit, Geertje	1923 1960	Landbouwer	V5	G	Stèle, banden met palen	Hardsteen	Treurboom	
0378\	Gijzen, Trijntje Wit, Tjijkpke de	1923 1941			G	Stèle	Hardsteen, keramiek	Fotoportret	
0381\	Raap, Ada Raap, Nan Atema, Akke	1924 1943 1974	Schoolhoofd, secretaris ZAP	V3, V5	G	Stèle op rand, blok, banden, grind	Gneis, hardsteen	Geen	Grafmonument niet oorspronkelijk
0383\	Hartog, Alida C. Jonker, H. Wilms, J.	1924 1925 1925	Timmerman	V5	G	Stèle met banden, grind	Hardsteen	Eikenblad, eikels	Niet in register
0389\	Bakker, Trijntje Bakker, Johanna Maria Bood, Dieuwertje	1927 1937 1940			G	Stèle op basement, banden	Hardsteen	Geen	
0391\	Kuiper, Klaas Wijnen, Benardina Helena Kuiper, Gijsbert Kornelis J.	1927 1928 1940	Hoofd der School Breezand	V3	G	Stèle op basement, banden met palen en kettingen	Grانيت, hardsteen, metaal	Siermotieven	
0393\	Goudkade, Aartje Bergman, Johannes Bergman, Peter Johannes Engelsen, Helena E. van	1928 1939 1945 1973	Bloembollenkweker Kind	V5	G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Papaver, siermotieven	
0394\	Volder, Grietje Ermina Volder, Jan Volder, Ermina Grietje Bood, Jansje Johanna	1928 1931 1944 1982	Schipper	V5	G	Stèle, banden, tekstplaat, grind	Hardsteen, metaal	Vlinder, looftakken	
0397\	Kaan, Dieuwertje Goes, Dirk	1929 1953			G	Stèle, banden met palen en kettingen	Hardsteen	Papaver	Palen herstellen
0398\	Raven, Guurtje Kapitein, Trijntje Raven, Wardenaar	1929 1940 1957			G	Stèle op rand, banden	Hardsteen	Treurboom	
0400\	Hoogschagen, Dirk Berg, Geertje Hoogschagen, Teun	1930 1952 2009	Landbouwer	V5	G	Stèle op randen, banden met palen en kettingen, tekstplaat, grind	Hardsteen, marbriet, metaal	Treurboom, vlinder, rups, plantmotieven	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
0404\	Boer, Hendrik Dijke, Marianna Cornelia van	1930 1955			G	Stèle, banden met palen en kettingen, tekstplaat, grind	Hardsteen, marbriet	Geen	
0410\	Lanting, Nicolaas Lanting, Willem Dijk, Paulina Jannetje van	1934 1952 1985	Opzichter Zuiderzeewerken	V1,V5	G	Stèle op basement, banden	Marmmer, hardsteen	Geen	
0415\	Koole, Jan Wel, Cornelia Johanna van der	1940 1968			G	Stèle op rand, blokken met banden, grind	Grانيت, hardsteen	Geen	
0418\	Sleutel, Trijntje Tauber, Klaas	1940 1970	Schaatsenmaker	V5	G	Stèle op rand, banden, grind	Grانيت, hardsteen	Geen	
0420\	Tijssen, Jan Sleutel, Guurtje Tijssen, Jan	1940 1941 1996	Landbouwer	V5	G	Stèle op rand, blokken en banden, grind	Grانيت, hardsteen	Korenaar	
0422\	Tiel, Arie Tiel, Arie Jacob Tiel, Catharina Christina	1941 1941 1943	Kind Kind Kind		G	Stèle op rand, staanders, banden, split	Grانيت, hardsteen	Palmtak	
0423\	Romar, Dynosius Polet, Maria	1941 1948			G	Stèle op rand, banden met blokken en buizen, grind	Grانيت, hardsteen, metaal	Geen	
0433\ 0434\	Drijfhout, Michiel Wouter Boller, Helena Johanna Drijfhout, Johannes	1945 1945 1944	Ambtenaar, verdronken	V2,V4	G	Stèle (breed) op basement, banden, plantenbak, vaas, grind	Grانيت, hardsteen	Geen	Oorlogsdoden (2) Oorlogsgraf (graf 434)
0454\	Niesse, Cornelis Vink, Cornelia Niesse, Pieter	1924 1948	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Hart, anker, kruis	
0476\	Meeldijk, Cornelis Zeeman, Maartje Meeldijk, Klaas	1929 1930 1973	Veehouder	V5	G	Stèle op rand, banden met dekplaat, tekstplaat	Hardsteen, marbriet	Papaver	
0537\	Borst, Aaltje Borst, Jacob	1932 1949	Vrachtrijder	V5	G	Stèle op basement, banden, dekplaat	Marmmer, hardsteen	Bloemen	
0542\	Voorthuizen, Wim Voorthuizen, Jan Smit, Dieuwertje	1942 1946 1955 -			G	Stèle op basement, banden met palen en buizen	Grانيت, hardsteen, metaal	Geen	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
0546\	Vries, Pieter de Vries, A. de	1942	Brandwacht rijkswerf, omgekomen bij bombardement	V4	G	Stèle op rand, staander, blokken en banden, ornament, tekstplaat	Hardsteen	Veulen	Oorlogsdode Steen sterk vervuild. Beeld van latere datum.
0565\	Smit, Pieter Kossen, Aaltje	1933 1948	Brugwachter	V5	G	Stèle op basement, tekstplaat, banden met palen en buizen, grind	Graniet, hardsteen, metaal	Eikenblad, eikels	Niet in register. Paaltjes ook voorzien van symboliek.
0569\	Renooij, Pieter Wittenbernds Johanna Margaretha	1943 1967	Zeilmaker, omgekomen bij bombardement Den Helder	V4,V5	R	Stèle op rand, staander, banden, blokken met buis. Tekstplaat op console	Hardsteen, metaal	Geen	Oorlogsdode Steen sterk vervuild. Niet in register.
0705\	Bolier, Elisabeth Olree, Leendert Cornelis	1951 1976	Arts, ereburger	V2	G	Stèle op keepstuk, banden, dekplaat	Graniet	Geen	
0706\	Jonker, Hendrik Keuris, Aletta A. e.v.	1979 1998	Advocaat, procureur, bestuurder, wethouder, ereburger	V2	G	Stèle op keepstuk, banden, dekplaat	Graniet, hardsteen	Geen	
0709\	Keijzer, Cornelis Jong, Maartje de	1962 1975	Gemeentesecretaris, ereburger	V2	G	Stèle op blokken, banden, grind	Graniet, hardsteen	Geen	
0880\	Nieuwenhuizen, Johannes Voorthuijzen, Grietje Nieuwenhuizen, Petrus Johannes	1943 1950 1963	Takelaar, omgekomen als dwangarbeider	V4,V5	G	Stèle op rand, blokken, banden, grind	Hardsteen	Geen	Oorlogsgraf
0899\	Veenis, Jacob Nicolaas Klaver, Alline Françoise Veenis Agatha Jacoba	1969 1994	Arts Kind	V2	G	Stèle op rand, blokken, banden, tekstplaat, grind	Marmer	Aesculaap met beker, zon	
1182\	Keuris, Klaas Boer, Aaltje	1966 1969	Raadslid, wethouder	V2	G	Stèle op rand, blokken, banden	Graniet, hardsteen	Geen	
1185\	Koole. Elisabeth Koole, Gerritje	1954 1956			G	Stèle op rand, staander, banden, grind	Diabas, hardsteen	Geen	

Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Anna Paulowna

Op de begraafplaats van Anna Paulowna zijn 79 grafmonumenten op 82 graven geïnventariseerd. De meeste van deze grafmonumenten liggen op het oorspronkelijke gedeelte van de begraafplaats. Bij 57% van de grafmonumenten is hardsteen het hoofdmateriaal of komt het voor naast een ander materiaal. Graniet vormt het op een na meest voorkomende materiaal met 17%, gevolgd door metaal (letters en andere toevoegingen) als derde materiaal. Verder nog marmer met 7% en enig marbriet (3%). De meeste grafmonumenten betreffen stèles (79%), gevolgd door tekstplaten met 11%. Verder is een aantal zerken (4%) geïnventariseerd en enkele wat meer gecompliceerde grafmonumenten, de zogenaamde opstanden, naast zuilen. Van de laatste twee categorieën zijn elk twee grafmonumenten opgenomen.

Het merendeel van de geïnventariseerde grafmonumenten in Anna Paulowna verkeert in goede staat, ruim 91%. Zo'n 8% is in redelijke staat, terwijl 1% (1 monument) in slechte staat verkeert. Bij deze laatste is sprake van een obelisk die naast de sokkel terecht is gekomen. Hier is op korte termijn herstel nodig, met name omdat het hier gaat om relatief bijzondere vormgeving en materiaal. Over het algemeen kan gesteld worden dat de grafmonumenten in goede staat verkeren, met dien verstande dat veel grafmonumenten door alg en verwerking minder goed leesbaar zijn.

Wat symboliek en uitbeeldingen betreft, komen we een aantal uiteenlopende voorbeelden tegen op de begraafplaats, maar het meest toch de acroteria (15%), gestileerde hoekeneinden die lijken op vleugels. De treurboom is ook redelijk aanwezig (14%) net siermotieven (12%) en verschillende uitvoeringen van loof- of palmtakken. Meest opvallend is wel het aantal vlinders dat afgebeeld is. In 10% van de voorkomende symbolen gaat het om een vlinder, symbool voor de onsterfelijke ziel. Enkele van de meest opvallende symbolen betreft de twee hoge afgebroken zuilen op de grafmonumenten van twee aanzienlijke personen. Een op het graf van predikant Antonie G. Pareau († 1896) en voor Johan Carel de Leeuw († 1880) die mede de polder Anna Paulowna ontwierp en stichtte. Beide zuilen verschillen in uitvoering maar hebben dezelfde betekenis: een persoon die veel betekent valt plotseling weg en is onvervangbaar. Symbolen van rouw en hoop vergezellen de zuilen.

Afbeelding 28: Porseleinen fotoportretjes op het grafmonument voor Gerrit Kouseband, landarbeider en zijn echtgenote Elisabeth Lastdrager (grafnr. 0128)

Uiteraard zijn beroepen en rollen van de op de stenen genoemde personen meegenomen, evenals de oorzaak van hun dood, voor zover bekend. Bij 54 grafmonumenten kon dit achterhaald worden, waarvan in 66 gevallen een beroep, rol of gebeurtenis achterhaald kon worden. Vaak beroepen waar verder geen nadere betekenis aan gegeven kon worden. Het aantal beroepen en rollen is het grootst in de categorie *Industrie, landbouw en arbeid*: in 55% van alle gevonden beroepen gaat het om iemand die landbouwer, landman of bouwman, veehouder is (13), arbeider (7) of een ander beroep zoals kweker, fabrikant maar ook vrachtrijder, timmerman, zeilmaker, brugwachter of opzichter. Van die laatste is bijvoorbeeld Willem Lanting († 1952) opgenomen. Hij was als opzichter betrokken bij de Zuiderzeewerken. In de categorie *Notabelen en bestuurders* (25%) valt een viertal wethouders op, naast 3 dijkgraven, 2 burgemeesters, 2 artsen, 2 predikanten, een gemeentesecretaris en een raadslid. Een aantal personen uit deze categorie is vermeld als ereburger van de (voormalige) gemeente. Enkele van de belangrijkste personen zijn reeds eerder genoemd. Enkele van de personen uit de voorgaande categorieën komen ook voor bij de categorie *Slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog*. In 10% van de gevallen is sprake van een graf waar een of meerdere personen zijn begraven die in de oorlogsjaren om het leven kwamen. Er zijn vier formele oorlogsgraven waarvan in een nog twee overige slachtoffers van de oorlog zijn begraven. Het gaat om Johannes Drijfhout, ambtenaar die bij een vlucht over de Waal in 1944 verdronk. Zijn moeder en broer liggen ook in dat graf. Zij werden slachtoffer van een afrekening door de KP vanwege vermeend verraad van de broer. Twee andere slachtoffers kwamen om bij een verschillende bombardementen op Den Helder en de overigen vonden de dood als dwangarbeider in Duitsland. Enkele van de eerdergenoemde personen zijn ook als bijzonder geval opgenomen, zoals het graf van de stichter van de polder Johan Carel de Leeuw.

In 5 gevallen gaat het om een graf van een kind of waar een kind is bijgezet.

Groslijst gemeentelijke Westerbegraafplaats, Barsingerhorn

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbol, afbeelding	Aantekening
A\414-415	Langedijk, Dirk Langedijk, K. Glas, Maartje	1912 1916 1917	Veehouder	V5	G	Stèle met tekstplaat, banden, grind	Hardsteen, marbriet	Hart, anker, kruis, aedicula	
A\417	Kramer, Trijntje Jonker, Klaas Jonker, Simon	1935 1912	Veehouder Veehouder	V5	G	Zuil op sokkel, basement, tekst-laten, banden, grind	Marmmer, keramiek, hardsteen	Afgeknotte zuil, bloemmotieven, fotoportret	Losse tekstplaat niet geselecteerd.
A\419	Kossen, Arie Bood, Antje Kossen, Arie	1910 1930	Arbeider	V5	G	Stèle	Kunststeen	Acroteria	
A\429-430	Wardenaar, Jan Cornelis Wardenaar, Simon Kaashoek, Hendrina	1945 1947 1952	Veehouder Veehouder	V5	G	Stèle met blok op basement, banden, grind	Hardsteen	Geen	
A\449	Huiberts, Guurtje Westenberg, D.D.P.	1915 1937			G	Stèle, banden met palen en kettingen, schelpen	Hardsteen, metaal	Geen	
A\444	Geerligs, Willem Cornelis Geerligs, Willem Cornelis	1909 1914	Kind Kind		G	Tekstplaat op console op basement	Marmmer, zand-teen, hardsteen	Geen	
A\471	Olie, Ariaantje Keesman, Christiaan	1918 1933	Arbeider	V5	G	Stèle	Hardsteen	Acroteria	
A\475	Hoekema, Lijkele	1917	Kind		G	Stèle	Hardsteen	Acroteria	
A\476	Wurkum, Maarten Waard, Trijntje de	1917 1927	Landbouwer	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom, acroteria, siermotieven	
A\477	Stipriaan, Gerrit van Smit, Elizabeth de	1917 1930	Slager	V5	G	Stèle	Hardsteen	Vijfpuntige ster	
A\479	Eriks, Jan Eriks, Pieter Schenk, Neeltje	1917 1937 1950	Timmerman	V5	G	Stèle, banden met palen en kettingen, schelpen	Hardsteen, metaal	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	
A\480	Stins, Simon Hoekstra, Aafje	1917 1917	Landman	V5	G	Stèle met tekstplaat op basement, banden, schelpen	Hardsteen, marmmer	Siermotieven	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A\487	Pluister, Jacob Boer, Anna Maria de	1934 1957	Veehouder	V5	G	Stèle, banden met blokken en buizen, grind	Graniet, hardsteen, metaal	Geen	
A\493	Swaag, Klaas Swaag, Klaas Kant, Grietje e.a.	1935 1982 1989	Kind Veehouder	V5	G	Stèle met dekplaat op roef. Tekstplaten.	Graniet	Boek	Straatnaam vernoemd. Grafmonument vervangen, naam niet op grafmonument.
A\498-499	Spaans, Simon Oord, Maartje van der Glijnis, Grietje	1924 1940 1952	Veehouder	V5	G	Samengestelde opstand met banden, grind	Graniet, hardsteen	Siermotieven	
A\504	Meulen, Harmen van der Bok, Antje	1922 1932	Melkventer	V5	G	Stèle, banden, schelpen	Hardsteen	Olijftak, acroteria	
A\505	Wit, Maartje Keijzer, Jan	1921 1923	Arbeider	V5	G	Stèle, banden, schelpen	Hardsteen	Eikenloof, aedacula	
A\506	Oord, Jannetje van der Oord, Pieter van der Oord, Cornelis van der	1921 1928 1930	Veehouder Landbouwer	V5	R	Stèle op rand, banden, schelpen, graftrammel (2)	Hardsteen, metaal, glas	Bloemen, krans (2)	
A\509	Koning, Neeltje Wagemaker, Cornelis	1920 1933			R	Stèle met staanders op rand, banden, schelpen	Marmar, hardsteen	Olijftak, drievuldig snoer	
A\512	Smit, Dirk				R	Tekstplaat op console op basement, schelpen	Marmar, zandsteen, hardsteen	Geen	
A\516	Kool, Trijntje Slikker, Pieter Breed, Neeltje	1936 1937 1950			G	Stèle, banden met blokken en buizen, schelpen	Kunststeen, metaal	Geen	
A\518	Biersteker, Maria Noot, Albert	1937 1942			R	Stèle op rand, banden, palen met kettingen, schelpen, graftrammel	Kunststeen, metaal	Palmtak, krans	Kettingen missen grotendeels
A\543	Buik, Aagje Andringa, Gerrit	1924 1949	Landarbeider	V5	G	Stèle met banden, schelpen	Hardsteen	Olijftak	
A\552	Swaag, Jantje Bijpost, Cornelis	1941 1941			G	Stèle met blok en banden, grind	Hardsteen	Palmtak	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A\566	Grootes, Gerrit Dam, Elisabeth	1929 1952	Landbouwer	V5	G	Stèle, banden, grind	Kunststeen	Bloemen	
A\569	Dubbelman, Nicolaas Koster, Aaltje	1930 1954			G	Stèle op basement, grind	Kunststeen	Bloemmotief	
A\570	Dubbelman, H.H. Schrieken, E.K.	1928 1982	Gemeentesecretaris, ontvanger	V2	G	Stèle met banden, grind	Hardsteen	Papaverbollen	
A\595	Spaans, Maartje Waiboer, Maartje Nauts, Cyrillus J.	1932 1966 1975			G	Stèle, banden, blokken met buizen, grind	Hardsteen, metaal	Geen	
A\608	Duinker, Dirk	1944	Landarbeider	V5	G	Stèle met staander, banden, grind	Hardsteen	Geen	
A\617	Kaper, Johanna	1948	Kind		G	Stèle op rand tussen blokken, banden, grind	Marmar, hardsteen	Geen	
B\647A	Wiedijk, Aris Ham, Elisabeth	1966 1985	Burgemeester	V2	G	Stèle op rand tussen blokken, banden, dekplaat	Graniet	Geen	Straatnaam vernoemd Dekplaat niet oorspronkelijk

Toelichting groslijst gemeentelijke Westerbegraafplaats, Barsingerhorn

Op de begraafplaats van Barsingerhorn zijn 31 grafmonumenten op 34 graven geïnventariseerd. Net als in Anna Paulowna bevinden de meeste van deze grafmonumenten zich op het oorspronkelijke gedeelte van de begraafplaats. Bij 47% van de grafmonumenten is hardsteen het hoofdmateriaal of komt het voor naast een ander materiaal. Metaal vormt het op een na meest voorkomende materiaal met 14%, gevolgd door marmer (12%) en kunststeen (10%). Ook hout scoort hier, maar op het moment van inventarisatie waren de houten stèles verwijderd in verband met restauratie. Opvallend is ook dat twee consoles van zandsteen zijn. De meeste grafmonumenten betreffen stèles (75%), gevolgd door tekstplaten (op consoles) met 11%. Verder is er een zuil en een opstand geïnventariseerd naast 3 graftrommels. Die laatste verkeren evenwel niet in goede staat, maar zijn wel bijzonder.

Het merendeel van de geïnventariseerde grafmonumenten in Barsingerhorn verkeert in goede staat, ruim 87%. De rest, met name de grafmonumenten met graftrommel verkeren in een redelijke staat. Wat symboliek en uitbeeldingen betreft, kennen ook hier veel grafmonumenten acroteria (16%), gevolgd door een variatie op loof- of palmtakken (16%), waaronder drie olijftakken en een eikentak. Verder kent een aantal grafmonumenten bloemmotieven (11%) en siermotieven (8%). Verder nog een aantal grafmonumenten met een treurboom, papaver, hart en in een geval met een fotoportret. Dat laatste komt in de gemeente nauwelijks voor op oudere grafmonumenten.

Bij 23 grafmonumenten kon een beroep of rol van de op de stenen genoemde personen gevonden worden, evenals de oorzaak van hun dood. Dit leidt tot 20 vermeldingen in een specifieke categorie, waarvan de meeste (90%)

in de categorie *Industrie, landbouw en arbeid*. In de meeste gevallen gaat het om een veehouder (7) en verder 3 landbouwers en een landman. Een verschil tussen die twee laatste benamingen is er waarschijnlijk niet, maar een landman kan iemand zijn die grond bezit dat hij verpacht in tegenstelling tot een landbouwer die daadwerkelijk de grond bewerkt. Verder zijn nog 5 arbeiders, een slager, timmerman en melkventer in deze categorie ondergebracht. Tussen de personen in deze categorie is er een naar wie een straat vernoemd is, namelijk veehouder Klaas Swaag († 1982). Er is evenwel verder niets te vinden over Swaag. Verder zijn nog twee grafmonumenten opgenomen in de categorie *Notabelen en bestuurders*, te weten een gemeentesecretaris en Aris Wiedijk die van 1954 tot zijn dood in 1966 burgemeester was van Barsingerhorn. Hij was daarnaast voorzitter van de Nederlandse Kolfbond. In Barsingerhorn is een straat naar hem vernoemd.

In 4 gevallen gaat het om een graf van een kind of waar een kind is bijgezet.

Afbeelding 29: Console van zandsteen met marmeren tekstplaat (grafnr. A\444).

Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Hippolytushoef

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
HA\013	Koorn, Elisabeth Bosker, Okko	1934 1942	Wethouder	V2	G	Stèle, banden, grind	Marmer	Bloemen	
HA\019	Lont, Trijntje e.a.	1939			G	Stèle	Hardsteen	Palmet, palmtak met strik	
HA\022	Lont, Maria Lont, Catharina Maria Lont, Jeanette	1949 1999 2017			G	Stèle op rand, staander met buis, banden met blokken, grind	Marmer, hardsteen, metaal	Geen	
HA\048-049	Haan, Martinus de Luijt, Trijntje	1937 1942			G	Stèle op basement, banden met palen en kettingen, vaas, flagstones	Graniet, metaal	Lauwerkrans met rouwlint	
HA\051	Buma, Tjeerd Lentz, Afke	1942 1966	Beurtschipper	V5	G	Stèle op basement, banden met blokken, grind	Graniet, hardsteen	Geen	
HA\052	Baijs, Johannes	1939	Monument eerste graf	V1	G	Pilaar, gedenkplaat	Baksteen, graniet	Geen	Geen grafmonument
HA\053	Baijs, Johannes Luyt, Guurtje	1939 1968	Eerste grafmonument	V1	G	Stèle	Graniet	Geen	
HA\222	Snoodijk, Maarten Pieter	1945	Rijwielerhersteller, lid verzet	V4,V5	G	Samengestelde opstand	Hardsteen	Brug	Oorlogsgraf
HA\367-373	Watt, M.B. Bates, J.F. Craigie, J.E.D. Crook, E.C. Enright, G.W.B. Harding, E.T. White, S.G.	1943 1943 1943 1943 1943 1943 1943	Flight sergeant Wireless Operator/Air gunner Navigator Flight Engineer Navigator Air Gunner Pilot RAF	V4	G	Stèle, rand met grind	Kalksteen	Embleem, kruis	CWGC
HA\377-382A	Fewtrell, R.N. Jeffery, J.D. Lowlings, J.L.S. Smith, K.J. Zareikin, S. Entwistle, H. Heslop, T.	1943 1943 1943 1943 1943 1943 1943	Bomb-aimer Pilot RAF Air Gunner Flight Engineer Wireless Operator/Air Gunner Navigator Air Gunner	V4	G	Stèle, rand met grind	Kalksteen	Embleem, kruis, davidsster	CWGC

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
HA\460	Scheltus, Cornelis Bloemendal, Antonia Geertruida	1959 2013	Matroos	V1	G	Stèle op rand met blokken, banden, dekplaat	Gneis, graniet	Boot	Verdronken tijdens zinken WR-45
HA\533	Feikes Dirks, Aaltje Speck Obreen, Hendrik Pieter Daniel Johan van der	1950 1950	Notaris, kunstschilder	V2,V3	R	Zerk op roef, banden, tekstplaat, grind	Hardsteen, marmer	Familiewapen	Overbrenger
HA\534	Kroon, Cornelis Johannes Luijt, Trijntje Elisabeth	1938 1997	Jachttopziener	V5	G	Stèle op rand met staander, banden met blokken, grind	Graniet, hardsteen	Palmtak met rouwlint	
HA\582	Rump, Hendrik Asjes, Grietje	1938 1974	Magazijnbeheerder Rijkswerf	V5	G	Stèle op rand met staander, banden, grind	Graniet	Geen	
HA\585	Bakker, Arie	1953			G	Stèle op rand, blok met banden, split	Hardsteen	Palmtak met bloemen	
HA\695	Beeker, Jacobus Toirkens, Jacqueline H.F.	1950 1993	Arts	V2	G	Zerk op roef, stèle, banden	Graniet	Esculaap/apotheek	
HB\219	Bosker, Cornelis Jannes Koorn, Maartje	1960 1980	Boekdrukker en handelaar	V3	G	Stèle op rand, blokken, banden met dekplaat	Graniet	Geen	

Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Hippolytushoef

Op de begraafplaats van Hippolytushoef Noordburen zijn 16 grafmonumenten op 29 graven geïnventariseerd en een herdenkingsmonument voor de eerstbegravene. De geïnventariseerde grafmonumenten liggen verspreid over het oude gedeelte van de begraafplaats. Op een jonger deel is slechts een grafmonument meegenomen. Van de geïnventariseerde grafmonumenten is bij 36% graniet het hoofdmateriaal of komt het voor naast een ander materiaal. Hardsteen komt ook een aantal keer voor (28%) en ook marmer met 12%. Verder treffen we hier kalksteen bij de geallieerde graven die als set zijn meegenomen en in een jonger monument treffen we gneis. Bijzonder is het herdenkingsmonument in de vorm van een pilaar voor de eerstbegravene dat opgetrokken is uit baksteen. De meeste grafmonumenten betreft een stèle (74%), gevolgd door 2 zerken, een opstand, een pilaar en een tekstplaat. De opstand is een samengesteld monument op het graf van Maarten Pieter Snoodijk († 1945) die de dynamietstaven onder de brug bij de Van Ewijksluis verving door houten staven. Hij werd helaas opgepakt en gefusilleerd. Op zijn graf is de brug die in het verhaal een belangrijke rol speelt in het klein nagebouwd.

Meer dan 94% van de geïnventariseerde grafmonumenten in Hippolytushoef verkeert in goede staat, terwijl een grafmonument in redelijke staat verkeerd. Qua symboliek bevatten 11 van de geïnventariseerde grafmonumenten een of meerdere symbolen of uitbeeldingen. De brug is reeds genoemd, verwijzend naar een gebeurtenis. Verder komt een aantal keren een palm- of looftak voor. Op de grafmonumenten voor de geallieerden vinden we kruisen en emblemen van het wapen waarbij de mannen dienden. Voorts nog een graf met een boot, verwijzend naar het vergaan van de WR-45 waarbij in 1959 Scheltus Cornelis om het leven kwam. Op het graf van arts Jacobus Beeker († 1950) treffen we nog een esculaap.

Bij 13 grafmonumenten kon een beroep of rol achterhaald worden, vaak meerdere. Er is een redelijke gelijke verdeling tussen de categorieën, maar de meeste zijn te vinden in de categorie *Industrie, arbeid en landbouw*. Dat betreft vier graven, te weten een beurtschipper, rijwielhersteller, jachtopziener en een magazijnbeheerder. De rijwielhersteller betreft Maarten Pieter Snoodijk die al eerder hiervoor is aangehaald vanwege het bijzonder grafmonument en zijn rol in de Tweede Wereldoorlog. In die categorie *Slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog* zijn ook de twee sets van grafmonumenten van de geallieerde soldaten opgenomen. Dat betreft samen in totaal 14 graven, de bemanningen van twee bommenwerpers die in 1943 op Wieringen zijn neergestort. In de categorie *Notabelen en bestuurders* treffen we een wethouder, arts en notaris. Die laatste, Hendrik Pieter Daniel Johan van der Speck Obreen was tevens een amateur-kunstschilder. Diens grafmonument lijkt te zijn overgebracht van het kerkhof. In de categorie *Bijzondere gevallen* zijn de monumenten opgenomen die verwijzen naar de allereerste begravene op de begraafplaats Johannes Baijs in 1939.

Er zijn geen graven geïnventariseerd waar kinderen begraven zijn.

Afbeelding 30: Grafmonument en herdenkingsmonument voor Johannes Baijs, eerstbegrave.

Groslijst gemeentelijke begraafplaats Stroeërweg, Hippolytushoef

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
SA\11	Klein, Meyert	1918	Kind		G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SA\12	Klein, Geertje Sd	1903			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SA\13	Klein, Maartje Sm	1886			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SA\14	Maars, Maartje Cornelis Klein, Trijntje Alberts	1844 1846	Kind		G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SA\15	Klein, Albert	1878	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SA\19	Klein, S.A.	1906	Kind		G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SA\20	Klein, Geertruida Catharina	1918			G	Stèle (ovaal) op console	Hardsteen	Looftak	
SA\28	Bais, Maartje Kuut, Simon	1910 1912	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SA\29	Dekker, Maartje Kuut, Cornelis	1915 1929			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SB\00	Wit, Albert de Kramer, Antje Kramer. Aagje	1926 1928 1933			R	Stèle	Hardsteen	Treurboom	Hersteld
SG\07	Halfweeg, Antje	1941			G	Stèle	Hardsteen	Dubbele palmtak met rouwlint	Niet in register
SG\18	Maars, Maartje Klein, Albert S.	1907 1916			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SG\19	Klein Az, Jan	1920			G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SG\20	Klein, Albert Klein, Simon	1927 1982	Pluimveehouder	V5	G	Stèle	Hardsteen	Dubbele palmtak	
SG\22	Klein Az, Cornelis Everts, Neeltje	1952 1959	Veehouder	V5	G	Stèle op basement met blokken	Hardsteen	Palmtak met bloemen	
SG\25	Smit, Sijtje Sprenkeling, Jan	1927 1943			G	Stèle	Hardsteen	Treurboom, zon	
SG\27	Sprenkeling, Klaas Koster, Maartje	1915 1925	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Acroteria	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
SG\29	Sprenkeling, Klaas	1924	Visser	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SG\31	Sprenkeling, Sijtje	1926			G	Stèle	Hardsteen	Geknakte bloem, vlinder	
SH\10	Ruiter, Geertje	1890			G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	Niet in register
SH\11	Snooy, Simon Klein, Brigje	1869 1879	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SH\12	Snooy, Simon Mostert, Gerritje	1923 1929	Veehouder	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SH\14	Lont, Simon Kinne, Antje				G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SH\21	Wagemaker, J.C. Kool, Grietje				G	Stèle	Hardsteen	Geen	Grafnummer (21) klopt niet met plattegrond (22).
SH\23	Ruijter, Jan Klein, Maartje	1921 1932	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SH\24	Mulder, Dirk Ruijter, Geertje	1929 1961	Veehouder	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SI\07	Niet leesbaar				G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SI\08	Lont	1882			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SI\11	Lont Ezn, Jan Kuut Pd, Lyzebeth	1900 1901	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SI\12	Lont, Geertje	1918			G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SI\13	Wiegman, Jan	1928			G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SI\13A	Lont, Antje Lont, Elbert	1930 1945			G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SI\14	Bakker, Simon	1853	kerkvoogd, assessor	V5	R	Stèle	Hardsteen	Geen	
SI\15	Maars, Maartje	1869			G	Stèle	Hardsteen	Geen	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
SI\16	Bakker Szn, Jan	1902	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Palmtak	
SI\24	Mostert, J.N.	1898	Landman	V5	G	Stèle, rand met grind	Hardsteen	Geen	
SM\03	Kinne Szn, Simon	1931	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Dubbele palmtak, acroteria	
SM\04	Kinne, Cornelis	1942			G	Stèle	Hardsteen	Palmtak	Niet in register
SM\05	Everts, Piet Kinne, Maartje	1912 1943	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	Niet in register
SM\07	Kinne, Volkert	1898	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SM\08	Kinne, Simon	1882	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SM\09	Veerdig, Aaltje	1908			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SM\11	Kuit, Maartje Lont, Dirk	1924 1925			G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SM\13-14	Halfweeg, Cornelis Jan Kooy, Geertje	1953 1957			G	Stèle tussen blokken, banden met dekplaat	Hardsteen, metaal	Zon	
SM\17	Wagemaker, Antje Kooij, Simon	1910 1912	Visser	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom	
SM\18	Veerdig, Geertje S. Wagemaker, Simon C. Scheltus, Geertje	1814 1883 1913			R	Stèle	Hardsteen	Geen	Hersteld
SM\21	Lont, Trijntje P.	1860			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SM\22	Lont, Trijntje	1885			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SM\23	Lont, Jacob (Dirks)	1858	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SM\25	Lont, Tr.	1928			G	Stèle op basement, banden, split	Graniet, hardsteen	Geen	
SM\39	Ruiter, Maartje	1857			G	Stèle	Hardsteen	Geen	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
SM40	Lont Pzn, Pieter	1886	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SM41	Wagemaker, Elizabeth C.	1891			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SM49	Kinne, Albert Cornz.	1857			G	Stèle	Hardsteen	Geen	
SN\01	Rotgans, Johannes	1855	Landman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom, acroteria	
SN\02	Bakker, Trijntje	1885			G	Stèle	Hardsteen	Geen	

Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats Stroeërweg, Hippolytushoef

Op de gemeentelijke begraafplaats van Stroe zijn 56 grafmonumenten op 56 graven geïnventariseerd. Kanttekening is wel dat veel grafmonumenten verplaatst zijn en in ieder geval niet meer op hun originele plaats staan. Het aantal graven zal dus niet corresponderen met wat er in het register staat. Veel grafmonumenten waren niet of slecht leesbaar door verwerking en algen. In nagenoeg alle gevallen betrof het materiaal van de geïnventariseerde grafmonumenten hardsteen (97%). Een enkele keer is daarnaast een granieten grafmonument aangetroffen en een van de grafmonumenten bevatte een metalen symbool.

Afbeelding 31: Zicht op de kapel.

Alle geïnventariseerde grafmonumenten betreft een stèle in verschillende vormen en een enkele keer op een basement. De grafmonumenten verkeren op 3 (ruim 5%) na in goede staat. De staat van die 3 is als redelijk te omschrijven. Hoewel veel grafmonumenten sterk verweerd zijn en de tekst in sommige gevallen niet of slecht te lezen is, is hun staat goed te noemen. Het eenvoudig reinigen van de stenen met water en zachte zeep kan al veel helpen om sommige stenen weer leesbaar te krijgen.

Wat symboliek betreft, bevat zo'n 45% van de geïnventariseerde grafmonumenten een of meerdere voorbeelden. Daarvan is bij 50% sprake van een afbeelding van een treurboom. Verder komt bij zo'n 20% een palm- of looftak voor. Voorts een aantal bloemen, soms geknakt. Bij een van de geknakte bloemen kwam tevens een vlinder voor. Dergelijke symboliek is typisch voor vroeg gestorven kinderen en dat is hier ook het geval. Sijtje Sprenkeling werd slecht vijf jaar oud. In twee gevallen is een zoon afgebeeld, waaronder de reeds genoemde metalen versie op het graf van Cornelis Jan Halfweg († 1953) en diens vrouw Geertje Kooy († 1957). De zoon staat voor de in het oosten opkomende zon en is zo symbool van onsterfelijkheid en de opstanding.

Voor 26 grafmonumenten konden een of meerdere beroepen of rollen van de op de stenen genoemde personen gevonden worden. Voor 21 grafmonumenten kon dat teruggevoerd worden tot een beroep of rol in de categorie *Industrie, arbeid en landbouw*. Landman werd 15 keer gevonden naast veehouder (4) en visser (2). Uit de categorie *Notabelen en bestuurders* treffen we alleen 1 kerkvoogd,

tevens assessor aan. Een assessor is feitelijk de tweede voorzitter in de kerkvoogdij. Deze kerkvoogd is de enige aan wie een punt is toegekend voor diens rol.

In 4 gevallen gaat het om een graf van een kind of waar een kind is bijgezet.

Groslijst gemeentelijke Oosterbegraafplaats, Kolhorn

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A\002	Slik, Elisabeth Blaauboer, Jochem	1909 1915	Landbouwer	V5	G	Stèle, palen met kettingen	Hardsteen, metaal	Treurboom	
A\003	Blaauboer, Gerrit Fok, Neeltje Blaauboer, Jan Blaauboer, Gerrit	1918 1886 1886 1918	Kind Kind Landbouwer	V5	G	Stèle, zerk	Hardsteen	Looftak	
A\004	Klerk, Ariaantje Blaauboer, Maartje	1890			G	Stèle	Kunststeen	Geen	
A\006	Oord, Cornelia van der Blaauboer, Dirk	1920 1928	Veehouder	V5	G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Rouwkrans met strik, palmtak	
A\012	Butter, Jan Dikker, Maartje	1921 1935			G	Stèle tussen blokken, banden, grind	Hardsteen, metaal	Geen	
A\021	Langedijk, Pieter Langedijk, Pieter	1963	Auteur	V5	G	Stèle op rand, blokken met banden, grind	Hardsteen	Boek met leeslint	
A\023	Schoon, Arien Prosper, Ijtje	1924 1947	Schilder	V5	G	Stèle	Hardsteen	Eikenloof, aedicula	
A\036	Wissekerke, Laurens Beek, Dieuwertje	1920 1928			G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Eikenloof, banderol	
A\038	Koorn, Neeltje Bijl, Dirk	1919 1940			G	Stèle, blokken, banden	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups	
A\040	Woude, Jan van der	1897	Hoofd der School	V5	G	Stèle op basement, graftrommel	Hardsteen, metaal, glas	Geen	
A\041	Kan, Aaltje Kooijman, Jan	1931 1933			R	Stèle op basement, banden, palen met kettingen	Kunststeen	Geen	Ornament verdwenen
A\047	Singer, Marijtje Kossen, Jan	1915 1968	Arbeider	V5	G	Stèle, blokken, banden, grind	Hardsteen	Bloem	
A\048	Droog, Neeltje Droog, Arie Hoogland, Trijntje	1916 1950 1917	Timmerman	V5	G	Stèle op basement, staander, banden, grind	Graniet, hardsteen	Geen	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A\062	Duren, Tjeerd Jan van Duren, Klaas van	1918 1926			G	Stèle, banden met palen en kettingen	Hardsteen, metaal	Afgebroken zuil	
A\063	Bakker, Floris Fraai, Immertje	1918 1937	Arbeider	V5	G	Stèle	Hardsteen	Vlinder	Spaanse griep?
A\065	Wilms, Albert Wilms, Gerrit Amels, Grietje Wit, Aafje				G	Stèle	Hout	Geen	
A\067	Droog, Jantje Welle, Maartje Droog, Cornelis	1919 1926 1920	Arbeider	V5	G	Stèle	Hardsteen	Vlinder	
A\078	Hoogland, Jansje	1899			G	Hekwerk	Hout	Geen	Tegels vervangen door hard-tenen poeren
A\080	Schreuders, Jacob Jong, Aagje de	1896			R	Zerk	Hardsteen	Geen	Breuk
A\083	Boer, Jannetje Kossen, Klaas Kossen, Aaltje	1906 1938 1938			G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Palmet	
A\085	Koomen, Teunis Nobel, Guurtje	1902 1935	Landbouwer	V5	G	Obelisk op sokkel, tekstplaat, palen met kettingen	Hardsteen, marmer, metaal	Geen	
A\086	Droog, Adriaan Droog, Simon	1948 1972	Puttenboorder	V5	G	Stèle tussen blokken op rand, banden, grind	Marmer, hardsteen	Geen	
A\089	Ardon, Cornelia Dubbelman, Jacob	1904 1927			M	Stèle	Hout	Geen	Herstel nodig!
A\090	Timmerman, Geertje Kaper, Cornelis	1912 1942	Winkelier	V5	G	Stèle, palen met kettingen, banden	Hardsteen, metaal	Acroteria	
A\101	Breebaart, Maartje Breebaart, Dirk	1932			G	Stèle, banden	Hardsteen	Geometrische figuren	
A\106	Wagenmaker, Hendrik Dubbelman, Catalijna	1926 1958	Arbeider	V5	G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Papaverbollen, geometrische figuren	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A\107	Beers, Okke Beers, Arie Mul, Neeltje	1928 1939 1930			G	Stèle, banden, grafrommel, grind	Hardsteen, metaal	Dubbele olijftak met strik, krans	
A\108	Jonker, Jacob	1928	Timmerman	V5	G	Stèle, banden, grafrommel, grind	Hardsteen, metaal, glas	Palmet, krans	Graftrommel (matig) heeft dringend herstel nodig
A\111	Spaans, Neeltje Droog, Klaas	1896 1914			G	Stèle, hekwerk	Hout	Geen	Tegels vervangen door hard- stenen poeren
A\114	Hoogland, Louwris Groen, Maartje	1895 1902	Landman	V5	G	Stèle, hekwerk	Hardsteen, hout	Vijfpuntige ster	Tegels vervangen door hard- stenen poeren
A\117	Holwerda, Alardus Reinierus Holwerda, Gerhard	1893 1903	Predikant Opzichter	V2	G	Stèle	Hardsteen	Palmet, plantmotieven	
A\121	Breebaart, Geertje Koomen, Arie	1901 1902			G	Stèle	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups	
A\123	Kok, Jan Bood, Aafje Kok, Grietje	1888 1892 1903			G	Stèle	Kunststeen	Acroteria	
A\126	Visser, Neeltje Bood, Cornelis	1882 1893			R	Zerk	Hardsteen	Geen	
A\129	Beers, Cornelis Ruiter, Geesjen	1888 1913			G	Stèle	Hardsteen	Vlinder	
A\130	Beers, Aaltje Koorn, Dirk	1912 1913			G	Stèle	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	
A\139	Kamerling, Cornelis Dikker, Dieuwertje	1882 1894			G	Stèle	Hardsteen	Acroteria	
A\143- 144	Claij, Niesje Kistemaker, Jan Winkel, Neeltje Kistemaker, Trijntje Kistemaker, Neeltje Levenloos kind	1899	Kind		G	Stèle, hekwerk	Hardsteen, metaal	Treurboom, vlinder, rups	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A\151	Robberts, Jan Raven, Sjoerd Robberts, Dieuwertje	1887 1900 1891			G	Zerk	Hardsteen	Geen	
A\154	Meereboer, Grietje Klooster, Simon van der	1941 1957	Arbeider	V5	G	Stèle	Hardsteen	Drieblad	
A\157	Geertzema, Jan D.N. Geertzema, Lupke Derks	1882 1905			G	Zerk	Hardsteen	Zonnestralen	
A\158	Geertzema, Tonnis Jans Geertsema, Lupke Derks	1899 1905			G	Stèle, ovale zerk	Hardsteen	Rouwkrans, vlinder	
A\159	Geertzema, Adolf Jan Tonnis Dijkhuis, Geertje	1921 1956			R	Zerk	Hardsteen	Vlinder	
A\160	Geertzema, Nicolaas Jans Melchior, Johanna Maria	1878 1910	Landbouwer	V5	R	Zerk	Hardsteen	Vlinder, cocon	
A\163	Dijkhuis, Geessien	1883			R	Zerk	Hardsteen	Vlinder	
A\164	Portegijs, Jan Portegijs, Willem Jonker, Guurtje	1902	Visser	V5	G	Stèle	Hardsteen	Vlinder	
A\165	Vis, Simon Vis, Jan Willem Vis, Siemonetta	1885 1884 1902	Landbouwer Kind Kind	V5	G	Stèle, tekstplaat op console, hekwerk	Hardsteen, marmer, zandsteen, hout, metaal	Rouwkrans	Tekstplaat niet leesbaar
A\166	Engel, Arie Koeten, Grietje	1881 1890	Visser	V5	G	Stèle	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups	
A\171	Portegijs, Cornelis Schaap, Antje	1908 1932	Visser	V5	G	Stèle, palen met kettingen	Hardsteen, metaal	Acroteria	
A\183	Beuving, Anna Jitske	1930	Kind		G	Stèle	Hardsteen	Vlinder	
A\184	Prins, Antje Liefhebber, Jan	1930 1940	Arbeider	V5	G	Stèle, graftrommel	Hardsteen, metaal	Krans	Graftrommel (slecht) heeft dringend herstel nodig
A\193	Pool, Pieter Kamerling, Grietje	1932			G	Tekstplaat op console op basement, banden, grind	Kunststeen, marmer, hardsteen	Geen	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A\196	Klasen, Harmina Beens, Dirk	1934 1938	Grondwerker	V5	G	Stèle met staander, banden, grind	Hardsteen	Palmtak	
A\205	Kossen, Arien Nieuwenburg, Alida	1933 1935			G	Stèle op rand, graftrommel	Hardsteen, metaal	Palmtak, krans	Graftrommel (slecht) heeft dringend herstel nodig
A\215	Brouwer, Elisabeth Niehoff, Arend	1938 1961	Arbeider	V5	G	Stèle met tekstplaat, staander, banden, blokken met buizen	Kunststeen, marmer, metaal	Geen	
A\222	Blom, Jan Bijl, Johanna C.	1936 1952	Landarbeider	V5	G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Palmtak, siermotieven	
A\240A-240G	Bowerman, Richard Venville Thomas Carpenter, Eric James Lovelace Clarke, Ernest Sumner Ridley, George Wishart, Rodger Peryman Charles, Thomas Eric Law, Norman Charles	1944 1944 1944 1944 1944 1944 1944	Flight-engineer Navigator Piloot RAF Wireless Operator/Air Gunner Flight-Lieutenant Flying Officer Flying Officer	V4	G	Stèle, banden	Kalksteen, hardsteen	Embleem, kruis	CWGC
B\007	IJzer, Harmannus IJzer, Hemmo	1944 1944	Landarbeider	V5	G	Stèle op rand, staanders, banden, tegels	Hardsteen, keramiek	Geen	
B\010	Buis, Anne Buis, Marja	1945 1963	Kind Kind		G	Tekstplaat tussen staanders, banden met blokken, grind	Marmer, hardsteen	Drievuldig snoer	
B\016	Blaauboer, Pieter Meurs, Alida	1978 1988	Burgemeester, provinciaal statenlid	V2	G	Stèle op rand, banden, grind	Graniet	Logo vrijmetselarij	Kelder?
B\071	Droog, Arie Wurkum, Aagje	1954 1957	Machinist	V5	G	Stèle tussen blokken op rand, banden, grind	Marmer, hardsteen	Molen	Tekstplaat niet geselecteerd
B\102	Mosk, Maartje	1966			G	Stèle op blokken, banden, grind	Hardsteen	Geen	

Toelichting groslijst gemeentelijke Oosterbegraafplaats, Kolhorn

Op de begraafplaats van Kolhorn zijn 62 grafmonumenten op 69 graven geïnventariseerd. De meeste van deze grafmonumenten liggen op het oorspronkelijke gedeelte van de begraafplaats terwijl vijf op de latere uitbreiding zijn geïnventariseerd. Bij 53% van de grafmonumenten is hardsteen het hoofdmateriaal of komt het voor naast een ander materiaal. Metaal (in de vorm van letters en andere toevoegingen) vormt het op een na meest voorkomende materiaal met 15%, gevolgd door marmer als derde materiaal met bijna 8%. Verder is hout hier opvallend aanwezig in de vorm van enkele hekwerken en stèles (ruim 6%) en kunststeen met ruim 5%. Een materiaal als graniet en glas komt ook nog voor, maar in geringe mate net als zandsteen.

De meeste grafmonumenten betreft een stèle (67%), gevolgd door zerken met bijna 12%. Verder een aantal hekwerken, al dan niet met tekstplaat en bij een vijftal graven liggen ook graftrommels. Verder is er nog een obelisk aangetroffen. Enkele jaren geleden is een bijzondere graftrommel met een bol glas van de begraafplaats gerestaureerd en daarna overgebracht naar Museum de Turfschuur.

Het merendeel van de geïnventariseerde grafmonumenten in Kolhorn verkeert in goede staat, ruim 89%. Zo'n 10% is in redelijke staat, terwijl ruim 1% (1 monument) in matige staat verkeert. Deze laatste betreft een houten stèle op het graf van Cornelia Ardon († 1904) en haar man Jacob Dubbelman († 1927). Het hout is vooral bovenaan aangetast, maar is nog te herstellen. Over het algemeen kan gesteld worden dat de grafmonumenten in goede staat verkeren, met dien verstande dat met name de houten grafmonumenten en de graftrommels aandacht nodig hebben.

Wat symboliek en uitbeeldingen betreft, komen we een aantal uiteenlopende voorbeelden tegen op de begraafplaats. 44 van de geïnventariseerde grafmonumenten

Afbeelding 32: Houten stèle en hekwerk (grafnr. A\111).

bevatten een of meerdere symbolen, maar het meest toch de vlinder (23%), al dan niet samen met een rups (8%) of een cocon. De combinatie staat symbool voor de onsterfelijke ziel en de kortstondigheid van het aardse leven. Kransen, onder andere in de graftrommels komen ook een aantal keren voor (11%). Daarnaast nog enkele uitvoeringen van loof- of palmtakken (waaronder een fraaie van metaal) en verschillende symbolen die slechts 1 keer voorkomen zoals een kruis, molen, papaver en ster.

Uiteraard zijn beroepen en rollen van de op de grafmonumenten genoemde personen meegenomen, evenals de oorzaak van hun dood, voor zover bekend. Bij 34 grafmonumenten kon dit achterhaald worden, waarvan in 31 gevallen een of meerdere beroepen, rollen of gebeurtenissen achterhaald kon worden. Het grootste aantal beroepen en rollen is te vinden in de categorie *Industrie, landbouw en arbeid*: in 84% van alle gevonden beroepen gaat het om iemand die landbouwer (5), landman (1) of veehouder (1) was. Voorts een 9-tal arbeiders en beroepen als visser (3), timmerman (2),

grondwerker, machinist, schilder en winkelier. De vissers zijn een verwijzing naar de geschiedenis van Kolhorn, ooit een vissersdorp. In de overige categorieën is slechts een handjevol beroepen en rollen gevonden. In de categorie *Notabelen en bestuurders* (6%) vinden we een burgemeester/provinciaal statenlid en een predikant. Beiden genoten enige bekendheid maar hadden weinig invloed op de historie. In de categorie *Sport, cultuur en onderwijs* treffen we een auteur en een schoolhoofd. De eerste betreft Pieter Langedijk († 1963), maar daar is bijzonder weinig over te vinden. Alleen op zijn grafsteen is "auteur" opgenomen.

In de categorie *Slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog* is slechts 1 geval en wel het gezamenlijke graf van 7 bemanningsleden van een Engelse Lancaster bommenwerper die in januari 1944 boven Kolhorn om het leven kwamen.

In 6 gevallen gaat het om een graf van een kind of waar een kind is bijgezet.

Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Middenmeer

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A\081	Veldt, Tootje	1946			G	Stèle tussen blokken op rand, banden, split	Marmer	Kruis	Niet in register
A\220	Rijk, Magdalena Oers, Marinus Petrus	1997 1969			G	Stèle tussen blokken, banden, grind	Hardsteen	Kruis	
A\265	Cremers, Maria Hendrika Ignatia	1943			G	Stèle op basement, banden, flagstones	Hardsteen	Kruis met palmtak	
A\341-342	Koenraad, Matthys Jacobs, Johanna Maria	1956 1991	Commissionair	V5	G	Stèle met corpus tussen blokken op rand, banden, grind	Hardsteen, metaal	Crucifix, kruis	
A\343-344	Smit, Gerardus Bernardus Maria Reijers, Christina M.B.	1957 1987			G	Stèle met corpus op rand, banden, grind	Hardsteen, metaal	Crucifix, kruis	
A\409-410	Zijlmans, Bartholomeus Simon Bont, Adriana Maria de	1963 1956	Landbouwer	V5	G	Stèle op basement, banden, split	Grانيت, hardsteen	Kruis	
A\411	Temmerman, Francois M.J.	1955	Landbouwer	V5	G	Stèle op blok, banden, grind	Grانيت, hardsteen	Kruis	
A\412-413	Hagen, Egbertus Verheij, Hendrika C.	1955 1981	Landbouwer	V5	G	Stèle tussen blokken op rand, banden, grind	Grانيت, hardsteen	Kruis, bloemen, pax	
A\417	Boerkamp, Johanna M.	1952			G	Stèle tussen blokken op rand, banden, grind	Grانيت, hardsteen	Kruis	
A\419	Oosten, Petrus Joannes van	1954	Landbouwer	V5	G	Stèle tussen blokken op rand, banden, grind	Grانيت, hardsteen	Kruis	
A\420	Wolfs, Johannes Leonardus	1954	Kind		G	Stèle tussen blokken op rand, banden, grind	Hardsteen	Kruis	
A\446	Verheijen, Edmée	1963			G	Stèle	Hardsteen	Kruis	
A\461	Adema, Isodorus Bonifacius Bekema, Pietje -	1983 2015			G	Stèle op rand, banden, dekplaat	Grانيت, gneis	Kruis	Dekplaat niet oorspronkelijk

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
B\032-033	Graaf, Adriaan Cornelis de Reijm, Lena Remmertje	1945 1981	Landbouwer, wethouder, bestuurder (verzet, doodgeschoten)	V4,V5	G	Stèle op rand, flagstones	Graniet	Geen	Oorlogsgraf Straat vernoemd
B\044-045	Bergen, Nikel van Geus, Josina de	1940 1983	Landbouwer	V5	G	Zerk, dekplaten	Graniet, metaal	Geen	Dekplaten niet oorspronkelijk.
B\048	Feijter, Pieter Johannes Feijter, Johannes	1941 1982	Landbouwer	V5	G	Stèle op rand, banden, grind	Hardsteen	Geen	
B\050	Bakker, Anna Petronella	1941	Kind		G	Stèle met banden, grind	Hardsteen	Geknakte bloem	
B\070	Kremer, Adriana Johanna Hendrika	1947	Kind		G	Stèle op rand, banden, grind	Marmer	Geen	
B\186	Heer, Maria de	1948			G	Stèle op rand	Hardsteen	Papaverbollen	
B\594	Noor, Willem Noor, Krina	1967 1968	Kind Kind		G	Stèle op rand, banden, Stèle op rand, grind	Marmer	Geen	
B\626	Weening, Steffen Zijlstra, Jantje Weening, Martha	1970 1993 1997	Arbeider	V5	G	Stèle op rand, banden, grind	Hardsteen	Palmtak met rouwstrik	
B\xxx	Kennedy, Raymond Anthony Watson, Percy Fisher Wyatt-Matthews, Ronald Joseph Larkin, Kenneth Richard Stewart, James Bray, Edward Raymond Raven, Roy Desmond An airman of the 1939-1945 War An airman of the 1939-1945 War	1943 1943 1943 1943 1943 1943 1943 1944	Air gunner Navigator Air gunner Pilot RAF Flight Engineer Bomb-aimer Wireless Operator	V4	G	Stèle, banden met grind	Kalksteen	Embleem, kruis	CWGC
C\202-203	Mulder, Anje Haverkamp, Lambertus	1979 1997	Pioniers	V1	G	Stèle op rand	Graniet	Directe verwijzing naar pioniersrol	
C\341-342	Plas, Hendrik Sent Kattenbusch, Emilie Leonore	1980 2012	Arts	V2	G	Kei, lantaarns, banden	Graniet, metaal	Geen	

Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Middenmeer

Op de begraafplaats van Middenmeer zijn 24 grafmonumenten op 38 graven geïnventariseerd. Daarvan liggen de meeste op het katholieke gedeelte van de begraafplaats terwijl 2 op het jongere deel van de begraafplaats liggen, tussen de vakken A en B. Bij 44% van de grafmonumenten is hardsteen het hoofdmateriaal of komt het voor naast een ander materiaal. Graniet vormt het op een na meest voorkomende materiaal met 29%, gevolgd door metaal (12%). Dat betreft los aangebrachte letters maar ook twee keer een crucifix. Verder vinden we bij 9% marmer en bij 1 steen gneis, een materiaal dat we vooral op jongere monumenten tegenkomen. De graven van de geallieerden die hier begraven liggen, zijn gedekt met kalkstenen stèles.

De meeste grafmonumenten betreft een stèle (96%) in verschillende vormen. De overige monumenten betreft een zerk en een kei.

Alle geïnventariseerde grafmonumenten in Middenmeer verkeren in goede staat. Een enkele steen heeft wat aandacht nodig vanwege wijkende banden of omdat deze door boomwortels opgedrukt wordt (B-070).

Wat symboliek en uitbeeldingen betreft, wijkt deze lijst wat af van de overige begraafplaatsen. Dat heeft te maken met het feit dat hier een katholiek deel bij de begraafplaats hoort. Daardoor is het kruis met bijna 70% het meest voorkomend op de geïnventariseerde grafmonumenten. Verder zijn nog enkele crucifixen gevonden die elders ook niet voorkomen. Elders zijn nog bloemen gevonden, enkele palmtakken en een papaver. Op de grafmonumenten voor de geallieerden zijn een embleem en kruis opgenomen. Er is wat symboliek betreft een duidelijk verschil zichtbaar tussen het katholieke en algemene gedeelte.

Bij 16 grafmonumenten kon een beroep of rol achterhaald worden, waarvan in 14 gevallen een of meerdere beroepen, rollen of gebeurtenissen achterhaald kon worden. De meeste beroepen en rollen zijn te vinden in de categorie *Industrie, landbouw en arbeid*: in 70% van alle gevonden beroepen gaat het om iemand die landbouwer (7) was. Daarnaast is nog een arbeider en een commissionair gevonden. Die laatste is een bemiddelaar tussen grote inkopers en boeren voor hun producten. Vermeldenswaardig is het grafmonument van Adriaan Cornelis de Graaf. Hij was landbouwer en wethouder in de polder en in de Tweede Wereldoorlog raakte hij betrokken bij het verzet. Daar speelde hij een grote rol in de distributie van onder meer wapens. Toen hij in april 1945 vernam dat de polder onder water gezet zou worden, ging hij vanuit zijn onderduik terug naar huis. Daarbij werd hij opgepakt door de Duitsers en niet veel later, mogelijk op de vlucht, doodgeschoten. Naast dat er een weg naar hem vernoemd is, staat in Wognum ook een gedenkteken voor hem. In de overige categorieën is slechts een handjevol beroepen en rollen gevonden.

In de categorie *Bijzondere gevallen* is het graf van Anje Mulder († 1979) en Lambertus Haverkamp († 1997) opgenomen als een van de pioniers in de polder. Er zijn uiteraard meer pioniers te vinden op de begraafplaats, vaak dateert hun graf van na 1990. Te zijner tijd zouden deze toegevoegd kunnen worden aan de lijst.

Afbeelding 33: Eenvoudige stèle met kruis (grafnr. A\446).

In 4 gevallen gaat het om een graf waar een of meerdere kinderen begraven zijn. In die zin is graf B-594 bijzonder vanwege de dubbele kleine stèle die hier op het graf is geplaatst voor twee kinderen van de familie Noor.

Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Nieuwe Niedorp

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A2\019	Bruin, Maartje Herwerden, Cornelis	1937 1944	Kantoorbediende	V5	G	Stèle met staander op rand, banden, grind	Hardsteen	Siermotieven	
A2\022	Arts, Jacob Dokter, Ennikje	1958 1966	Letterzetter	V5	G	Stèle op rand, banden, grind	Hardsteen	Geen	
A2\031	Wilken, Johann Bernard Haringhuizen, Grietje	1942 1944	Assuradeur	V5	G	Stèle op rand, banden, grind	Marmar	Bloemen	
A2\046	Gootjes, Jan Bakker, Wijntje	1955 1968	Veehouder	V5	G	Stèle op rand, blok, banden	Graniet, metaal, hardsteen	Geen	Metalen letters
A2\047	Stammes, Jan Jantje, Francis	1940 1950			G	Stèle op rand, blok, banden, grind	Hardsteen	Geen	
A2\133	Baken, Pieter Zeeman, Dieuwertje	1942 1969	Veehouder	V5	G	Stèle met staander op rand, banden, grind	Graniet, hardsteen	Geen	
A2\176	Kooij, Maartje Pijper, Pieter	1947 1955			G	Stèle op rand, staander, banden, grind	Hardsteen	Geen	
A2\177	Visser, Trijntje Gaijaard, Gerrit	1940 1956	Landbouwer	V5	G	Stèle, blokken, banden, grind	Hardsteen	Geen	
A2\178	Blokker, Klaas Goed, Maartje	1931 1944	Tuinman	V5	G	Stèle	Hardsteen	Aedicula, acroteria, siermotieven	
A2\179	Brouwer, Klaas Verveen, Wilhelmina Johanna	1912 1943			G	Stèle met banden	Hardsteen	Palmet, siermotieven	
A2\180	Sieswerda, Sjoerd Vries, Gijsbertha	1948 1970	Hoofd der school	V3	G	Opstand, tekstplaat, banden, grind	Hardsteen, marmar	Geen	
A2\181	Wiegman, Trijntje Wit, Cornelis	1950 1964			G	Stèle op rand tussen blokken, banden, grind	Hardsteen	Geen	
A2\186	Heinstman, Trijntje Stok, Simon	1941 1944	Zaadhandelaar	V5	G	Stèle, banden, grind	Graniet, hardsteen	Geen	
A2\188	Hartman, Trijntje Jonk, Cornelis	1952 1924			G	Zerk	Hardsteen	Ringen	
A2\193	Groot, Henricus Jan	1941			G	Stèle, banden	Marmar	Geen	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
A2\194	Groot, Klaas Halff, Neeltje	1940 1944			G	Stèle, banden	Marmmer	Geen	
A2\311	Stout, Geertrui Jannetje	1961			G	Stèle op blokken, banden, flagstones	Hardsteen, flagstones	Geen	
A2\312	Wilbrink, Gerrit Wilbrink, Henk Wilbrink, xxx Wilbrink, Hendrik Zee, Bregje Johanna	1925 1929 xxxx 1936 1971	Kind Kind Hoofd der school	V3	G	Stèle, staander, blok, banden, dekplaat, tekstplaat op console	Hardsteen, marmmer, graniet	Cherubijntje	Dekplaat niet oorspronkelijk. Losse tekstplaat (2009) niet geselecteerd.
A2\A	Kooijman, Geertje Kistemaker, Klaas	1966 1969			G	Stèle op blokken, banden, grind	Graniet, hardsteen	Geen	
A2\B	Boer, Cornelus Reyeris Nicolaas de Hamilton of Silvertonhill, Anna	1969 1991	Arts	V2	G	Stèle op rand, banden, grind	Graniet	Geen	Tekstplaat niet geselecteerd

Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Nieuwe Niedorp

Op de begraafplaats van Nieuwe Niedorp zijn 20 grafmonumenten op 20 graven geïnventariseerd. Alle grafmonumenten liggen op de uitbreiding van de begraafplaats. Het oude kerkhof zou als geheel opgenomen kunnen worden om behouden te blijven. In 57% van de aangetroffen materialen van de grafmonumenten is sprake van hardsteen als hoofdmateriaal of komt het voor naast een ander materiaal. Graniet vormt het op een na meest voorkomende materiaal met 21%, gevolgd door marmer (18%). Op een van de stenen zijn metalen letters aangetroffen.

De meeste grafmonumenten betreft een stèle (82%) in verschillende vormen. Verder zijn nog twee tekstplaten aangetroffen, een zerk en een opstand.

Alle geïnventariseerde grafmonumenten in Nieuwe Niedorp verkeren in goede staat. Er is bij enkele grafmonumenten sprake van enige vervuiling of verwerking, maar dat doet geen afbreuk aan de algehele staat van het monument.

Wat symboliek en uitbeeldingen betreft, is slechts op 6 grafmonumenten iets van waarde aangetroffen. In totaal gaat het om 8 symbolen of uitbeeldingen waarvan op 3 stenen siermotieven zijn opgenomen, een keer in combinatie met aedicula en acroteria en een andere keer met een palmet. Verder is nog een keer een fraaie uitbeelding van bloemen aangetroffen, ringen en een cherubijn. Die laatste is opgenomen op een tekstplaat voor twee jonggestorven kinderen. Het graf is waarschijnlijk overgebracht van het oude kerkhof.

Bij 11 grafmonumenten kon een beroep of rol achterhaald worden, waarvan in totaal 12 beroepen, rollen of gebeurtenissen achterhaald konden worden. Net als op de overige begraafplaatsen zijn de meeste beroepen en rollen gevonden in de categorie *Industrie, landbouw en arbeid*: in 73% van alle gevonden beroepen gaat het om een landbouwer of veehouder (3), een tuinman, een zaadhandelaar, een assuradeur, een letterzetter en een assuradeur. Van geen van deze personen kon informatie achterhaald worden. In de categorie *Sport, cultuur en onderwijs* zijn twee schoolhoofden aangetroffen waarvan vastgesteld kon worden dat ze enige bekendheid genoten, maar weinig invloed hadden op de geschiedenis. In de categorie *Notabelen en bestuurders* kon alleen het graf van huisarts Cornelus Reyeris Nicolaas de Boer achterhaald worden. Hij stierf in 1969 en genoot enige bekendheid.

In 1 geval gaat het om een graf waar twee kinderen begraven zijn. Een latere toevoeging aan dit graf is niet geselecteerd.

Afbeelding 34: Grafmonument (A2\312) Hendrik Wilbrink en familie.

Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Oude Niedorp

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
45	Nagelhout, Jan	1957	Kind		G	Stèle tussen blokken op rand, banden, grind	Marmer, hardsteen	Geknakte bloem	
48	Donker, Aafje Pluister, Jacob Pluister, Cornelis Over, Trijntje	1945 1951 1891 1910			G	Stèle, staander, banden, grind	Hardsteen	Geen	
91	Smit, Brechtje Over, Jacoba Over, Cornelis	1907 1912 1978			G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Acroteria, palmet	Grafnr. 92 volgens plattegrond
92	Agenaat, Pieter Rutsen, Marijtje	1932 1937			G	Stèle	Hardsteen	Vlinder	Grafnr. 93 volgens plattegrond
94	Bottger, F.C.R. Niemann, M.C.E.	1866 1897	Koopman	V5	G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Vlinder	
99	Kooij, Klaas Kooij, Aaltje	1943 1961	Veehouder	V5	G	Stèle op rand, standers, banden	Graniet, hardsteen	Palmtak	Grafbedekking niet oorspronkelijk

Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Oude Niedorp

Op de begraafplaats van Oude Niedorp zijn 6 grafmonumenten op 6 graven geïnventariseerd. De oudere grafmonumenten ten westen van de kerk worden als geheel van belang geacht om te behouden. Bij 4 grafmonumenten is hardsteen het hoofdmateriaal en bij een graniet en een ander marmer. In die laatste twee gevallen is wel hardsteen toegepast in de banden of de palen die de stèle overeind houden. In alle gevallen betreft het grafmonument een stèle.

Alle geïnventariseerde grafmonumenten verkeren in goede staat. Afgezien van enige verwerking of vervuiling verkeren de grafmonumenten constructief in een goede staat.

Op vijf grafmonumenten is sprake van een symbool of uitbeelding. Dat betreft 2 keer een vlinder, een keer een geknakte bloem en een keer een palmtak. Een stèle is voorzien van acroteria en een palmet. Op basis van het geringe aantal is hier verder niets over te zeggen, maar de aangetroffen symbolen passen in het beeld wat in de hele gemeente voorkomt.

Voor 3 grafmonumenten is een beroep of rol achterhaald. Dat betreft een koopman en een veehouder, waar verder niets over gevonden is. Een keer is een graf van een kind opgenomen.

Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Wieringerwaard

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
002\	Kaan, Klaas e.v.	1881			G	Zerk	Hardsteen	Geen	Namen komen niet overeen met register
006\	Zijp, Jannetje Zijp, Jantje Zijp, Henricus e.v.	1881 1887 1902	Kind Kind		G	Zerk	Hardsteen	Geen	Namen komen niet overeen met register
010\	Schenk, Jannetje Kaan, Jan Kaan, Jacob	1883 1900 1953			G	Stèle	Hardsteen	Geen	Onvolledig in register
011\ 012	Kaan, Dirk Pot, Anna Kaan, Albertus Kaan, Jacob e.v.	1885 1886 1895 1917			G	Zerk op roef, stèle op basement, banden, grind	Hardsteen	Acroteria, palmet	
024\	Kaan, D.A. Koster, Dieuwertje	1884 1899			R	Stèle	Hardsteen	Acroteria, gestileerde palmet	Alleen de zerk, niet het voorstaande kleine grafmonument
029\	Kant, Jan Mulder, Maria Petronella	1916 1943			R	Tekstplaat, staanders, banden met palen, grind	Marmar, zandsteen, hardsteen	Geen	Kettingen ontbreken, banden ontzet.
050\	Rezelman, Pieter Rezelman, Anna Kaan, Christina Rezelman, Cornelis	1884 1885 1930 1932	Kind		R	Stèle, banden met palen en buizen, grind	Hardsteen, metaal	Geen	Banden ontzet. Niet in register.
051\	Rezelman, Dirk				R	Stèle, banden, palen met kettingen	Hardsteen, metaal	Geen	Banden los, stèle scheef. Niet in register.
055\	Kaan, Rens Koster, Grietje	1896 1897			G	Zuil op voetstuk	Hardsteen	Afgebroken zuil	Niet in register
		-							

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
060\	Bas, Pietertje Waiboer, Jacob Scholten, Jacoba Elizabeth	1885 1925 1951			S	Stèle op basement, banden, split	Graniet, hardsteen	Siermotieven	Niet in register. Stèle los, herstellen. Banden eventueel elders hergebruiken.
063\	Bakker, Maartje Kaan, Jacob	1930 1942			G	Stèle op basement, banden met palen en kettingen, split	Graniet, metaal	Aedacula, eikenloof	Niet in register
070\	Schenk, Klaas Koster, Jansje	1913 1933			G	Stèle, banden met palen en kettingen	Hardsteen	Siermotieven	Niet in register
071\	Schenk, Machiel Nelis Visser, Marina Schenk, Jan	1933 1936 1966	Landbouwer Landbouwer	V5	R	Stèle tussen staanders, banden met palen, split	Hardsteen, marmar, porselein	Bloemen	
074\	Hoogland, Jan Bakker, Hester	1933 1954	Slager	V5	G	Stèle met tekstplaat, grind	Hardsteen, marbriet	Papaverbollen	Niet in register. Urnenhouder en losse tekstplaat niet geselecteerd.
078\	Geel, Cornelis Bos, Arientje Blaauboer, Neeltje Geel, Pieter e.a.	1917 1919 1961 1968			G	Stèle met banden, dekplaat	Hardsteen	Vlinder, acroteria	Korte zerk niet geselecteerd.
081\-088	Blaauboer, Jan Cornelis Blaauboer, Pieter Blaauboer, Cornelis Vries, Geertje Grootes, Antje Los, Guurtje	1892 1941 1964 1919 1948 1953	Landbouwer Heemraad van de polder Wieringerwaard	V2	G	Zerk (dubbele) op verhoogde roef	Hardsteen	Geen	
090\	Bakker, Jan C. Koorn, Maartje J.	1898 1899			G	Stèle	Hardsteen	Acroteria	Niet in register
095\	Bitter, Maartje Jans, Dirk Willem -	1904 1908	Landbouwer	V5	G	Stèle	Hardsteen	Rouwkrans met palmtak	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
134\	Jong, Dirk de Kooij, Neeltje Jong, Cornelia de Jong, P. de Jong, D. de	1917 1935			G	Stèle met staander op rand, banden, grind	Hardsteen	Geen	Niet in register
157\	Jimmink, Elizabeth Christina Kaan, Klaas	1916 1921			R	Tekstplaat tussen staanders op basement, banden	Marmer, hardsteen	Drievuldig snoer, bloemmotief.	Kettingen missen
160\	Bakker, T.C. Dekker, Trijntje	1885 1922	Landbouwer	V5	G	Stèle, banden, binnenbak	Hardsteen, metaal	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	
189\	Boer, Elizabeth de Langelaar, Elizabeth	1906 1898	Echtgenote predikant		G	Stèle	Hardsteen	Siermotieven	Niet in register
192\	Twuiver, Guurtje van Raven, Jan Kaashoek, Johanna	1915 1924 1928	Veldarbeider	V5	G	Stèle, banden, grind	Hardsteen, gecementeerde rand.	Bloemen	
196\	Strooker, Frans Mosk, Aagje Strooker, Jannetje	1942 1932 1953			G	Stèle	Hardsteen	Olijftakken met rouwstrik	Niet in register
201\	Aarde, Martje Kooij, Cornelis Slikker, onbekend	1891 1916 1916	Kind		G	Stèle, banden, dekplaat	Hardsteen	Omega, gestileerde palmet, acroteria, aedacula.	
212\-213	Kaan, Trijntje Kaan, Aaltje Kaan, Maartje	1932 1932 1939			G	Zerk op roef	Hardsteen, gecementeerde bakstenen	Geen	Niet in register
217\	Oost, Pietertje Kooij, Jan	1932 1935			G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Papaverbollen, plantmotieven.	Niet in register
221\	Koppes, Nicolaas Kaan, Jannetje	1934 1951	Landbouwer	V5	G	Samengestelde opstand met banden, grind	Kunststeen	Korenaar	Steenhouwersmerk (voorzijde). Losse tekstplaat niet geselecteerd.
238\	Kater, Neeltje Ham, Jan van	1953 1985			G	Stèle, banden, dekplaat	Kunststeen, graniet	Geen	Niet in register. Dekplaat niet oorspronkelijk.

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
245\	Bakker, Dieuwertje Bakker, Jeltje Bakker, Grietje	1922 1928 1955			G	Tekstplaat tussen staanders op basement, banden, grind	Graniet, hardsteen	Drievuldig snoer	
253\	Kaan, Henricus Kater, Alida	1940 1960			G	Stèle op basement, banden met blokken, grind	Graniet, hardsteen	Geen	Niet in register
261\	Kaan, Antje Stadt, Pieter	1904 1922	Leraar	V3	G	Stèle	Hardsteen	Siermotieven	
268\	Bakker, Jan Wissing, Johanna Maria	1912 1906			G	Stèle, banden, grind	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	Niet in register
277\ -284	Backx, Johannes Philippus	1910	Notaris	V2	G	Zerk op roef	Hardsteen, gecementeerde bakstenen	Familiewapen	Niet in register
283\	Niet leesbaar				R	Zerk	Hardsteen	Plantmotieven	Niet in register
285\	Waiboer, Dirk Bakker, Teetje	1913 1928	Landbouwer	V5	G	Zerk, palen met kettingen	Hardsteen, metaal	Geen	Niet in register
309\	Bakker, Jan Bakker, Reier Bakker, Arie	1935 1936 1945	Landbouwer Landbouwer Landbouwer	V5	G	Stèle op rand, staanders, banden met palen en buizen, grind	Graniet, hardsteen, metaal	Geen	
330\A	Hartman, Leonardus	1983	Burgemeester	V2	G	Urnenhouder	Graniet	Geen	
333\	Wonder, Teun	1944	Omgekomen door beschieting	V4	G	Zuil op voetstuk, basement, banden met blokken, grind	Hardsteen	Afgeknotte zuil	Oorlogsdode Niet in register. Tekstplaat op graf niet geselecteerd.
357\ - 377 - 378 - 382-383	Grey, James Arthur Warburton, Geoffrey Dutton Evans, Noel Trautman, Frank Paul Bromley, Reginald	1945 1945 1945 1945 1945	Flying Officer Flying Officer Navigator Flying Officer Air Gunner	V4	G	Stèle, rand met grind en begroeiing	Kalksteen	Embleem, kruis	CWGC
369\	Oord, Johan Pieter van der Bakker, Cornelia	1953 1983	Vlieger-waarnemer	V1	G	Stèle op rand, staanders, banden, grind	Kalksteen	Vliegtuig	Niet in register

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
375\	Haringhuizen, Cornelis Boon, Bregitta Clasina Haringhuizen, Anna Catrien	1946 1967 1980	Burgemeester, dijkgraaf	V2	G	Stèle op rand, blokken, banden, grind	Hardsteen	Geen	Niet in register
417\	Boer, Jacob de	1947	Landarbeider	V5	G	Stèle op rand, banden, hekwerk, grind	Hardsteen, metaal	Geen	

Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats Wieringerwaard

Op de gemeentelijke begraafplaats van Wieringerwaard zijn 43 grafmonumenten op 51 graven geïventariseerd. De meeste grafmonumenten die zijn geïventariseerd staan verspreid op het oudste gedeelte van de begraafplaats. In 59% van de aangetroffen materialen van de grafmonumenten komt hardsteen voor. Graniet en metaal komen met ruim 11% ieder ook vaak voor als materiaal. Verder is bij 3 grafmonumenten marmer aangetroffen, bij 2 baksteen en bij nog eens 2 kalksteen. Ook is hier een keer marbriet aangetroffen net als zandsteen. In ruim 64% is een stèle aangetroffen, al dan niet met tekstplaat (9%). In 18% betrof het grafmonument een zerk. Verder zijn nog twee zuilen aangetroffen, een hekwerk en een opstand. De zerken liggen in dit geval op hoge roeven en betreffen opvallende elementen op de begraafplaats.

Het merendeel van de geïventariseerde grafmonumenten op de begraafplaats van Wieringerwaard verkeert in goede staat, ruim 81%. Dat percentage ligt wel onder het gemiddelde van alle begraafplaatsen bij elkaar. Dat heeft te maken met het feit dat ruim 16% in redelijke staat verkeert en een monument dat geïventariseerd is in slechte staat verkeert. Dat laatste betreft een granieten stèle (graf 060) die van het basement gevallen is. De hardsteen banden zijn ook slecht en kunnen eventueel verwijderd worden, maar het monument dient hersteld te worden.

Wat symboliek betreft, komt in Wieringerwaard een wat meer gemengd beeld naar voren dan op de andere begraafplaatsen. Op 27 grafmonumenten is een symbool of afbeelding aangetroffen, totaal goed voor ruim 40 symbolen. Het meest toegepast is de acroteria met of zonder aedícula (22%). Daarnaast is een groot aantal grafmonumenten voorzien van sier- of plantmotieven (15%). Bij 7% is sprake van een vlinder waarbij 2 keer (5%) in combinatie met een rups. Naast nog verschillende andere symbolen kwam nog twee keer de afgebroken zuil voor, tweemaal een treurboom en eveneens twee keer een papaver. Een bijzonder symbool is het vliegtuig op het graf van Johan Pieter van der Oord († 1953).

Bij 21 grafmonumenten kon een beroep of rol achterhaald worden, vaak meerdere. De meeste kwamen uit de categorie *Industrie, landbouw en arbeid*, samen 55% van het totaal. Het gaat om 10 landbouwers, 2 arbeiders en een slager. In de categorie *Notabelen en bestuurders* (22%) vinden we 2 burgemeesters, een notaris en een heemraad. Cornelis Haringhuizen († 1946) was van 1917 tot 1935 de burgemeester van Wieringerwaard. Daarnaast was hij ook dijkgraaf. De andere burgemeester betreft Leonardus Hartman. Hij overleed in 1983 en was van 1962 tot 1970 burgemeester van Wieringerwaard en daarnaast van 1966 tot 1982 ook van Barsingerhorn waar Wieringerwaard in op ging. Hij is overigens gecremeerd en zijn resten zijn bijgezet in een urnenhouder.

In de categorie *Bijzondere gevallen* is het grafmonument van Johan Pieter van der Oord opgenomen. Van der Oord kwam in Noord-Wales om bij een vliegtuigongeval met zijn Hawker Seafury. Hij botste op een ander vliegtuig, waarvan de piloot ook om het leven kwam.

Bij de inventarisatie zijn 4 graven van kinderen opgenomen.

Afbeelding 35: Johan Pieter van der Oord kwam in Wales om bij een vliegtuigongeluk.

Groslijst gemeentelijke begraafplaats, Winkel

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbol, afbeelding	Aantekening
N\081 - N\082	Heres, Engelina Dirkina Perdok, Trientje Heres, Jurrien Tjark Heres, Geert	1944 1967 1945 1966	Omgekomen bij bombardement Nijmegen Grondwerker	V4,V5	G	Opstand, banden met blokken, dekplaat (2)	Graniet	Geen	Oorlogsdode
N\090	Moerbeek, Margaretha	1944			G	Stèle, dekstenen	Travertin	Geen	
N\100	Stipriaan, Trijntje van Butter, Aagje Stipriaan, Leendert van	1944 1946 1947	Veehouder	V5	G	Stèle op basement, banden, grind	Hardsteen	Geen	
N\109	Ruiter, Nellij Anna	1949	Kind		G	Tekstplaat op console	Marmer	Hart	
N\131	Core, Frederick Albert Larkman, Donald Ewart Rodger, Robert Gostick, Thomas Walter Mott, Malcolm Brian Walton, John Carse	1940 1940 1940 1940 1940 1940	Piloot Wireless operator Air gunner Observator Air gunner	V4	G	Stèle met staander, banden, grind	Hardsteen	Vlam	CWGC
N\171	Kuijl, Geertruida Alida van Smit, Dirk	1948 1975			G	Stèle op rand, staanders, banden, grind	Marmer, baksteen	Geen	
N\174	Korver, Maartje Boer, Jan de	1966 1967			G	Stèle op blokken op rand, banden, grind	Kunststeen	Geen	
N\217	Peetom, Cornelis Kuit, Jannetje	1951 1966			G	Stèle, banden, grind	Kunststeen	Geen	
N\321	Nobel, Gerrit	1957			G	Stèle op rand, banden, grind	Hardsteen	Vlam	
N\002	Molenaar, Dirk Amels, Trijntje	1969 1975			G	Urnenhouder met vaas	Hardsteen, marmer	Vaas	
O\004	Kregten, Jacoba Riegina van Onnekes, Johanna Eilina Onnekes, Albert Jacob Onnekes, Maria Jacoba Alberta	1885 1896 1906 1951	Predikant	V2	G	Stèle	Hardsteen	Vijfpuntige ster	
O\009	Stins, Maartje Breebaart, Klaas	1909 1931	Landbouwer	V5	R	Opstand, banden, schelpen	Hardsteen	Siermotieven	Buizen missen

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
O\018	Boots, Jan Wit, Grietje	1924 1934	Landman	V5	G	Stèle met tekstplaat, banden met palen en kettingen	Marmer, hardsteen, metaal	Gevleugelde zandloper, kwast	
O\047	Kooij, Jantje Schaap, Otto	1879 1894	Landbouwer	V5	G	Stèle, hekwerk	Hardsteen, smeedijzer	Geen	
O\053	Pluister, Neeltje Pluister, Dirk Wit, Aaltje	1898 1935 1936			G	Stèle met banden, schelpen	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	
O\084	Brelbaart, Dirk Vader, Geertje	1908 1926	Landbouwer	V5	R	Zerk	Hardsteen	Geen	Gebroken
O\094	Strijker, Jan Bruinvis, Trijntje	1886 1893	Landman	V5	G	Stèle, banden, schelpen	Hardsteen	Treurboom, vlinder, cocon, acroteria	Niet in register. Banden liggen los
O\095	Strijker, Jan Strijker, Cornelis Keizer, Niesje	1898 1929 1943	Landbouwer Landbouwer	V5	G	Stèle, zerk	Hardsteen	Treurboom, vlinder, cocon, acroteria, plantmotieven	
O\124	Bakker, Simon Rempt, Antje	1899 1916	Banketbakkersbediende	V5	G	Opstand, hekwerk	Hardsteen, metaal	Ouroboros	
O\125	Vethman, Jan Klaver, Trijntje	1889 1929	Landbouwer	V5	G	Tekstplaat op rand, staanders, banden met palen en kettingen, schelpen, graftrammel	Marmer, hardsteen, metaal, glas	Bloemen, krans	Tekstplaat niet oorspronkelijk
O\128-129-143-144	Wit, Maartje Zijp, Jannetje Koomen, Hendrik Koomen, Hendrik Koomen, Hendrik Koomen, Maartje Koomen, Dirk Koomen, Jan Smit, Jantje Nobel, Cornelia Margaretha	1874 1881 1884 1892 1896 1909 1920 1926 1934 1960	Burgemeester Kind Kind Bloemist Burgemeester	V2,V5	G	Opstand, palen met kettingen	Graniet, hardsteen, metaal	Geen	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
O\140	Pool, Albert Wit, Elizabeth	1920 1940	Landbouwer	V5	G	Opstand	Hardsteen	Treurboom, vlinder, rups	Niet in register
O\166	Steen, Neeltje Steen, Maartje	1922 1930			R	Stèle, banden, schelpen, grafrommel	Hardsteen, metaal	Treurboom, vlinder, rups, krans	
O\183- 184	Melchior, Alida Maria Koomen, Aaltje Melchior, Willem Melchior, Maria Hendrika	1916 1921 1926 1953	Geneesheer	V2	G	Opstand, tekstplaat, banden, palen met kettingen, schelpen	Marmer, hardsteen, metaal	Drievuldig snoer, siermotieven	
O\191	Dekker, Pieter Slooves, Neeltje Dekker, Pieter	1918 1940 1948	Landman Landman	V5	G	Opstand met tekstplaat, banden met palen en kettingen, schelpen	Marmer, hardsteen, metaal	Gevleugelde zandloper, kwast	Spaanse griep?
O\209	Jongh, Simon de Dok, Johanna van	1918 1945	Winkelbediende	V5	R	Opstand met tekstplaat, banden met palen en kettingen, schelpen	Marmer, zandsteen, hardsteen, metaal	Geen	
O\210	Brouwer, Cornelis Jan Brouwer, Cornelis	1944 1967	Postbode, omgekomen in Duitsland	V2,V4	G	Stèle tussen blokken, banden, grind	Hardsteen	Geen	Oorlogsgraf
O\213	Beijneveld, Lodewijk Grin, Trijntje	1918 1919	Zadelmaker	V5	G	Stèle	Hardsteen	Acroteria	
O\217	Waiboer, Jan Albert Vethman, Maria Waiboer, Anna Aaltje	1938 1957 2007	Landbouwer	V5	G	Opstand, banden met palen en buizen, split	Hardsteen, metaal	Siermotieven	Niet in register
O\226	Bakker, Immetjen Ridder, Abraham	1915 1935	Gemeentesecretaris	V2	G	Stèle, banden met palen en kettingen, flagstones	Hardsteen, metaal	Acroteria	
O\227	Waiboer, Hendrik Breebaart, Niesje	1915 1932	Landbouwer	V5	G	Opstand, banden met palen en buizen, schelpen	Hardsteen, metaal	Siermotieven	Positie O\227A
O\234	Stuij, Gerbrand Moor, Guurtje de Levenloos kind	1929 1945 1912	Landbouwer Kind	V5	G	Stèle op basement, banden, grind	Graniet, hardsteen	Geen	

Grafnr.	Begraven personen	Jaar overlijd.	Beroep/rol/gebeurtenis	Code	staat	Grafbedekking	Materiaal	Symbool, afbeelding	Aantekening
O\242	Over, Klaas Smit, Dieuwertje	1933 1972	Veehouder	V5	G	Stèle op rand, banden, blokken met buizen, grind	Hardsteen, metaal	Geen	
O\243	Helder, Aafje Nobel, Jan	1937 1963			G	Stèle op rand, staander, banden, split	Hardsteen	Geen	
O\249	Timmerman, Jan Molenaar, Matthijs Amels, Trijntje	1912 1931 1947	Landbouwer	V5	G	Stèle met tekstplaat, banden, palen met kettingen, schelpen	Hardsteen, marmar	Treurboom, vlinder, rups, acroteria	Kettingen missen grotendeels
O\254	Beers, Aaltje Breebaart, Jan	1903 1913	Lid 1e kamer, landbouwer, aannemer	V2,V5	G	Opstanden, banden, palen met kettingen, grind	Hardsteen, metaal	Geen	
O\301	Nobel, Marijtje Keetman, Willem	1935 1949			G	Stèle, banden met blokken, grind	Hardsteen, marmar	Geen	
O\335- 336	Kuiper, Jacob Klare, Antje Kuiper, Jannetje	1924 1924 1928			G	Tekstplaat op stèle op basement, palen met banden, grind	Graniet, hardsteen, metaal	Looftak, eikenloof, rouwlint	
O\337	Korver, Reindert Pieter	1924	Kind		G	Tekstplaat op console, kiezels	Marmar, porselein	Cherubijntje, palmtak	Niet in register. Korte stèle niet geselecteerd.
O\355	Schaap, Hendrik Schaap, Pieter	1927 1951			G	Stèle, banden, schelpen	Hardsteen, beton	Vlinder, plantmotieven	

Toelichting groslijst gemeentelijke begraafplaats, Winkel

Op de gemeentelijke begraafplaats van Winkel zijn 40 grafmonumenten op 46 graven geïnventariseerd. Een groot deel daarvan bevindt zich op het oorspronkelijke kerkhof en een aantal op de latere uitbreiding achter de kerk. In bijna 47% van de grafmonumenten is hardsteen toegepast, terwijl in zo'n 20% het gaat om metaal en in ruim 15% om marmer. Daarnaast komt nog enig graniet voor (6%), kunststeen (3%) en andere materialen als baksteen, beton, glas, porselein, smeedijzer, travertin en zandsteen. Al met al een behoorlijk uiteenlopend palet. Het beeld wordt evenwel vooral bepaald door hardsteen. De meeste grafmonumenten betreffen stèles (47%), gevolgd door opstanden met bijna 22%. Verder is 18% een tekstplaat. Voorts nog 2 opstanden, 2 hekwerken en 2 graftrommels. In Winkel is ook een urnengraf meegenomen in de inventarisatie.

Zo'n 90% van alle geïnventariseerde grafmonumenten in Winkel verkeert in goede staat. De overige 10% is in redelijke staat. Daaronder ook een van de graven met een graftrommel (O\166). De trommel mist het dekglas en de krans is slecht geworden. Overigens lag op graf O\125 vroeger geen graftrommel maar alleen een bol glas met daaronder een krans.

Wat symboliek betreft, komen op 24 grafmonumenten bijna 50 voorbeelden voor van zo'n 20 typen symboliek of afbeeldingen. Meest voorkomend is de vlinder met bijna 15%, waarvan een 4-tal met rups (8%) en 2 met een cocon (4%). De vlinder komt vaak voor in combinatie met een treurboom (13%). Enkele stèles zijn voorzien van acroteria (13%) en voorts sier- en plantmotieven (13%). In Winkel komen we nog enkele typisch funeraire symbolen tegen zoals de zandloper en de staartbijtende slang (ouroboros). Verder is op twee grafmonumenten een vlam opgenomen, waarschijnlijk verwijzend naar de nabijheid van God en de hoop op het eeuwige leven. Ook een hart is een keer opgenomen op een steen, net als het drievuldig snoer. Dit zijn drie strepen op een grafmonument die verwijzen naar het boek Prediker, hoofdstuk 4: twee mensen, die met elkaar een verbond aangaan en daarin een derde (God) betrekken- het zogenaamde drievoudige snoer, dat niet snel weer verbroken wordt.

In totaal is voor 28 grafmonumenten een of meerdere beroepen en/of rollen gevonden, in totaal 37. Het aantal grafmonumenten met een verwijzing naar een beroep en of rol is het grootst in de categorie *Industrie, arbeid en landbouw* (70%). Dat blijkt onder meer uit 12 landbouwers die gevonden zijn, terwijl ook nog 4 landmannen en 2 veehouders zijn aangetroffen. Verder een aantal uiteenlopende beroepen, zoals grondwerker (1), banketbakkersbediende (1), bloemist (1), zadelmaker (1), winkelbediende (1) en aannemer (1). De laatste, aannemer en landbouwer Jan Breebaart († 1913), was daarnaast ook lid van de Eerste Kamer en komt daarom ook naar voren in de categorie *Notabelen en bestuurders*. In die categorie (20%) vinden we verder 2 burgemeesters, 1 predikant, 1 geneesheer, 1 postbode (ambtenaar), en een gemeentesecretaris. De beide burgemeesters betreft Hendrik Koomen († 1884) en Jan Koomen († 1936). De eerste was van 1859 tot 1884 burgemeester en de tweede van 1896 tot 1926. Verder zijn in de categorie *Slachtoffers Tweede Wereldoorlog* nog drie grafmonumenten geïnventariseerd. De eerste betreft een slachtoffer van een van de bombardementen op Nijmegen in 1944. Het gaat om de 17-jarige Engelina Dirkina Heres die bedlegerig was

Afbeelding 36: Beschadigde graftrommel op het graf van Neeltje en Maartje Steen (grafnr. O\166).

en op 2 oktober in haar bed dodelijk getroffen werd door granaatscherven. Voorts is een graf voor de zeskoppige bemanning van een geallieerde bommenwerper die in november 1940 in de Groetpolder neer is gestort. Als derde is er het graf van Cornelis Jan Brouwer, postbode in Winkel die in 1944 in Duitsland om het leven kwam tijdens de gedwongen tewerkstelling daar.

Los daarvan zijn 4 graven geïnventariseerd waarin 5 kinderen begraven zijn.

Totaal aantal geïnventariseerde grafmonumenten en kenmerken

Van de 10 begraafplaatsen die geïnventariseerd zijn, is het volgende aantal grafmonumenten/graven opgenomen in de groslijsten:

Begraafplaats	Aantal grafmonumenten	Aantal graven
Anna Paulowna	78	82
Barsingerhorn	31	34
Hippolytushoef, Noordburen	16	29
Hippolytushoef, Stroe	56	56
Kolhorn	62	69
Middenmeer	24	38
Nieuwe Niedorp	20	20
Oude Niedorp	6	6
Wieringerwaard	43	51
Winkel	40	46
	377	431

De meeste grafmonumenten zijn in kaart gebracht op de gemeentelijke begraafplaats van Anna Paulowna, gevolgd door de begraafplaats van Kolhorn. Hier gaat de verwachting niet op dat de grootte van de begraafplaatsen een voor de hand liggende uitkomst geeft. Middenmeer is een van de grotere begraafplaatsen, maar gezien de relatieve ouderdom zijn daar niet de meeste grafmonumenten geïnventariseerd. Op de oudere begraafplaatsen zijn over het algemeen de meeste grafmonumenten geïnventariseerd.

Op de begraafplaatsen van Barsingerhorn, Nieuwe Niedorp en Oude Niedorp zijn de oudere grafvelden niet geïnventariseerd met het oog op het advies om deze in hun geheel te selecteren vanwege de ouderdom en cultuurhistorische waarde.

Een blik op de groslijsten leert dat er op alle begraafplaatsen 317 stèles, 36 tekstplaten, 27 zerken, 17 opstanden, 10 graftrommels, 8 hekwerken, 5 zuilen, 2 urnenhouders, 2 obeliskken, een kei en los daarvan nog een herdenkingsmonument zijn aangetroffen. Er is dus op sommige graven sprake van meerdere typen grafbedekking. Voor de 377 grafmonumenten en 1 herdenkingsmonument die geïnventariseerd zijn, is ook gekeken naar het type materiaal dat gebruikt is. Daarvan is hier een overzicht gegeven van het gebruikte primaire materiaal. Er komen ook grafmonumenten voor waarin meerdere materialen naast elkaar zijn gebruikt:

Materiaal	Aantal	%
Baksteen	1	0,3%
Diabas	1	0,3%
Gneis	2	0,5%
Graniet	62	16,4%
Hardsteen	253	66,9%
Hout	4	1,1%
Kalksteen	6	1,6%
Kunststeen	15	4,0%
Marmer	32	8,5%
Smeedijzer	1	0,3%
Travertin	1	0,3%
	378	

Het meest toegepaste materiaal in de geïnventariseerde grafmonumenten is Belgisch hardsteen. Dat is in bijna 67% van alle grafmonumenten toegepast. Graniet komt op de tweede plaats, wat vaak het geval is bij dit soort inventarisaties. Bij ruim 16% is graniet het hoofdmateriaal. Op de derde plaats komt marmer met

ruim 8% en dan kunststeen met 4%. Kalksteen sluit de top 5 met nog geen 2%. Tussen de overige materialen bevindt zich ook hout, waaronder zelfs een aantal hekwerken. Dergelijke houten hekwerken zijn in Nederland behoorlijk zeldzaam en genieten dus een hoge waarde.

Dat hardsteen het meest voorkomt, is een gegeven op veel oudere Nederlandse begraafplaatsen. Net als dat graniet meestal als tweede materiaal naar voren komt. De aanwezigheid van materialen als baksteen en hout is dan weer minder vanzelfsprekend. Echter, de gegevens rondom materiaalgebruik op de begraafplaatsen in Hollands Kroon wijken nauwelijks af van wat gemiddeld op Nederlandse begraafplaatsen wordt aangetroffen.

Qua vormgeving geven de geïnventariseerde grafmonumenten een breed en uitgebreid beeld van de grafcultuur uit de periode 1850-1980, met een enkele oudere uitschieter. Deze lange periode toont een beeld zoals gebruikelijk was in de Nederlandse grafcultuur van de negentiende en twintigste eeuw. Er zijn in de gemeente sporen van deze grafcultuur bewaard gebleven, zoals de vele stèles, maar ook de vertalingen daarvan in andere materialen zoals hout en kunststeen. Dat nog een tiental graftrommels bewaard is gebleven en verschillende houten hekken, draagt bij aan de waarde van geïnventariseerde grafmonumenten. Wel zijn er relatief weinig voorbeelden te vinden van de overgangperiode in de grafcultuur die in de twintigste eeuw inzette en waarin met nieuwe vormen werd gewerkt. De dorpen in de gemeente gingen daar duidelijk niet vol in mee. Toch zijn er her en der wel wat voorbeelden te vinden, zodat alsnog een volledig beeld verkregen kan worden van de ontwikkeling in de grafcultuur in de laatste twee eeuwen.

Kijken we nog even naar de staat van alle geïnventariseerde grafmonumenten, dan komt het volgende beeld naar voren:

Staat	Aantal	%
Goed	344	91%
Redelijk	31	8%
Matig	1	0%
Slecht	2	1%
	378	

Uit dit overzicht blijkt dat 99% van de geïnventariseerde grafmonumenten in redelijk tot goede staat verkeert. Slechts 1% van het aantal geïnventariseerde grafmonumenten verdient enige aandacht. Dat betreft vooral grafmonumenten met kwetsbare materialen zoals hout en de graftrommels. Mogelijk valt een aantal van deze grafmonumenten nog af bij de selectie.